

WWW.AZYB.AZ
WWW.AYB.AZ

AYLIQ ƏDƏBİYYAT DƏRGİSİ
APREL 2023

Ulduz

№04(645)

HEYDƏR ƏLİYEV – 100

“Ulduz” jurnalı, “Ədəbiyyat qəzeti” və
“Təhsil Nəşriyyat -Poligrafiya” MMC-nin birgə layihəsi

“...Azərbaycan klassikası həmişə nəcib
və pak mənəvi ideyalar, ideya-fəlsəfi
axtarışlar ədəbiyyatı olmuşdur”.

H. Aliyev

ANAR
QALIB GÖLDİ,
QALIB GETDİ...

3

Kamal ABDULLA

ÜMUMMILLİ LİDER
HEYDƏR ƏLİYEV
AZƏRBAYCAN
MULTİKULTURALİZMINİN
SİYASI BANIŞI KİMİ

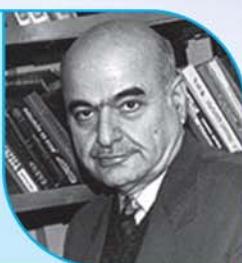
32

ELÇİN

“DÜNYA
AXİRƏT ƏKİNİ...”

8

Yaşar QARAYEV
MÜSTƏQİLLİK
DÖVRÜNÜN
MİLLİ ÖNDƏRİ

14

Nizami CƏFƏROV

AZƏRBAYCANDA
MİLLİ DÖVLƏTCİLİK
TƏFƏKKURUNUN
FORMALAMASINDA

35

HEYDƏR ƏLİYEV FENOMENİ

35

Pərvanə BAKIRQIZI

HEYDƏR ƏLİYEV
VƏ AZƏRBAYCAN
ƏDƏBİYYATI

38

Nəriman HƏSƏNZADƏ
ƏDƏBİ YADDASIMIZIN
HEYDƏR ƏLİYEV
MƏQAMI

21

Heydər ƏLİYEV
100

42

İsa HƏBİBBƏYLİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
BÖYÜK ƏDƏBİYYAT
SİYASƏTİ

26

Qulu Ağsas

HEYDƏR ƏLİYEV
VƏ MÜASİR
ƏDƏBİYYAT

46

Bu
sayımızda

Azər TURAN
HEYDƏR ƏLİYEV
BARƏDƏ YAZILMIŞ
İLK POETİK
MƏTN

49

Elnarə AKİMOVA

HEYDƏR ƏLİYEVİN GÜCÜ,
YAXUD ÖZÜNƏQAYIDİŞİN
CAVİD İNTİBAHI

53

Mahirə NAĞIQIZI

ULU ÖNDƏR
HEYDƏR ƏLİYEV
VƏ NATİQLİK SƏNƏTİ

70

ŞEİRLƏR

57

Tural AXUNDOV

ULU ÖNDƏRİN
XEYİR-DUASI

59

Səyyad ARAN

ƏN BÖYÜK
AZƏRBAYCAN
SEVDALISI

62

Qəzənfər PASAYEV

HEYDƏR ƏLİYEV
VƏ MİLLİ-MƏNƏVİ
DƏYƏRLƏRİMİZ

67

79

Aygün BAĞIRLI

ƏDƏBİYYATA
HÖYATDAN GƏLƏN
QƏHRƏMAN

Xeyrəddin QOCA

HEYDƏR ƏLİYEVLƏ
GÖRÜŞLƏR,
SÖHBƏTLƏR...

82

88

HEYDƏR ƏLİYEV
HAQQINDA XARİCDƏ
ÇAP OLUNMUŞ
KİTABLARDAN
SEÇMƏLƏR

Təsisçilər:

Azərbaycan Yazarları Birliyi və "Ulduz" jurnalının kollektivi

Baş redaktor: Qulu Ağqsəs

Redaksiya heyəti: Təranə Vahid (*Baş redaktor müavini*), Hicran Hüseynova (*söbə redaktoru*), Dayandur Sevgin (*söbə redaktoru*), Taleh Mansur (*söbə redaktoru*), Anar Amin, Allahşükür Ağə, Baloğlan Cəlil (*Başqırdıstan*), Cavid Zeynalli, Elxan Yurdoglu, Elmər Vüqarlı, Elşən Əzim, Elxan Elatlı, Ələmdar Cabbarlı, Əyyub Qiyas, Furqan, Fuad Cəfərli, Gülnar Ümid, Güney Səma (*Voronej*), Həyat Şəmi, Hafiz Hacxlil, Xəyal Rza, Xaqani Qayıblı (*Estoniya*), Qılman İman, Nurəna Nur, Nargis, Nilufər Şixl (Moskva), Məşhəti Musa, Orxan Cuvarlı, Rəsmiyə Sabir, Səhər Əhməd, Seyfəddin Alaylı (*Türkiyə*), Saodat Muxammadova (*Özbəkistan*), Şəfa Vəli, Ulucay Akif.

Bədii redaktor: Ədalət Həsən

Nömrənin redaktoru: Elnarə Akimova

Ünvanı: AZ1000, Bakı, Xaqani küçəsi, 25

ulduz_dergisi@mail.ru; www.ayb.az

Telefon: (+99412)498-72-43

Çapa imzalanıb: 25.04.2023 "Ulduz" jurnalı redaksiyasında yığılıb, səhifələnib.

"ASPOLIQRAF LTD" MMC-də çap olunub.

Sifariş №8, Tiraj: 300, Qiyməti: 2 man.

1967-ci ildən çıxır. Şəhadətnamə № 238

**"AZƏRMƏTBUATYAYIMI"
AÇIQ SƏHMDAR
CƏMİYYƏTİ**

"Ulduz" jurnalına abunə olmaq üçün respublikanın bütün şəhər və rayon "Mətbuatyayımlı" şöbələrinə müraciət etməyiniz kifayətdir.

**"QAYA"
MƏTBUAT YAYIMI**

"Ulduz" jurnalına abunə olmaq üçün respublikanın bütün şəhər və rayon "QAYA" mətbuat yayımı şöbələrinə müraciət etməyiniz kifayətdir.

**Jurnalın
satış qiyməti – 2.00 man.
abunə qiyməti – 1.00 man.**

Bakı şəhərində abunə yazılməq istəyənlər:

**441-19-91
440-16-26**

566 – 77 – 80

QALİB GƏLDİ, QALİB GETDİ...

Neçə aydır ürəyimiz səksəkədə idi. Vaxtaşırı səhhətinin yaxşılaşdığını, tezliklə geri döñəcəyini eşitsək də, nigarancılığımız səngimirdi. Onun xəstə çağının görüntülərinin - kino-video kadrlarının, adicə fotolarının meydana çıxmamasını başa düşürdüm, çünki xasiyyətinə az-çox bələd idim. Xəstə, həm də ağır xəstə, həm də yaşı 80-ni ötmüş bir insanın vücudunda da, sifətində də, təbii ki, bir üzgünlük, zəiflik seziləcəkdi. Heydər Əliyev dostlarına da, düşmənlərinə də, doğma xalqına da bu şəkildə, bu halda görünməyə heç cür razi olmazdı. O, yaddaşlarda həmişəki kimi şaxyerişli, məgrurduruşlu, xoşsifəlli, gülərzülü, bəzən də sərt, itibaxıslı bir insan kimi qalmaq istəyirdi. Və elə beləcə də qaldı. Bu günlərdə müxtəlif telekanallarda nümayiş etdirilən kadrlarda onun yalnız rəsmi surətini yox, çox təbii, çox səmimi, çox insani cəhətlərini də gördük, şüx zərafatlarını da eşitdik, dalğınlıq anlarının, qəmli-qüssəli məqamlarının, musiqidən təsirlənib gözlərinin yaşardığının da şahidi olduq. Əvvəllər gördüyüümüz kadrlara da indi ayrı gözlə baxarıq. Neçə ayın həyəcanı, təlaşı içində bir an da ümidiyi itirmirdim. İnanırdım ki, bir gün Bakı hava limanında uçaqdan enib üstünə yürüən jurnalistlərə təbəssümlə baxaraq: - mətbuat səhifələrində məni neçə dəfə dəfn etmisiniz? - deyəcəkdi - görürsünüz ki, sağ-salamatam, - deyəcəkdi.

Dekabrın 12-dən 13-nə keçən məşum gecə ümidlərimiz puç oldu. ANS televiziyası qara xəbəri bütün Azərbaycana yaydı, xalqımız yetim qaldı. İlham Əliyev və Sevil xanım atalarını, Azərbaycan böyük oğlunu, mən isə çox doğma, çox yaxın, çox əziz adamımı itirdim.

ANAR

Xalq yazıçısı

Bu sözleri tam səmimiyyətlə deyirəm. Heydər Əliyevə nə qohumluğum çatırdı, nə də yaş fərqi, ictimai mövqe etibarı ilə də də bilərdik. Amma ömrüm boyu onun diqqətini və qayğısını, isti münasibətini duymuşdum. Bilirdim ki, istər sovet dönməmində, istərsə də müstəqillik dövründə məndən ona pis niyyətlə deyənlər də az olmayıb. Yazıçıların XX qurultayında çıxış edərkən özü bu barədə danışdı. Amma onu da bilirəm ki, bütün bu donoslar mənə olan münasibətinə zərrə qədər də təsir etmirdi və edə də bilməzdi. Çünkü insan sərrafi idi. Və kimin kim olduğunu da yaxşı bilirdi. Boğazdan yuxarı təmənnalı sözləri də gerçək əməllərdən seçiləyirdi. Elə adamlar var ki, özləri lakey xislətli ola-ola, özgəsinin səmimi hissələrinə heç cür inana bilmir. İnana bilmirlər ki, sevgi təmənnasız da ola bilər, hörmət qarşılıqlı da ola bilər. Mənim heç bir vəzifə sahibindən heç vaxt şəxsi umacağım olmayıb. Və Heydər Əliyev iş başında olanda da, olmayanda da ona eyni hörmət və rəğbət hissələri bəsləmişəm. Amma hissələrimi sağlığında ürək dolusu deyə bilməmişəm, təmtəraqlı, gurultulu sözlərlə ifadə etməmişəm. Düşünmüşəm ki, bunu ayrı cür yozacaqlar. Halbuki, Heydər Əliyevin

mənim haqqımda, ayrı-ayrı əsərlərim haqqında, 60 illiyimlə bağlı dediyi xoş sözlər mənim onun haqqında dediklərimdən və yazdıqlarımdan az deyil. Yalnız bir dəfə, 75 illiyində "Oqonyok" jurnalının sifarişi ilə onun barəsində "Şəxsiyyətin miqyası" adlı ayrıca bir məqalə yazmışdım.

İndi bu böyük şəxsiyyətin miqyasının o vaxt mənim yazdığınımdan da böyük olduğunu etiraf edirəm. Və şübhə etmirəm ki, illər ötdükcə bu miqyasların çox-çox daha böyük olduğunu da dərk edəcəyik.

Heydər Əliyevi tanıyanda çox gənc idim. Sonrakı illərdə Azərbaycan rayonlarına səfərlər zamanı, müxtəlif vaxtlarda Gəncədə, Naxçıvanda, Şuşada, habelə İstanbulda və Ankarada, Moskvada, Romada, Pekində və Şanxayda, Alma-Atada, Bişkekədə, dövlət başçılarıyla səhbətlərində, sənətçilərlə ünsiyətində, tarlalarda, ya küçələrdə adı adamlarla görüşlərində onu yaxından müşahidə etmək imkanım olub. Saysız-hesabsız top-lantılarda, yubileylərdə onu dinləmişəm, yazıçılarla, sənət adamlarıyla görüşlərində iştirak etmişəm, iki-üç dəfə isə təkbətək çox ətraflı, məhrəm səhbətlərimiz olub. 1997-ci ilin payızında İtaliyanın qayıdarkən təyyarədə ta Romadan Bakıyacan üç saatdan artıq ikilikdə danışmışıq. Bu səhbətləri gündəliyimdə bütün ayrıntılarıyla və tam dəqiqliklə isti-isti qeyd etmişəm.

İndi mənim bu böyük insanın xatirəsi qarşısında borcum – hafizəmdə və kağız üzərində qalmış bütün təfərrüatları, uzun illər müşahidə etdiklərimi və məhrəm səhbətlərimizin tam mətnini, eləcə də Heydər Əliyev fenomeni haqqında düşündüklərimi iri bir yazı şəklində qələmə almaqdır və mən mütləq bunu edəcəm.

Ağır itkimizin təsiri altında yazdığım bu kiçik qeydlərdə isə Heydər Əliyev təleyinin yalnız bir əsas cəhəti üstündə durmaq istəyirəm. Zənnimcə, Heydər Əliyev bu dünyaya həmişə qələbə çalmaq üçün gəlmişdi.

O heç bir vaxt qarşısına çıxan heç bir çətinliyin qabağından qaçmazdı. Ən qorxulu

vəziyyətlərdən belə zəfər çalaraq çıxardı. Xalq Cəbhəsi hakimiyyətdə olan vaxt rus qoşunlarının Azərbaycandan çıxarılmasını böyük tarixi uğur hesab edirlər. Raziyam. Amma çıxarılan ordunun yerini tutacaq milli zabitlər korpusunun əsasını axı Heydər Əliyev çox-çox qabaqlar sovet dönəmində Naxçıvanski hərbi məktəbinin yaratmaqla, neçə-neçə gənci SSRİ-nin ali hərbi məktəblərinə göndərməklə qoymuşdu.

Sirr deyil ki, sovet dövründə Azərbaycanın hərbi çağırışçıları orduda ya tikinti batalyonunda, ya mətbəxdə işlədirildilər. Böyük əhəmiyyətini yalnız 15-20 il sonra Qarabağ davası başlananda tam dərk etdiyimiz bu iş – milli hərbi kadrların yetişdirilməsi – sovet ehkamları üzərində qələbə idi. Azərbaycanı yalnız xammal ərazisi kimi görmək istəyənlərə qarşı – ən yeni sənaye ocaqlarının qurulması – SSRİ-nin iqtisadi ətalət siyasetinə qalib gəlməkdi. 37-ci ilin milyonlarla repressiya qurbanlarından yalnız birinin – böyük Hüseyn Cavidin nəşinin tapılıb vətənə gətirilməsi hələ də zehinlərdə hökm sürən Stalin buzlaqlarının əridilməsi deməkdi. Azərbaycanın görkəmli sənətkarlarının yüksək ümumittifaq mükafatlarına, təltiflərinə nail olması yalnız o konkret şəxslərin deyil, ümumən ədəbiyyatımızın, sənətimizin və deməli, Azərbaycanın nüfuzunu ucaltmaqdı. Bütün bunlar – Heydər Əliyev vətənsevərliyinin, Heydər Əliyev zəkasının, iradəsinin, uzaqqörənliyinin qələbəsi idi.

Və bütün bunlar bədnam qonşularımızı qıcıqlandırır, qızışdırır, qəzəbləndirir, yuxularını qaçırırı.

Moskvaya, mərkəzi dairələrə donos donos daılınca gedirdi. – "Heydər Əliyev Naxçıvanı ermənilərdən təmizlədi, indi də Qarabağı təmizləmək niyyətindədir" – donosların əsas mövzusu bu idi.

Heydər Əliyev bunu bilirdi. Və bunu biləbilə məhəl qoymurdu. Brejnevlə xoş münasibətlərinin bir səbəbi də özünü və xalqını, respublikasını mikoyanlardan, baqramyan-

lardan və onların tör-töküntülərindən siğorta etmək idi.

Şuşada əzəmətli Vaqif məqbərəsini, Natəvan heykəlini ucaltmaqla, Üzeyir Hacıbəyli, Bülbül muzeylərini açmaqla, Şuşada təntənəli beynəlxalq sənət tədbirləri keçirməklə Heydər Əliyev bu qədim Azərbaycan şəhərinin milli simasını müəyyənləşdirirdi. Axı 50-ci illərdə Şuşada yeganə iki heykəlin - Nelson Stepanyanın və Tevosyanın büstləri olduğunu mən yaxşı xatırlayıram. Heydər Əliyev Azərbaycan KP MK-nin Birinci katibi olduğu illərdə Dağlıq Qarabağda erməni millətçiliyi meyillərinə qarşı çıxarılmış partiya qərarı da yadimdadır. Nə bundan əvvəl, nə sonra erməni millətçiliyi meyillərinə qarşı bu kəskinlikdə partiya qərarı qəbul olunub.

Bütün bunlara rəğmən, Heydər Əliyev iki dəfə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adına da layiq görülür, Siyasi Büronun tərkibinə düşür. Ermənilər yanıb-yaxılmasın, neyləsin?

Məni isə yandırıb-yaxan odur ki, Heydər Əliyev haqqında Moskvaya gedən donoslının böyük bir qismi elə onun öz vətənindən, Azərbaycandan gedirdi. Onun öz soydaşları, azərbaycanlılar verirdilər bu donosları.

Səd heyif ki, yalnız ermənilərin deyil, bəzi "özümüzükülər"in də Heydər Əliyevə bu bədxah münasibəti bizim günlərdə, müstəqillik dövründə də davam edir. Heydər Əliyev ermənilərlə mübarizə aparırdı, "özümüzükülər" isə onun özüylə. Bu nə milli şakərimizdir belə, anlaya bilmirəm. Azərbaycanın hər hansı bir görkəmli övladı - istər siyaset sahəsində olsun, istər elm, sənət, ədəbiyyat - xalqına şöhrət gətirirsə, ölkəmizin sərhədlərindən kənarda ad qazanırsa, milləti beynəlxalq aləmdə layiqincə təmsil edirsə - həmin elə bu xalqın, bu millətin bir para insanları ona qənim kəsilir.

1987-ci ildə ermənilərin, erməni dairələrinin güclü təsiri altında olan Qorbaçovun birgə səyləri ilə Heydər Əliyev SSRL-nin siyasi

Olimpindən uzaqlaşdırıldı. Düz bir həftə sonra isə adı bədnam akademik Aqanbekyan Parisdə Qarabağ kampaniyasına start verdi.

H.Əliyev istefaya göndərildi, ailə üzvləri basqlara məruz qaldı, Moskva qəzetlərində böhtanlar, iftiralar dərc olundu, barəsində cinayət işi açmaq üçün qurdalanmağa başladılar. Təkləndiyi, yaxşılıq etdiyi adamların çoxunun dönük çıxdığı (bu da milli şakərimizdi?) bir məqamda Heydər Əliyev heç nədən və heç kəsdən qorxub-çəkinmədən Moskvadakı Azərbaycan nümayəndəliyinə gəlir, 90-ci ilin qara Yanvarını lənətlə damgalayır, bütün dünya mətbuatı qarşısında Qorbaçovu ittiham edirdi. Bu da onun qələbəsi idi.

O vaxt Moskvada Heydər Əliyevə telefon etmişdim. Moskva mətbuatındaki iftira dolu yazıldan ürək ağrısıyla danışındı. – Belə yazınlara fikir verməyin, – dedim, – Siz tarixi şəxsiyyətsiniz və bunu hamı bilir.

Bu telefon söhbətinin bir başqa vacib məqamı və nəticələri haqqında gələcəkdə ətraflı yazacam. İndi isə ancaq onu deym ki, bu söhbətdən Heydər Əliyevin da-ha Moskvada qalmaq, orada yaşamaq istəmədiyini başa düşdüm.

Əfsuslar olsun ki, Heydər Əliyevə nəinki Moskvada, heç Bakıda da yaşamağa imkan vermədilər. Tikilib qurulmasında bu qədər böyük zəhməti olan adama Bakıda bir mənzil də tapılmadı, doğulduğu yerə – Naxçıvana getməli oldu. Soyuq, şaxtalı, yanacaqsız Naxçıvan qışında ətrafindakı etibarlı insanlara – “ölsək də, bir yerdə ölcəcəyik, qalsaq da, bir yerdə qalacağıq” – dedi. İlk baxışda belə görünə bilərdi ki, siyasi kar-yerası bitmiş Heydər Əliyev, axır ki, məğlub edilib. Belə amansızlıqlarla üzləşmiş, belə dözülməz şəraitə düşmüş başqa birisi, bəlkə də, məğlub olardı. Hər hansı başqa birisi. Heydər Əliyev yox.

Cəmisi bir-iki il keçdi, Qorbaçovun özü də, ölkəsi də yerlə yeksan oldu, indi SSRİ-nin ilk və son prezidenti vaxtını öldürmək üçün radioda uşaq nağıllarını səsləndirir və cibini doldurmaq üçün Makdonalds reklam edir.

Heydər Əliyev isə XX əsrədə müstəqilliyini ikinci dəfə qazanmış milli dövlətinin düz on il ərzində prezidenti oldu. Özü də elə bir prezident ki, ərazisi və əhalisi baxımından kiçik ölkənin dövlət başçısıyla ən böyük məmləkətlərin rəhbərləri hesablaşırıdı. Kim qalib çıxdı? Nəinki öz hakimiyyətini qoruya bilən, başçılıq etdiyi dövləti belə bada verən Qorbaçovmu, ya parçalanmaqdə olan ölkəsini xilas edən, sonrakı çevriliş cəhdərinin qarşısını alan, bir gecə yarısı televiziya çıxışı ilə prezident sarayı ətrafına minlərlə insanı toplaya bilən Heydər Əliyevmi?

Bəziləri Heydər Əliyevi atəşkəs sazişinə görə suçlayır, Qarabağ problemini həll etmə-məkdə təqsirləndirirlər.

Azərbaycanın hələ güclü ordusu olmadığı bir vaxtda Bişkək protokolu imzalanmasayıdı, rus ordusunun açıq və gizli dəstəyilə ermənilər gəlib Yevlaxa çatsayıdlar, Azərbaycan və Gürcüstan arasında yeni bir işgal zonası yaransayı və neft boru kəməri əbədi olaraq gündəmdən çıxsayıdı, bu ittihadçılar, görən, onda nə deyəcəkdi?

Qarabağ probleminin gec-tez həll oluna-cağına, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpasına, işgal edilmiş torpaqlarımızın qaytarılacağına qəti inamım var, amma bu problemin nə qədər çətin olduğunu da aydın dərk edirəm. Postsoviet məkanının bu səpkili hansı problemi həll olunub – Moldova-Dnestr-basar problemi? Gürcüstanın Abxaziya, Cənubi Osetiya, indi də Acarıstan problemi? Və nəhayət, Rusyanın Çeçenistan problemi? Hələ yarım əsrən artıq sürən İsrail-Fələstin qarşısudurmasını demirəm. – Siyaset, mümkün olana əsaslanmaq sənətidir – deyiblər. Hər halda, Qarabağla bağlı danışqlarda, hər yönən güclü təzyiqlər altında Heydər Əliyev Azərbaycanın mənafeyinə zidd olan heç bir güzəştə getmədi. Və siyasətin mümkün olan əsasları baxımından bu da qələbə idi.

2003-cü ili – ömrünün son ilini də Heydər Əliyev qalib kimi başa vurur. Geniş infarkt keçirmiş, gecəsi-gündüzü olmayan, nə şənbə, nə bazar, nə məzuniyyət, nə istirahət bilən, yaşı səksənə çatmış insan çıxış edərkən qəlb

böhrəni keçirir, yixılır, yeddi qabırğası sınır və dözuılməz ağrlara tab gətirərək yenidən səhnəyə qayıdır, sözünə davam edir. Bir də yixılır və yenə görünməmiş, inanılmaz bir iradə ilə səhnəyə dönür, xalqı ilə vidalaşmağa özündə güc tapır. Bu da onun yixılması haqqında hərzə-hərzə danışan və yazan mənəviyyatsız düşüklər üzərində qələbə idi.

Sayıelər, dedi-qodular, ara söhbətlərinə əsaslanaraq insanı diri-dirisi basdırınlar, görəsən, öz yazdıqlarına inanırdımı? Türkiyə və Amerika kimi açıq ölkələrdə məşhur siyasi xadimin, ölkə başçısının ölümünün aylarla gizlin saxlanmasına kim inanar? Və əgər bunu yazanların özləri inanırsa, oxucularını niyə ağılsız sayırlar?

Heydər Əliyev, həqiqətən, dünyasını dəyişən gün “biz bunu hələ dörd ay bundan qabaq xəbər vermişdik” deyə yazanlar özlərini nə qədər gülünc vəziyyətə saldıqlarını dərk edirlərmi?

Ucuz mətbuat şoularına Heydər Əliyev bu mənhus xəbərlərin bazara çıxarılmasından sonra neçə ay yaşamasıyla, xəstə-xəstə bələ Azərbaycanı idarə etməsiylə, prezident seçkilərində iştirakı və vaxtlı-vaxtında nəmizədlikdən imtina etməsiylə, seçkiləri izləməsi və nəticələrindən arxayı olmasına qələbə çaldı. Bəlkə də, bu gün yeganə təsəllimiz odur ki, prezidentimiz dövlətinin taleyindən arxayı getdi.

Dünyaya qalib kimi gəldi, dünyadan qalib kimi getdi.

Heç kəsin xidmətini danmadan müstəqil Azərbaycanın qorunmasında, qurulmasında və yaşamasında Heydər Əliyevin müstəsna rolü insafi olanların hamisəna açıq-aşkardır. Bir jurnalist doğru yazıb ki, Heydər Əliyev Qulliver, ona çirkəb atanlar isə liliputlardır.

Bütün keçəri, ötücü narazılıqlar, umu-küsələr, giley-güzər unudulub gedəcək, Heydər Əliyevin möhkəmləndirdiyi, inkişaf etdirdiyi ölkə-sabit, istiqrarlı, söz, mətbuat azadlığı təmin olunmuş, müxtəlif siyasi qurumların, o cümlədən müxalifət partiyalarının fəaliyyət göstərdiyi, senzurasız, ölüm hökmsüz, sivil dünya ailəsində layiqli yer tutan demokratik

Azərbaycan qalacaq. Əlbəttə, Azərbaycan, yaxın gələcəyin Azərbaycanı daha da gözəl, firavan, daha əzəmətli və daha ədalətli ola bilər və olacaq. Amma bu xoşbəxt gələcəyin təməlini bütün şər qüvvələrlə mübarizədə qalib çıxan Heydər Əliyev qurdu, əl-ayağa dolaşanlara rəğmən, çətin doğulan əsər kimi yaratdı. Çağdaş Azərbaycan, doğrudan da, Heydər Əliyevin əsəridir. Bizim borcumuz bu əsəri yaşatmaq, qorumaq, cilalamaq və gələcək nəsillərə yetirməkdir. Bütün siyasi çəkişmələr, dartaşmalar, toqquşmalar xalqın taleyi qarşısında çox cılız görünür, bunlar böyük tarix öündə çox kiçik həvəslər, hərisliklər, hikkələrdir.

Heydər Əliyev hər xalqa, bəlkə də, əsrdə bir dəfə qismət olan nadir şəxsiyyət idi. Həyata qalib kimi gəlmışdı. Xalqı ölümüylə sarsıdan, sarsıdaraq birləşdirən, kədərləndirərək bütövləşdirən Heydər Əliyev ölümüylə də zəfər çaldı. Kim nə deyir-desin, nə yazır-yazsın, qalib gəldi, qalib getdi.

“Ədəbiyyat qəzeti”
16 dekabr 2003

"DÜNYA AXİRƏT ƏKİNLİ..."

(Heydər Əliyev haqqında söz)

1987-ci ildə Heydər Əliyev xəstələndi, Mixail Qorbaçovun ətrafında get-gedə tamam dekorasiyaya çevrilən rəhbərliyin arasında görünmədi və Bakıda "obivatel şayıləri"ndən tutmuş, səriştəli və səriştəsiz siyasi proqnozlaracan cürbəcür fikirlər, gumanlar, yozmalar tügşyan eləməyə başladı.

Həmin ilin payızında mən Moskvada növbəti Beynəlxalq Kitab Yarmarkasının işində iştirak edirdim və Heydər Əliyev xəstəlikdən sonra ilk dəfə o yarmarkanın açılışına gəldi. Azərbaycan pavilyonunda başqa iştirakçılarla bərabər, onunla görüşdük. Ariqlamışdı, aşkar hiss olunurdu ki, ağır xəstəlikdən qalxıb və mən ona baxabaxa 70-ci illəri, 80-ci illərin əvvəllərini yadına salırdım. Bakıda, rayonlardakı cürbəcür aktivlərdə, görüşlərdə, iclaslarda saatlarla sinədəftər və ehtirasla danışqları gözümün qabağından keçirdi, Şuşada Vaqifin məqbərəsinin ziyarəti zamanı qarınçovğunun içində başıaçıq, iri və möhkəm addımlarla getməyini xatırlayırdım (elə bil ki, Leonid Brejnev'in dediyi və indi hamının lağası qoyduğu "Şiroko şaqayet Azerbaydjan!" sözləri məcazi yox, fiziki mənada elə bu adamin özü haqqında deyilmişdi) və fikirləşdim ki, elə bil qorxunc sistem bu dəfə təbiətlə də əlbir olub və qopardığını ondan qoparıb...

Yarmarkadan sonra mən Almaniya Demokratik Respublikası Yazıçılar İttifaqının dəvətilə "Drujba narodov" jurnalının baş redaktoru, ədəbiyyatımızın ozamankı İtti-

ELÇİN

Xalq yazıçısı

faq səviyyəsində tanınmasında müəyyən xidmətləri olan Sergey Baruzdinlə birlikdə Şərqi Berlinə getdim və orada eşitdim ki, Heydər Əliyev Siyasi Büro üzvlüyündən və SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsindən azad olunub.

Təkcə elə S. Baruzdinin simasında "soviet cəmiyyəti" deyilən o ictimai əxlaq pozğunluğunun bu hadisəyə necə münasibət bəsləyəcəyi mənim üçün tamam aydın idi: bütün səfər boyu yeri düşdü-düşmədi, mənə və mən iştirak edən məclislərdə baş-qalarına Heydər Əliyevi şit-şit tərifləyən yaziq Sergey Alekseyeviç birdən-birə 180 dərəcə dəyişdi, onu tənqid etməyə, haqqında şovinist bir istehza ilə danışmağa başladı. Təbii ki, cavabını verirdim və Baruzdin də artıq dünyasını dəyişdiyi üçün bu barədə təfərrüata varmaq istəmirəm, amma məsələ burasındadır ki, onun o gözlənilməz dəyişikliyi küləyin səmt göstəricisi idi.

Berlindən qayıdanda gecə Moskvada "Moskva" mehmanxanasına ayaq basarkən ilk gördüğüm dost adam Elmlər Akademiyamızın prezidenti Eldar Salayev oldu və salamsız-kəlamsız ona dediyim sözlər indiyə kimi mənim də yadımdadı, Eldar Salayevin də. Dedim: "- Görəcəksən, birinci ermənilər başlayacaq!.."

Təəssüf ki, belə də oldu.

Heydər Əliyev nüfuz sahibi idi və o nüfuz, hətta erməni daşnak irqçiliyinin belə qarşısında bir səddə çevrilmişdi.

Bu yaxınlardakı müsahibələrdən birində mənə belə bir sual verdilər ki, 70-ci illərdə, 80-ci illərin əvvəllərində Azərbaycanda "dalgalanan" Qırmızı Bayraqlar haqqında nə deyə bilərsiniz? Belə cavab verdim ki, o Qırmızı Bayraqlar tarixin faktıdır, onları danmaq olmaz və lazımdır. Doğrudan da, belədir. Bu günün nəzərləri ilə yaxın (eyni zamanda çox uzaq!) keçmişimizə nəzər salanda, o "təntənəli" iclasları xatırlayanda, indi onlar adama fantosmoqorik, əcaib, hətta süurrealist təsir bağışlayır. Ancaq bu, məsələnin bir tərəfidir: görünən və yekdilliklə pislənən, tənə gətirən tərəfi. İkinci tərəf isə görünmür, dərindədir və mürəkkəbdir. O da bundan ibarətdir ki, həmin "təntənə"lərin arxasında konsperativ şəkildə, xəlvətcə, bəlkə də, təhtəlşür, sövq-təbii olaraq xalqın nüfuzunun artması, uzun illərin sarıntsından sonra akvarellə nəzərə çarpacaq milliyətçi dirçəliş prosesi başlamışdı. Yüksək bürokratiya xalqın lideri ilə necə hesablaşdırısa, yavaş-yavaş onlarda xalqın özünə də münasibətdə, bəlkə də, daxilən istənilməyən, arzu olunmayan bir ehtiram yaranırdı.

Bu sətirləri yazıram, xəyal isə məni bu dəfə 1985-ci ilə aparır: onda da Moskvada Beynəlxalq Kitab Yarmarkası idti (iki ildən bir keçirilirdi) və "təntənəli" açılış mərasimini keçirmək üçün yüksək rəhbərlik, görkəmli ictimai xadimlər, yazıçılar yarmarka pavilyonunun qarşısına toplaşmışdı.

Mən o zaman da yarmarkada Azərbaycan nümayəndəliyinin üzvü idim. Yavaş-yavaş yağış yağırdı, mərasim isə başlamırdı. Məlum oldu ki, hamı, o cümlədən, Sov.İKP MK-nın yüksək vəzifəli əməkdaşları, nazirlər Heydər Əliyevin gəlisiğini gözləyir, o isə gəlib çıxmır. Yağış get-gedə bərkiməyə başladı. Nazirlər, MK-nin şöbə müdirləri xaricdən gəlmış qonaqların istehzali nəzərləri altında başlarının üstünə qəzet tutub eləcə yağışın altında dayanmışdılar və mərasimi

başlamağa cürət etmirdilər. Nəhayət, Heydər Əliyevin maşını gəldi və indiki kimi mənim gözlərimin qabağındadır ki, Aleksandr Nikolayeviç Yakovlev – gələcək Siyasi Büro üzvü və bu gün köhnə üsul-idarəni ifşa eləyən adam, o zaman isə Sov. İKP MK-nin yeni təyin olunmuş şöbə müdürü o yağışın altında axsaya-axsaya necə maşının qabağına yüyürdü, Heydər Əliyevi necə yaltaqcasına qarşılıdı...

Sistemin bir xüsusiyyəti var idi: qorxanda yaltaqlanırdı və sənə yaltaqlanırdısa, mən-sub olduğun xalqa da ehtiyatlı yanaşmaq məcburiyyəti qarşısında qalırırdı. Stalin zamanı gürcülərə münasibəti xatırlayaq və bu cür misalları çox gətirmək olar.

O Qırmızı Bayraqlarla bərabər, xüsusən 80-ci illərin əvvəllərində Azərbaycanda milli təfəkkürün, özünəqayıdışın ayrı-ayrı fərdlər arasında yox, bir küll halında oyma dövrü idi. Yalnız elə Hüseyn Cavidin cənazəsinin Sibirdən gətirilib doğma yurdda torpağa tapşırılması faktını xatırlayaq. Yaxud 1981-ci ildə Azərbaycan Yazıçılarının VII qurultayındakı sözün yaxşı, sağlam mənasında millətçilik əhvali-ruhiyyəsi, "Iran Azərbaycanı" ifadəsinin "Cənubi Azərbaycan" ifadəsi ilə əvəz olunmasının rəsmi-ləşdirilməsi...

Əlbəttə, onilliklər boyu insani hisslərə yad olan ictimai əxlaqi (daha doğrusu, əxlaqsızlığı!) zorla həyata tətbiq edən, insanı mənənən əzən və lazım gəldikdə cismən də məhv edən Sistemi də yəqin ki, yaddan çıxarmaq olmaz və mənim dediyim odur ki, həmin Sistem daxilində şəxsiyyətə və onun fəaliyyətinə hərtərəfli, obyektiv, düşünə-düşünə qiymət verməyə, fikir söyləməyə çalışmaq lazımdır. Başa düşürəm ki, bəzən bu, çətin olur, şəxsi inciklikləri, şəxsi narazılığı boğmaq bir o qədər də asan deyil, ancaq mənim təsəvvürümə görə, həqiqi yol budur. Onsuz da dünyanın hər üzünü görmüş qoca tarix belə də edəcək.

Yadına gəlir, Heydər Əliyevin həyat yoldaşı vəfat edəndə bu gün onun üzünə duranlar, kölgəsini qılınclayanlar, həm də yal-

nız nomenklatura yox, bəzi ziyalılar, ictimai xadimlər necə bir cidd-cəhdə, canfəşanlıq göstərə-göstərə Moskvaya getməyə, kişiyyə şəxsən başsağlığı verməyə çalışırdılar. Bunlar hamısı mənim (və yəqin ki, yalnız mənim yox!) gözlərimin qabağındadır... O zaman mən də Heydər Əliyevə başsağlığı məktubu yazdım. O məktubdakı sözlər, təbii ki, indi olduğu kimi yadımda deyil, amma fikirlər, əhvali-ruhiyyə yaxşı yadımdadır. Əlbəttə, o şəxsi məktubdakıları təkrar etmək düzgün olmaz, yalnız onu deyə bilərəm ki, mən yenə də həmin fikirdəyəm və məni tanıyanlar yaxşı bilir ki, heç bir konyukturada da bunu gizlətməmişəm.

Artıq çox uzaqlarda qalmış aspirantlıq illərində haradasa oxumuşdum ki (deyəsən, akademik Tarlenin fikridir), sarsıcı inqilablardan, yakobinçilikdən və cəmiyyətin lyumpenləşməsindən sonra XVIII əsrin sonlarında, XIX əsrin əvvəllərində Fransada Napoleon hadisəsi zərurət idi, amma bu adamin məhz korsikalı Bonapart olması təsadüfdür.

Bu fikri şəxsiyyətlərin müqayisəsi üçün yox, iqtibas etmək üçün xatırladıram. Fikirləşirəm ki, görünür, Azərbaycanda da 28 aprel dən, "bəysizləşdirmə" dən, kollektivləşdirmədən, 37-dən sonra, o dövr üçün Əliyev hadisəsi zərurətin ifadəsi idi. Bəlkə də, fatalizmə qapılıram, amma dediyim odur ki, Azərbaycanın öz tam müstəqilliyi uğrundakı mübarizəsindən əvvəl imkan daxilində özünütəsdinq mənasında, yəqin ki, "Əliyev dövrü"nə bir zərurət var idi.

Bu yaxınlarda hardasa belə bir məlumat rast gəldim ki, Todor Jivkov on cildlərlə "Seçilmiş əsərləri"nə toplanmış məqalələrini nəinki özü yazmayıb, ümumiyyətlə, heç onları oxumurdu da! "Sosializm komediyası, farsı" üçün bundan gözəl bir illüstrasiya tapmaq, güman ki, çətindir... Leonid Brejnevi yaxından tanıyanların dediyinə və yazdığını görə, bu rəhbər də öz adına çap olunan, nəşr edilən yazıları oxumurdu.

Və həmin kontekstdə Heydər Əliyev şəxsiyyətinin "inkişaf etmiş sosializm" çərçivələrinə sığışmayan bir cəhəti də mənim

üçün əlamətdardır: mətbuatı şəxsən izləmək. Onun çıxışlarında, söhbətlərində (mən həmin çıxışların sıravi dinləyicilərindən, o söhbətlərin təsadüfdən-təsadüfə sıravi iştirakçılarından biri kimi fikir yürüdürəm) dərhal hiss olunurdu ki, qələm əhlindən kimin kim olduğunu, hansı məzhəbə qulluq elədiyini yaxşı bilir və bu, köməkçilərin hazırladığı (eləcə də xeyirxahların, daha artıq dərəcədə isə bədxahların verdiyi) məlumatların nəticəsi deyil, öz müşahidəsi, öz biliyidir.

Səksəninci illərin lap əvvəllərində mənim "Literaturnaya qazeta"da bir məqaləm çap olunmuşdu. O vaxt "Litqazeta" bir ədəbi problem, yaxud əsər haqqında müxtəlif fikirlər verirdi. Mənim məqaləm də Yuri Boldirevin məqaləsi ilə yanaşı verilmişdi və onunla kəskin ədəbi mübahisə edirdim. Onda Həsən Həsənov Mərkəzi Komitənin ideoloji katibi işləyirdi və birdən-birə gecə mənə evə zəng elədi. Məlum oldu ki, Heydər Əliyev Soçi də (əgər səhv etmirəmsə) istirahət edir, məqaləni oxuyub və zəng eləyib bu barədə Həsən Həsənova ətraflı fikrini bildirib. Burada, yəqin ki, fəxr eləməli bir şey yoxdur, amma o var ki, cavan bir yazıçının, özü də sərf ədəbiyyat problemlərinə həsr olunmuş yazısı da diqqətdən (və maraqdan!) kənardan qalmırı və bu diqqət "rəhbər diqqəti" yox, oxucu diqqəti idi. Məsələnin maraqlı bir cəhəti də o idi ki, ətrafindakıların xeyli qismi mətbuatla, ümumiyyətlə, mədəniyyətlə maraqlanan adamlar olmasa da, rəhbərdən çəkindikləri üçün özləri də mətbuatı izləmək, ədəbi ictimaiyyətin problemlərinə məhdud qabiliyyətləri daxilində diqqətlə yanaşmaq məcburiyyətində qalırdı.

Dəfələrlə bunun şahidi olmuşam ki, Heydər Əliyev teatr tamaşalarına baxıb və qurtardıqdan sonra səhnə arxasında yaradıcı kollektivlə görüş keçirib və heç bir mübalığəyə yol vermədən deyim ki, yüksəksəviyyəli professional sənətşunas kimi tamaşanın təhlilini verib. Orasının da şahidiyəm ki, həmin görüşlərdən sonra yaradıcı kollektivin həvəsi birə-on artırdı.

Əsl sənət adamına, sənət kollektivinə nə lazımdır? İlk növbədə xalqın onun sənətinə qiymət verməsi, onu başa düşməsi. Xalqa rəhbərlik edən adam da qiymət verməyi bacarırsa, bu, əlbəttə, çox təqdir ediləsi cəhətdir.

Bu cür görüşlər Moskvada da keçirilirdi: görkəmli arxitektorlarla, yazıçılara, teatr kollektivləri ilə və deməliyəm ki, onların əksədası Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı üçün münbət şərait yaranması baxımından çox xeyrli olurdu.

Həmişə öz-özümə fikirləşəndə təəccüb, bəzən hətta heyrət etmişəm ki, Heydər Əliyev kimi, ucqar bir yerdə boy-a-başa ətəbət təhsil alasan, uzun illər boyu DTK kimi sənətdən, yaradıcılıq mühitindən uzaq bir yerdə işləyəsən və bu dərəcədə də ədəbi-estetik təfəkkür tərzinə malik olasan. Yadıma gəlir, 1976-cı il idi, onda lap cavan bir yazıçı idim və Yazıçılar İttifaqına yenicə katib seçilmişdim. Moskvada Səməd Vurğunun anadan olmasının 70 illiyini keçirdik və sonra Daimi Nümayəndəliyimizdə yubiley iştirakçıları üçün kiçik bir qəbul düzəldtdik. Adamların sayı az idi – 30-35 nəfər, amma kimlər idi: Leonid Leonov kimi "canlı klassik"dən tutmuş, o zamanın böyük "ədəbiyyat generalları" – Georgi Markov, Aleksandr Çakovski, Nikolay Qribaçyovacan rus ədəbi ictimaiyyətinin "rəsmi" və qeyri-rəsmi ən irəlidə gedənləri. Heydər Əliyev də orada idi və söhbətləri, çıxışları ilə miz arxasında əyləşənlərin, xüsusən də "ədəbiyyat generalları"nın çoxundakı "böyük qardaş" təkəbbürünü sözün əsl mənasında məhv etdi və o danışdırca həmin "ədəbi generallar" gözgörəti kiçilirdi...

Bu – şəxsiyyətin miqyasıdır.

O məclisdə yalançı məlumatfuruşluqla, əvvəlcədən hazırlaşma ilə, gözə, lap ustalıqla da olsa, kül üfürməklə, hətta Siyasi Büro üzvlüyünə namizədliyin hipnozu ilə iştirakçıları ovsunlamaq mümkün deyildi, çünki onların özləri sovet "hakimiyyət mətbəxi"nin aparıcı fiqurları, funksionerləri idi. Yalnız şəxsiyyətin təbii özünüifadəsi, fitri

qabiliyyət onları o cürə gözgörəti kiçildə və hərəni öz yerində oturda bilərdi.

Bir vacib məsələni qeyd eləmək istəyirəm: şəxsiyyəti, əlbəttə, cəmiyyət yetişdirir və bu mənada Heydər Əliyev də sovet cəmiyyətinin yetişdirməsi idi və özünün də son çıxışlarından birində dediyi kimi, həmin cəmiyyətə xidmət etmişdi, bunun məsuliyyətini də dərk edirdi. Lakin şəxsiyyətin miqyası cəmiyyətin ideoloji-inzibati sərhədləri, çərçivələri ilə məhdudlaşdırıla bilməz. Bu baxımdan mən Heydər Əliyevin son dövr fəaliyyətindəki (və ümumiyyətlə, həyatındakı!) ideoloji dəyişikliyi təbii hesab edirəm.

Ales Adamovic yazır ki, sosializmdən pis yalnız onun xarabaliqları ola bilər. Burada, yəqin ki, "sovət sosializmi" demək daha dəqiq olar. Xalqımızın "sovət sosializmi"nin həmin real xarabaliq təhlükəsi ilə üzvbəüz

durdugu vaxtlarda Heydər Əliyevin bir az qəmli-kədərli, olsun ki, bir az da "heyhat..." əhvali-ruhiyyəli, amma təhlükəsiz, acılı-şirinli xatırələrlə dolu, rahat öz-özünə dərdləşmək üçün vaxt verən, heç kimdə və heç nədə işi olmayan (onda onunla da heç kimin, xüsusən Kreml mafiyasının işi olmayacaqdı!) "fərdi təqaüdçü" həyatından imtina edib yenidən mürəkkəbliyin, çətinliklərin, xisələt naqışlıklarının, min bir xarici və daxili fitnə-fəsadın içində daxil olmasına, öz xalqının arasına qayıtmamasına da mən məhz şəxsiyyətin Əvvəldən Axıra, Başlanğıcdan Sona gedən yoldakı təbii addımları, təbii yolçuluğu kimi baxıram.

Yunus Əmrə deyirdi: "Dünya axırət əkinin, əkib götürən bilər", amma etiraf etmək istəyirəm (ümumiyyətlə, mənim bu ekspromt yazım, bir növ, etirafnamədir) ki, o zamanlar - Heydər Əliyevin Bakıya qayıdışı

və ona qarşı hücumlar vaxtı beynimdə bir obraz məni xeyli müddət rahat buraxmadı: Kral Lir. Şekspir ona görə əlçatmaz bədii-fəlsəfi zirvədir ki, öz yaradıcılığında insan xisləti kimi dəhşətli bir labirintin bələdçisi olub. Bu xislət nələrə qadirdir! Həmin vaxtlar mənim aləmimdə Heydər Əliyev o cürə xislət dəyişmələri ilə üz-üzə gələrkən, hərgah belə demək mümkünə, Kral Lir dərəcəli bir pərişanlıq içində idi. Bəlkə də, bu fikir, bu bənzətmə mənim fantaziyamın nəticəsidir? Bilmirəm... Amma mən belə hiss edirdim, belə gördüm.

İndi, gecə saat üçün sakit qaranlığında bu sətirləri yazarkən orasını da fikirləşirəm ki, Kral Lir dərəcəli bir pərişanlığı yaşayan şəxsiyyəti heç vaxt kin-küdürü, intiqam ehtirası ələ ala bilməz, əksinə, kiçikliyi, miskinliyi gördüyü üçün o, bağışlamağı üstün tutar.

Əlbəttə, vaxt gələcək, bizim bu günlərimiz (çətin, özünü axtarışlarla dolu, ziddiyyətli, qanlı-qadali, amma şübhəsiz ki, tarixi günlərimiz!) də Azərbaycan yazıçılarının, şairlərinin, dramaturqlarının qələminin zəngin, Şekspir ehtirasları ilə dolu materialına çevriləcək, əsərlər yaranacaq, o əsərlərin real tarixi qəhrəmanları olacaq, ancaq o həqiqəti ki Heydər Əliyev özü yaza bilər, onu heç kim yazmayacaq. Bilmirəm, Heydər Əliyev gündəlik tutub, bilavasitə iştirakçısı olduğu epoxal əhəmiyyətli hadisələrlə bağlı, heç olmasa, qeydlər aparıb, yoxsa yox? Mən çox istərdim ki, gələcək nəsillər o gündəlikləri, qeydləri, fikirləri oxumaq imkanına malik olsun. Və eyni zamanda o yazılar da tamam obyektiv yazılışın, yaxşıya yaxşı, pisə pis deyilsin. O yazılar yazılırkən daxili "qlavlit" – şəxsi təəssübkeşlik bir tərəfə atılsın və "cəmi məxlumatın əşrəfi" olan insan müəllifin simasında o tarixi sənəddə bütün vüsəti ilə təsvir olunsun – yaxşısı da pisi ilə bərabər, müdrikliyi və pərişanlığı, Xeyir ilə Şər arasındaki ədəbi mübarizədə qadırliyi və səhvələri,aldanışları ilə birlikdə.

Bu yaxınlarda yaxın adamlarla xudmani bir söhbət zamanı dostlardan biri məndən

soruşdu: “– Heydər Əliyevi bir sözlə necə səciyyələndirərdin?” Özüm üçün də göz-lənilməz bir cavab verdim: “– Tənha adam.” Bilmirəm nə üçün belə dedim? Nəyə görə? Hansı əsasla? Bəlkə, ona görə ki, istedadlı şəxsiyyət həmişə tənha olur? Bilmirəm... Amma belə dedim və indi də belə düşünürəm.

28 iyul 1992

(“Aydınlıq” qəzeti, 16 oktyabr 1992)

PS. Yaxşı xatirimdədir ki, mən bu yazınızı indi çox uzaqlarda qalmış o iyul gecəsi birnəfəsə yazdım və burada açıq-aşkar hiss olunan pərişanlıq ab-havası da, əslində, o zaman Azərbaycan rəhbərliyinin, dönük insanların, ovcuna alıb qaldırdığı vəzifə sahiblərinin – bir sözlə, nankorların, cahillərin Heydər Əliyevə qarşı etibarsızlığı, hörmətsizliyi, kəmfürsətliyi nəticəsində mənim daxilimdə yaranmış pərişanlığın ifadəsi idi.

O zaman xalqın çağırışı və təkidi ilə Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə gəlişi hələ irəlidə idi və mən bu yazınızı ovaxtkı əsas qəzetlərdə heç cür çap etdirə bilmədim, sonralar ona yaltaqlanan bir sıra mətbuat “rəhbərləri” və qeyri-“rəhbərləri” bu yazınızı yaxına buraxmirdı (vəfat etdikləri üçün onların adlarını çəkmirəm, hələ sağları da mənim üçün elə vəfat etmişlər kimidir).

Nəhayət, bu yazı “Aydınlıq” qəzetində dərc olundu və 31 ildən (!) sonra Heydər Əliyevin 100 illiyi münasibətlə bir sözünə də toxunmadan onu yenidən oxuculara təqdim edirəm.

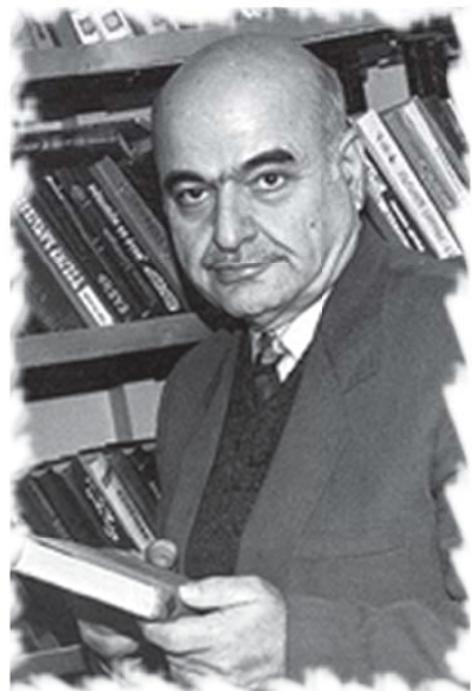
12 fevral 2023

Baki

MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNÜN MİLLİ ÖNDƏRİ

Yalnız etibarlı və sabit dövlətin sənətə, elmə, ədəbiyyata, müqəddəs mənəvi və əxlaqi dəyərə ehtiyacı var. Millətin monolit milli dövlətdən, əbədi-əzəli saflığı və həllili həmişə müqəddəs, həmişə zədəsiz saxlanan milli mentalitetdən uca sərvəti yoxdur. Belə sərvət istehsalı ilə isə sənət və dövlət həmişə bir yerdə, həmişə yanaşı məşgül olur və torpağın da, yaddaşın da sərhədləri yalnız belə bir sərvətin olduğu yerdə – vahid, bələndməz, əbədi mənəvi məkanda parçalanır. İstisnasız, bütün digər sahələrdə və hallarda da uğur və qələbələr hamısı yenə də məhz bu bünövrənin – güclü, müstəqil, suveren dövlətin və dövlətçilik şürurunun mövcudluğu, möhkəmliyi zəminində mümkün olur.

Məhz milli dəyərlər nəticə etibarı ilə milli dövlətin (və dövlətçiliyin!) mənəvi-əxlaqi baxımdan təminatı, ideya qaranti rolunu oynamaq üçün lazım olur. Neçə yüz il, neçə min il tarixi olan ən qədim ölkələrdə sabitliyin əsas səbəbi elə o olub ki, burada milli-mənəvi dəyərlər həmişə dövlətin və dövlət də öz növbəsində milli-mənəvi dəyərlərin keşiyində ayıq-sayıq dayanıb. Mentalitet tərbiyəsinə, milli "mən" yaddaşına və şüruruna biganə qalmamaq cəmiyyətdə əbədi, sabit müstəqilliyyin, suverenliyin taleyiñə və gələcəyinə də biganə qalmamağın şərti və zəmini olub...

Yaşar QARAYEV

*tənqidçi,
ədəbiyyatşünas*

Yeni yüzilin və yeni minilliyin astanasında Azərbaycanda məhz belə miqyasda sabitlik və əmin-amanlıq üçün xalqın müdriklik göstərib vaxtında seçdiyi prezidentin – Heydər Əliyev oğlu Əliyev adlı tarixi şəxsiyyətin müstəsna milli xidmətləri vardır.

Əlbəttə, doxsanıncı illərdən əvvəllər də Heydər Əliyev ozamankı İttifaq miqyasında tanınmış rəhbər-ideoloq və ictimai xadim idi; Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü və SSRİ Nazirlər Soveti Sədrinin birinci müavini idi. Azərbaycanın dövlətçilik təcrübəsini bütün sovet məkanında yaymaq üçün Y.V.Andropov şəxsən Heydər Əliyevi Moskvaya, Kremlə dəvət etmişdi. Bu akt özü milli mentalitetin (idarəcilikdə türk etnik geninin) beynəlmiləl dövlətçilik və imperiya lideri səviyyəsində etirafi və təsdiqi idi. Lakin həmin möhtəşəm, miqyashlı on ili yox, böhranlı, ağır və çətin, lokal son beş ili, bir rəhbər kimi Heydər Əliyev öz tərcümeyi-halının və öndərlik fəaliyyətinin zirvə məqamı hesab edir. Tbilisidə, öz tərcümeyi-hal dostu və yaxın

həmkarı, Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadzenin 70 illiyinə həsr olunan təntənəli yığıncaqda yubilyarın şərəfinə söylədiyi təbrik nitqində o özü bunu açıq-aşkar etiraf edir: "Eduard Şevardnadzenin tərcüməyi-halının ən mühüm hissəsi, mən bunu özümə də aid edirəm, ona görə belə deyirəm, Eduard Şevardnadzenin həyat və fəaliyyətinin ən parlaq hissəsi, ən mühüm hissəsi Gürcüstanın son dərəcə çətin şəraitində öz xalqını bu şəraitdən çıxarmağı öz üzərinə götürdüyü dövrdür".

Öz səmimi və hərarətli nitqində Heydər Əliyev nə üçün məhz son illəri Eduard Şevardnadzenin çoxməqyaslı bir zaman və məkan kəsiyində keçən böyük tərcüməyi-halının zirvə qatı hesab etməsinin səbəbini də açır və bu açımı da bütün pafosu, həm hərfi, həm də mahiyyəti ilə birlikdə H.Əliyevin özünün bioqrafiyasına aid edib eynilə təkrar etmək olar.

Ümumiyyətlə, Tbilisidə (vaxtilə Mirzə Şəfinin, Mirzə Fətəlinin və Mirzə Cəlilin tale, zaman və xalq haqda düşündüyü bu məhrəm, doğma, sehrli coğrafi məkanda) natiqin Şevardnadzeyə xitabla söylədiyi sözlərdə bu dəfə Heydər Əliyevin də "mən"i barədə öz monoloqunu görməmək, onun öz "daxili nitqi"ni, etiraf səsini, ucadan düşüncələrini eşitməmək qeyri-mümkündür: "Mən hesab edirəm ki, Gürcüstana qayıtdıqdan sonra Eduard Şevardnadzenin etdikləri, Gürcüstanı bu ağır vəziyyətdən çıxarmağı öz üzərinə götürməsi əsl qəhrəmanlıqdır. O, burada hərc-mərclik vəziyyəti və vətəndaş müharibəsi vəziyyəti yaratmış qüvvələrin hamısını zərərsizləşdirmək, Gürcüstanı və gürcü xalqını bu ağır şəraitdən tədricən çıxarmaq üçün öz xalqının milli qəhrəmanı kimi döyüşə girdi, mübarizəyə başladı... Bu tarixi missiyanı öz üzərinə götürmək asan deyildi. Bu missiyanı həyata keçirmək də asan deyildi... Eduard Şevardnadze bu tarixi vəzifənin öhdəsindən çox gözəl gəlmışdır".

Mətnindəki "əsl qəhrəmanlıq" və "öz xalqının milli qəhrəmanı" sözləri bu sözlərin müəllifinin özünün son beş ildə Azə-

baycanın tarixində və taleyində gördüyü "HEYDƏR ƏLİYEV İŞİ"nin məzmun və mahiyyətini çox dəqiq ifadə edir. Çünkü Heydər Əliyev də əlindən nə gəlirsə, onu axıra qədər ona görə icra edib, ona görə həyata keçirib ki, "xalqlarımız, ölkələrimiz keçmişdə bizim başımıza gələnlərə bir daha məruz qalmışınlar, əldə etdiyimiz müstəqillik əbədi, dönməz olsun" və E.Şevardnadze kimi o da nə vaxt nə iş görübsə, "bunlar belə şəraitdə görülə biləcək maksimum işlərdir" (yenə həmin çıxışın mətnindən).

Əslində, son beş il Azərbaycanda Gürcüstanda olduğundan daha mürəkkəb, çətin, taleyüklü illər olmuşdur və həmin illərin çətinliyindən, sınağından vətəni və xalqı çıxarmaq da Gürcüstanda olduğundan daha böyük vətəndaşlıq əzmi, enerji və müdriklik ("milli qəhrəmanlıq işi") tələb etmişdir. Üstəlik, bu beş ildən görünən indiki on ilin və ondan əvvəlki yetmiş ilin də çətin, dramatik, miqyaslı konteksti bu beş ili və həmin beş ilə gətirib çıxaran tarixi qanuna uyğunluğu bir bütövdə, vahid tarixi məkanda dərk etməyə kömək göstərir.

Keçid dövrünün "milli lider" problemi həll olunana qədər Azərbaycanda sosial-siyasi xaos davam etdi. Xalq əvvəl öz dövlətçiliyini, yalnız sonra ərazisini itirdi. Qeyri-pesəkar hakimiyyət strukturları, əməldə, işdə təşkilati (inzibati) utopiya və siyasi romantizm, bir-birini əməldə, işdə əvəz edən və ənənədə davam etdirən populist, fərari, marionet öndərlərin əxlaq və strategiyası yalnız üç il davam gətirə bildi. Sona qədər parçalanma perspektivi yalnız prezident Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi ilə aradan qalxdı, milli dövlətçilik xilas edildi və beləliklə, ərazinin də bərpa olunması üçün ilkin şərait, obyektiv-tarixi imkan yarandı, bu istiqamətdə miqyaslı, strateji diplomatiya başladı.

Heydər Əliyev üçün rəyasət heç vaxt fövqəlməqsəd olmayıb; o heç vaxt hakimiyyətə tankda gəlməyib və hakimiyyətdən təyyarədə qaçmayıb, arxaik, populist iqtidar davası və belə davaların çevriliş, qəsd, piket,

terror, bazar, küçə, vağzal... kimi üsulları əvvəldən bu bioqrafiyaya yaddır. Müasir demokratik dəyərlər, parlament yolu, siyasi intellekt və unikal iradə, ümumiyyətlə, mübarizədə ibtidai, kustar, primitiv "cəbbəxana"ya ehtiyacı aradan qaldırıb. Elə bütün bu keyfiyyətlərə görə də məhz Heydər Əliyev millətin coşub-daşan enerjisinə dəqiq məcra, uğurlu axar təmin edə bildi. Onun arxasında getmədi, onu öz arxasında apardı. Ümummilli öndər, vahid lider statusunun bundan qabarlıq dəlilini, əyani atributunu nişan vermək, təsəvvürə gətirmək çətindir.

Taleyin ən çətin anında, tarixi intixab və sınaq məqamında doteləb, cəngavər, müdrik öndəri əməldə, işdə hamı etiraf və təsdiq etdi: opponent də, həmfikir və həmkar da! Təsəvvür edin: indiki müxalifət könüllü şəkildə hakimiyyətdən əl çəkdi, əvvəl spiker kürsüsünü, sonra prezident masasını tərk etdi ki, vakansiyani yeni lider tutsun. Bu – Heydər Əliyev şəxsiyyətinə və intellektinə inamın, etibar və ehtiramın ifadəsi idi. O nəyə nail olubsa, belə sivil açarda və üslubda nail olub, Orta əsrər, Asiya və rus yolu, üsulu, piket, çevriliş, qəsd... yalnız ona qarşı müqabil, müxalif tərəfin bioqrafiyasında olub və belə arsenala qarşı da o heç vaxt güzəşt göstərməyib. Ömründə tək bir dəfə diz çöküb: bir prezident kimi əyilib milli bayraqı öpəndə...

Lakin Heydər Əliyevə bir ideoloq və ictimai xadim kimi ömrün, güzəranın həm şirinini, həm də acısını dadmaq nəsib olub, həm xoşbəxt, həm də tragik şəxsiyyətin həyatını və taleyini yaşamaq qismət olub.

Ümumiyyətlə, bu tərcümeyi-hal çox ziqqazlıdır: o, imperiya lideri də olub, fərdi təqaüdçü də; istiqlal lideri də olub, DTK generalı da. Ən böyük təqdirin də hədəfi olub, ən kəskin tənqidin də; ləyaqətinə şər atmaq üçün də, şəninə mədhiyyə demək üçün də mikrofonda növbəyə düzülənlər həmişə tapılıb. Amma bu dəyişən mərhələlərin də hamisində təkcə bir şey dəyişməyib: eyni bir daxili, fitri ideala xidmət əzmi, milli Azərbaycan ideyası! Ən böyük, əbədi sabitliyi

o məhz milliliyə, müstəqilliyə, suverenliyə sədaqətdə göstərib.

Bunun səbəbi bir də odur ki, həm ən adı, həm də ən ali (müqəddəs!) bir həqiqəti Heydər Əliyev xalq üçün, millət üçün tarixi məsuliyyəti ciyinə aldığı ilk gündən dərk etmiş və istisnasız, həmişə, hər yerdə uca tutmuşdur. Dövlət, cəmiyyət miqyasında sabit, qlobal ictimai əxlaq, təfəkkür və ideologiya yalnız onda sabitləşir və etibarlı olur ki, milli-mənəvi dəyərlərə güvənir. Yerüstü sərvətə (mənəvi dəyərlərə!) güvənməyəndə isə hətta yeraltı sərvətlər də istiqlala yox, istiqlalla da alverə, ehtikarlıq vasitəsinə çevirilir. Bunsuz həm suverenliyin, həm də torpağın ərazisi gec-tez itkiyə məruz qalır, həm coğrafi, həm də milli-mənəvi məkan öz bütövlüyünü (və bütövlüyün sabitliyini!) itirir.

Məhz bu mənada Heydər Əliyev Azərbaycanın dövlətçilik tarixində ən böyük öndərlərin vəsiyyət və ənənəsinə sadıq qalır.

Bu bir də ona görə mümkün olur ki, Heydər Əliyevin ifasında və icrasında həmişə siyaset də sənət, siyasetçi də sənətkar səviyyəsinə qalxa bilir. Daha doğrusu, məhz "siyaset əməldə, hərəkətdə fəlsəfəyə çevriləndə" (yalnız bu zaman!) siyasetçi də sənətkara çevirilir, filosof təcəssümü, mütəfəkkir obrazı, alim statusu ala bilir. Bütün bunlar "Heydər Əliyev" fenomenindən həm də bir sənət və sənətkarlıq hadisəsi kimi danışmağa bizə əsas verir. Belə bir söhbətin təkcə siyasi ideya əsası yox, həm də konkret ədəbi predmeti var: son iki ildə Heydər Əliyevin beş fundamental kitabı çapdan çıxbı və elmi ictimaiyyətə çatdırılıb.

Həmin kitabların ən yüksək səviyyədə ixtisaslı, professional auditoriyaya təntənəli təqdimi mərasimindəki çıxışında Azərbaycan Yazarılar Birliyinin Sədri Anar bu qalın cildlərin meydana çıxması faktını həm də "ədəbiyyat, publisistika, nəşr hadisəsi" hesab etdiyini açıqladı. (Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir, I-IV kitablar. Bakı, 1997-1998: "Qayıdış". Bakı, 1997). Odur ki, Heydər Əliyevin də son beş ildə Azərbaycanda

sənət, ədəbiyyat və mədəniyyət quruculuğu sahəsində fəaliyyətinin şərhinə elə bu kitablardan başlamaq məqsədə uyğun olardı.

Doğrudan da, bu beş kitabın hər səhifəsində elm, sənət və ədəbiyyat siyasetlə, ədəbi üslub və fikir dövlət təfəkkürü ilə həmişə bir yerdə, bir bütövdədir. Müəllif Mustafa bəy Topçubaşovdan danışanda mütəxəssis həkimdən, Yusif Məmmədəliyevdən danışanda peşəkar kimyaçıdan, Hüseyn Cəviddən danışanda filoloqdan və sənətşünasdan daha miqyaslı və ixtisaslı qiymətlər verir. Çünkü böyük fərdlər, çeşidcə müxtəlif, lakin miqyasca eyni olan, istedadda və intellektde bir-birinə yaxın fərdlər bərabər səviyyədən bir-birini daha yaxşı (yaxından!) görür və bir-birinə daha dəqiq təhlillər verirlər.

Elitar peşəkarlığın bütün sahələrdə, ən çox isə tibbdə və siyasetdə müstəsna rolu və mənası var: həkimin səhvi fərdin, siyasi rəhbərin, öndərin səhvi vətənin, millətin taleyi (səhhəti və sağlamlığı) bahasına başa gəlir. Kitablardan hər birində bu həqiqətin canlı gerçekliyini çox aydın şəkildə göstərən nümunələr var; Azərbaycanın taleyinə və torpağına münasibətdə həm Bakıda, həm də Moskvada yol verilən əyintilərə düz üç il Naxçıvanda təshihlər verilib. Bu təshihlər vaxtında nəzərə alınsa idi, faciə və fəlakətlər indikindən nə qədər az ola bilərdi...

Beş fundamental kitabda, hər şeydən əvvəl, məhz elitar peşəkarlığın və qeyri-adi, unikal təhtəlşüurun intuisiyanın stixiyası cisimləşir və sənədləşir. Müstəqillikdə dönməzliyin nəzəri təlimi, elmi-strateji əsası, intizam və icra kodeksi və bütün bunların canlı təfərrüati, həyat təcrübəsi, gündəlik dərsləri verilir. Müstəqillikdən, onun təminatından bu haqda danışmağa mənəvi haqqı və hüququ olan bir adam danışır. Bu haqqın arxasında - Azərbaycanda və keçmiş sovet məkanında yarım əsrə yaxın rəhbərliyin sınaqdan çıxan tarixi təcrübəsi durur. Heydər Əliyev şəxsiyyətinin qlobal miqyası və epoxal vüsəti vəhdətdə ifadə və təsdiq edilir. Hətta o qədər ki, beş kitabda əhatə olunan dörd ildən əvvəlki dörd-

bes onilliyin də, ondan sonrakı üç ilin də alt qatı və arxa planı görünür, yaxınlaşan üçüncü eranın astanasında həm ən qədim türk və islam dəyərlərini, həm də Avropa mentalitetinin ən modern siyasi dəyərlərini içində alan miqyaslı fon, məcra, məkan müəyyənləşir.

Öz şifahi nitq üslubu, improvisasiya təbiiliyi ilə də müəllifin dil-ifadə tərzi ənənəvi rəsmi ədadən (konselyariya və protokopsiya) əsaslı şəkildə fərqlənir, fikrin dinamizmi, sözün enerjisi, kəlmənin bədii zərbə gücü – bunlar hamısı tribunadan gəlir, auditoriya ilə birbaşa ünsiyyətdən gəlir. Uçuşqabağı verilən müsahibələr, səfərbərlik anında xalqa xitablar, əcnəbi opponentlə təkbətək dialoqlar, dünya liderləri ilə müsahibələr məqamında mikrofona deyilmiş improvisasiyalar... Onlarda fitriliyin təbiiliyi, sözdə, tələffüzdə, ahəngdə və ritmdə etnik ilkinliyin, ozan-əcdəd stixiyasının duruluğu və diriliyi var.

“Daha susa bilmirəm”, “Son damla qanımı qədər xalqımla birəm”, “Mən öz taleyimi xalqa tapşırımişam”, “Ömrümün bundan sonraki hissəsinə yalnız və yalnız Azərbaycan respublikasının müstəqil dövlət kimi inkişaf etməsinə sərf edəcəyəm” – bu andlar və bəyanatlar romantik-tarixi dramda bədii fəlsəfi monoloqdan fragmənlərə bənzəyir. Lakin onlardan hər birinin arxasında real, canlı prototip – müasir, bugünkü qəhrəman dayanır!

Heydər Əliyevin milli öndərlik tərcüməyi-halında “müstəqillik mərhələsi” onun Naxçıvana tarixi qayıdışı ilə başlayır. Təsadüfi deyil ki, bu dövrlə bağlı sosioloji və publisist çıxışlarının toplandığı kitab da “Qayıdış” adlanır.

Adətən, əsaslı intibah həmişə qayıdış aktından sonrakı hadisə kimi baş verir (orta əsrlərdə yenidən tərəqqinin və mədəniyyətin qədim (ellinist) yunan məcrasına və axarına (təməlinə) qayıdan Avropa intibahının modelində olduğu kimi). Naxçıvanda başlayan “qayıdış” Bakıda davam etdi və Azərbaycanda sosial-mədəni tərəqqi

tarixində doxsanıncı illər təzədən yetmişinci illərin təbii, məntiqi davamına çevrildi. Ənənədə tarixi estafet, dövlətçilikdə irsilik probleminin həlli aradakı “böhran” və “parçalanma” mərhələsindən çıxa bilməyin yeganə mümkün və məqbul yolu kimi özünü doğrultdu. Yetmişinci və doxsanıncı illər bir-birinin davamına, Heydər Əliyev isə hər iki on ilin müstərək, ortaq liderinə çevrildi. Genetik kökə, milli “mən”ə, tarixi yaddaşa, dünya ilə ineqrasiyaya daha miqyaslı şəkildə qayıtdı.

Bütün bunların da məntiqi yekunu və nəticəsi o olacaq ki, Qarabağ Azərbaycana və Şuşa Qarabağa qayıdacaqdır. İnanırıq ki, “Qayıdış” dastanının, “Qayıdış” epopeyasının bu yeni cildlərini (“Qarabağ” və “Şuşa” cildlərini!) də millət və xalq, öz əməli ilə həyatda və öz qələmi ilə kağızda yenə eyni öndər və müəlliflə – Heydər Əliyevlə birlikdə yazacaqdır...

Bir prezident kimi bu cildlər Heydər Əliyevin ilk kitablarıdır. Və bu ilk kitablar dövlətçilik sahəsində bizim minilliyyin əvvəlinin (1069) ilk böyük kitabını mənim yadımı salır: “Xoşbəxtlik haqqında elm” kitabını – “Qutadqu bilik”i. Türk dövlətçiliyi haqda informasiya dünyaya ilk dəfə bu kitabdan yayılıb. “Müstəqillik haqqında elm” kitabı! – qarşımızdakı bu beş cildin birlikdə adına da belə bir açıqlama və təfsir vermək olar.

Sonralar türk dövlət ərləri və öndərləri tarixi işlə və əməllə həyatın özündə yazmağa daha çox üstünlük verir, nəinki onu qələmlə kağızda yazmağa. Məhz bu ənənələr də prezident Heydər Əliyevin simasında yenidən birləşib vəhdət təşkil edir: o, tarixi həm əməllə həyatda, həm də... qələmlə kitabda yaradır.

Mən bu sözləri deyirəm və dərhal da onlara təshih vermək isteyirəm: tarixi də, tarix kitabını da yaradarkən filosof, mütəfəkkir və yazıçı Heydər Əliyev qələmə və kağıza ehtiyac hiss eləmir. Unikal hadisədir ki, bu kitablar, əslində, əlyazması olmayan kitablardır.

Bioenerji ürəkdə, beyində cərəyan edir, informasiya sinədən, bədahətən tərəfi-müqabilə ötürülür və bu prosesdə yazı, hərf, əlifba iştirak etmir. Vəhydən yaranan, əlyazması olmayan kitablar əvvəllər də olub. Dörd səma kitabı var, onların heç birinin müəllif əlyazması yoxdur. Əflatundan ta Hegelə qədər böyük fikir ərlərinin də kitabları onların bədahətən auditoriyaya dediyi improvisasiyadan əmələ gəlib. Şərqdə ərənlər, şamanlar, ozanlar... yazmağa yox, söyləməyə üstünlük veriblər.

“Avesta”nın da, “Qorqud”un da avtoqrafları – əlyazmaları yoxdur. Əvəzində “gen yazmaları” var, damarda, qanda yazılın “qan yazmaları” var, hafizədə, huşda, ruhda qorunan “yaddaş yazmaları” var. Və mən burada sehrli və ibrətli bir tipologiya görürəm.

Standartdan fərqlənən və tipologiyaya çağırın növbəti, üçüncü assosiasiyanı da hörmətli oxucularla bölüşmək isteyirəm. Üzərində “sinif”, “inqilab”, “dövlət”, “proletar” yazılmış kitablar var. Siniflə, proletarla, inqilabla birlikdə də ölürlər. Amma üzərində “İntibah”, “Ana vətən”, “Azadlıq”, “Millət”, “Xalq” yazılmış kitablar da var. Üstündə “QAYIDIŞ”, “MÜSTƏQİLLİK”, “ƏBƏDİYYƏT” sözləri yazılmış kitabları da mən onların sırasına daxil etmək isteyirəm. Onlar ötəri tarix, lokal dünyagörüşü yaratmış, şürur və yaddaş yaradır. Yaddaşın milli-etnik kodları, genləri onlarda yaşayır. Vətənçilik, türklük məfkurəsi və onlara sahiblik şüuru belə kitablarla tərbiyə edilir.

Hər kitabda bir baş mübtəda və bir fövqəlideyə olur. Bu beş kitabda da, əslində, iki suala cavab verilir: HEYDƏR ƏLİYEV KİMDİR?” və “ƏLİYEVLİK NƏDİR?” Özü də “ƏLİYEV KİMDİR?” – sualına bu kitabda Əliyev özü cavab verir!..

(“Əliyevlik nədir?” sualına isə onun “Əliyevçilik nədir?” redaksiyasında bir vaxt imperiya mətbuatı cavab vermək istəmişdi. Həmin cavaba tarixi təkzibi zaman özü, haqq özü, ədalət özü verdi).

“Əliyevlik nədir?” sualına cavab bu kitabların bütün səhifələrindədir. Bu cavabda iki məqamı da ayrıca vurgulamaq olar: “Əliyevliyin” ən böyük qələbəsi bir onun xalqla, bir də zamanla münasibətlərində oldu. Xalq-fərd-öndər münasibətlərini biz artıq qeyd etdik. Zamanla münasibətə gəldikdə isə, demək lazımdır ki, sintez işini o, burada da gördü. Hasarı, səddi tarixi-milli arxetiplə ən çağdaş dünya, Avropa dövlətçilik mentaliteti arasından götürdü, onları da vahid axara yönəltdi.

Beş kitab Heydər Əliyevin bir prezident kimi ilk böyük kitabıdır. Lakin mən onu həm də bizim yüzilin və bizim minilliyyin sonunun son böyük dövlətçilik kitabı hesab edirəm. Bizim milli dövlət təfəkkürü sahəsində minilliyyin sonunun son kitabı həmin min ilin əvvəlinin ilk böyük dövlət kitabını mənim yadımı salır...

Nəhayət, Heydər Əliyev – Zaman, Heydər Əliyev – Tarix münasibətlərində bir məqam da diqqəti cəlb edir: Heydər Əliyevin ideya rəqibləri həmişə və hər yerdə olub, amma ən böyük qələbəni o, Zamanla əlbəyaxada qazanıb. 75 il – zamandan fəth olunan – nəhəng zirvə deməkdir. Və bu zirvədə hər şey – birinci növbədə yaddaş toxunulmaz, suveren və bütöv qalıb: bu 75 ildə zaman bu yaddaşdan bir sm. də olsa, ərazi işğal edə bilməyib!..

Heydər Əliyev olmaq, ümumiyyətlə, çətin şeydir. 75 il fasıləsiz, hər ay, hər gün sərasər Heydər Əliyev olub qalmaq isə xüsusilə çətindir. Cildlərdən hər biri bir daha göstərir ki, Heydər Əliyev bu sabitliyə müstəsna ardıcılıqla nail olur. İndi qırmızı xətlə təqvimə həkk olunan tarixlər – “Milli Dirçəliş Günü” (17 noyabr, 1988). “Dövlət Müstəqilliyi Günü” (18 oktyabr, 1991) “Qurtuluş Günü” (15 iyun, 1993) hamısı çətin, real gerçəklilik kimi, xalqı məhz müstəqilliyə gətirib çıxaran qanuna uyğunluq kimi baş verdi. Və bu mərhələlərdən hər birində Heydər Əliyevin milli vətəndaşlıq və sosial ideya mövqeyi eyni cür oldu: “Bu gün mənim xalqımın ağır günüdür. Ağır, çətin günlərdə xalqımla olmaliyam”.

Azərbaycanda Mir Cəfər Bağırovdan sonra milli rəhbərin siyasi müstəqilliyi az qala sıfıra bərabər idi (keçid dövründə isə (1988-1993) bu qeyri-müstəqillik həm “yuxarılardan” (Moskva, Kreml), həm də “aşağıdakılardan” ikiqat asılılıq şəklini almışdı). Bu ölçünü sıfırdan sonsuza gətirib çıxaran Heydər Əliyev oldu. Hətta sovet dövründə də Heydər Əlirza oğlu öz müstəqillik (milli mənafeyə sədaqət) fəaliyyətini dondurmadı. Onun türk ağlı Siyasi Büronun vahid russlavyan düşüncəsində aydınca seçildi və o bu ali rəhbər strukturda da türk-islam lideri kimi təkcə sovet məkanında yox, bütöv dünyada türklüyün mənafeyini cəsarətlə müdafiə etdi. Azərbaycanın milli mənafeyi naminə Baş katibin (L.I.Brejnevin) özünü düz üç dəfə Bakıya gətirdi...

Adətən, “Əsrin müqaviləsi”ndən dövrün ən böyük hadisəsi kimi danışırlar. Məncə, bu beş kitabdakı “dövlətçilik traktatı” neft müqaviləsindən daha mühüm hadisədir. Neft izdivacları və diplomatik nikahlar, Asiya və Qərb kəmərləri – hamısı milli dövlətçilik konsepsiyasının icrası məqsədinə xidmət edir.

Əvvəlcə milli diplomatik fikrin enerjisi axmasa, neft də borulardan axmaz! Bakının ən böyük sərvət heç vaxt neft olmayıb, neft intellekti olub. Yeraltı sərvətlər olmayıb, yerüstü sərvətləri olub. Faciə o vaxt olar ki, neft kəməri olsun, amma neft intellekti olmasın. Neft elmi də neftin özü kimi, eyni borularla Xəzərdən Qara dənizə və buradan da Aralıq dənizinə tökülsün. “Neft renessansı” onda olur ki, bütün xətlər və borular – mədəniyyət və elm kəmərləri də – hamısı Bakıdan keçsin.

Qlobal landsaftdan baxanda belə bir qanuna uyğunluq dərhal görünür ki, bütün itkilər, torpaq və yaddaş, elm və mədəniyyət, demokratiya və hüquq itkiləri də, hamısı dövlətçilikdə itkilərdən başlayır. Qədim Manna və Atropatena, yaxın Cumhuriyyət və sovet dövrü dövlətləri də əvvəl dövlətçilik, yalnız sonra ərazi itkilərinə məruz qalmışlar. Dövlətsiz xalq – valideynsiz yetim kimi bir seydir. Min illər boyu ermənilər qurbətdə,

qərib kimi yaşamışlar. Müstəqil milli qurum – Ermənistan dövləti yaradıldıqdan sonra isə bütün Qafqaza meydan oxumağa başlamışlar.

Millət üçün dövlətdən və peşəkar dövlət öndərindən qiymətli heç nə yoxdur. Odur ki, məhz dövlətçilik, dövlət dili və mədəniyyəti konsepsiyası Heydər Əliyevin bədii-estetik və humanitar-fəlsəfi görüşlərində aparıcı, prioritət mövqeyi təşkil edir. Dövlətdən, milli dövlət mənafeyindən uca heç nə yoxdur. Odur ki, "kim müxalifətdə durursa-dursun, ancaq vətəninə, xalqına, mənəviyyatına müxalifətdə durmasın".

Yaxud: "XX əsr sona çatır. Bu əsrdə xalqımız bir çox mərhələlərdən, sınaqlardan, imtahanlardan keçib və nəhayət, öz milli azadlığına, dövlət müstəqilliyinə nail olubdur. Bütün bu mərhələlərdə Azərbaycan xalqını yaşıdan, irəliyə aparan, xalqımıza güc, ruh verən Azərbaycan xalqının görkəmli şəxsiyyətləri, böyük alimləri və dahi insanları olmuşlar".

Xalqın və millətin əbədiliyini təmin edən, onun dövlət quruculuğunun memarı olan görkəmli şəxsiyyətlər və "dahi insanlar" tərkibinə sənət və dövlət öndərləri həmişə eyni vaxtda, yanaşı daxil olmuşlar.

Bələ bir konsepsiya, həqiqətən, tarixi qanuna uyğunluğu ifadə edir və Şərqi, Azərbaycanın tarixinin yüz və min illərilə təsdiq və təsbit olunur.

*(“Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı”
kitabında. Bakı, Elm, 1998, səh.125-177)*

ƏDƏBİ YADDAŞIMIZIN HEYDƏR ƏLİYEV MƏQAMI

Xalq şairi
*Nəriman Həsənzadə ilə
söhbət*

Siyasət və ədəbiyyat! Yer üzündə insana qarşı zorakılığın və təcavüzün, silah və gücün meydan suladığı bir vaxtda elmin, ağılin üstünlüyü sanki ikinci, üçüncü dərəcəli nəsnə kimi önəmini itirməyə meyillənir. Belə situasiyaların bəşər tarixində sərgiləndiyi məqamlar az olmayıb. Nə bilmək olar? Bəlkə, dünyada ilk şeir parçası, sonradan ədəbiyyat sayılacaq ilk yazı nümunəsi insanın insan, təbiət və dünya üzərində ağılığına müxalif ovqatdan ərsəyə gəlib. Dünya tarixi hökmədar və sənətkar münasibətlərinin sonsuz sayda nümunəsini tanyır. Zamanın insana xidməti o andan başlayır ki, onun sükanını idarə edən şəxs zamanla yol getməyi bacarır. XX əsr daxilində iki dəfə milli insanla bahəm, milli ədəbiyyatın da bəxti onda gətirdi ki, həmin dönəmin idarəetmə funksiyasını Əlahəzrət Zaman Heydər Əliyevə həvalə etdi.

Xalq şairi Nəriman Həsənzadəni redaksiyamiza dəvət edib Heydər Əliyev Zamanında bir məqamdan - onun ədəbiyyatdakı obrazından danışmağa qərar verdik.

Elnarə AKİMOVA

Elnarə Akimova: – Nəriman müəllim, bu ilin may ayında Heydər Əliyev mükafatına layiq görüldünüz. İstərdim, elə bu məqamdan başlayaq söhbətə.

Nəriman Həsənzadə: – Hə. Elə gözlənilməz oldu ki mənə bunu eşitmək. Deməli, Roma Papası Fransisk Bakıya gəlmışdı. Mən də həmin görüşə dəvət olunanlar sırasında idim. Birdən bizi saxladılar ki, prezident keçir. Xanımı Mehriban Əliyeva da onunla idi. Cənab prezident və Mehriban xanım keçəndə mənimlə görüşdülər. Bu diqqət onların böyüklüyündən irəli gəlirdi. Mən, əlbəttə ki, hələ hər şeydən xəbərsiz idim. Bir neçə aydan sonra mənə zəng gəldi ki, bir yerə getmirsən? Dedim, yox. Dedilər, Bakıda ol. Sonra dedilər ki, sən Heydər Əliyev adına mükafata layiq görülmüşən. O qədər böyük sevinc yaşadım ki, sözlə ifadə edə bilmirəm. O anda yalnız bunu düşündüm: – kaş Sara xanım (həyat yoldaşı – E.A.) sağ olaydı. Bu sevinci onunla bölüşəydim. Adam belə böyük sevincləri bölüşməyə doğmasını axtarır həmişə.

Elnarə Akimova: – Nəriman müəllim, Heydər Əliyev böyük siyasetçi, dövlət adamı olub. Amma onun eyni zamanda ədəbiyyatlaşan obrazı da var. Heydər Əliyevin ədəbiyyatdakı bu obrazı sizin üçün nə ifadə edir?

Nəriman Həsənzadə: – İlk növbədə ədəbiyyata sevgini, qayğını ifadə edir. Onun ədəbiyyatdakı xidmətləri saymaqla qurtaran deyil. Yazıçılar, şairlər onun həmişə diqqət mərkəzində, himayəsində idilər. Yubileylər, mükafatlar, yazıcıını şərdən, böhtandan qoruma halları, istedadlı hər kəsin dəyərini vermək kimi cəhətlər Heydər Əliyevin xarakterində başlıca yer tuturdu. Yaziçi hiss edirdi ki, onun yiyəsi var. Çünkü Heydər Əliyev xalqın yiyəsi idi. Və bu xalqın heç bir istedadlı sənətkarı onun diqqətindən kənar qalmırı.

Elnarə Akimova: – Həm də ədəbiyyatın özünə böyük sevgi vardi onda. Bu sevgini Heydər Əliyevin özü də daim, dönə-dönə qeyd etmişdi, “ədəbiyyatı o qədər sevirəm

ki, ədəbiyyatla, şeirlə, bizim mədəniyyətlə görüşmək mənim üçün həmişə çox xoşdur”, – demişdi çıxışlarının birində.

Nəriman Həsənzadə: – Təkcə sevmək deyildi, nəfəs alırı. Bizi yanına salıb aparırdı görüşlərə. Bürolara gedirdik biz. Bizi nə qədər görüşlərə dəvət edirdi. Həm də çox oxuyurdu. Heydər Əliyevin yüksək natiqlik qabiliyyəti, şeiri, dram əsərini duymaq bacarığı onun geniş mütaliəsinin bəhrəsi idi. Özü oxuyurdu kitabların hamısını. Bir dəfə büroda oturmuşduq. Dedi, mənə elə gəlir, bizdə Puşkin mövzusunda Mirzə Fətəli Axundovun “Puşkinin ölümünə Şərq poeması” əsərindən başqa əsər yoxdu. Mən dedim ki, var, yoldaş Əliyev. Mən Puşkinlə bağlı poema yazmışam o dövrlə bağlı. Gecə saat 1-də Yaziçılar İttifaqının birinci katibi İmran Qasimov zəng elədi mənə ki, Heydər Əliyev poemanı istəyib. “Zümrüd quşu” idi poemanın adı.

O, tamaşalarda iştirak edirdi, sonda böyük həvəslə yaradıcı heyətlə görüşürdü. Bir şairin, yaziçinin ehtiyacı, sixıntısı olsa, ona maddi, mənəvi dayaq olurdu. Özü də tək ədəbiyyat yox ki. Bütün sahələrdə diqqətli idi. Yadıma gəlir, Bərdəyə zona müşavirəsinə getmişdik. Pambıqçı, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Tərlan xanım Musayeva ilə görüşdü. Mən o görüşdən sonra gəlib bir şeir yazıb qəzetdə çap etdirdim. Gecə saatlarında bir də gördüm Emin Sabitoğlu zəng eləyir. Dedi, o şeiri göndər mənə, o tapşırıb ki, həmin şeirə mahni bəstələyim. Bir neçə gündən sonra Emin o şeirə elə gözəl musiqi bəstələdi ki. “Tərlan bacı” adlı o mahni dillərə düşdü. Heydər Əliyev bütün sahələrə bu cür diqqətli idi. Ümumiyyətlə, Heydər Əliyev düz işin yanında idi, düz adamla dost idi. İşini ki yaxşı tutursan, o adama böyük hörmət göstərirdi. Yazıçılarla, alımlərlə görüşlərində tariximizin elə məqamlarına toxunur, elə yazılmamış, lakin millət üçün çox vacib olan qatlarını qaldırırı ki onun genişmiqyaslı mütaliəsinə heyran olmamaq mümkün deyildi.

Elnarə Akimova: – Heydər Əliyevin həm sağlığında, həm də vəfatından sonra yazıçılar onun haqqında məqalələr, kitablar yazmağa başladılar. Anar, Elçin, Zəlimxan Yaqub, Mövlud Süleymanlı, Elmira Axundova, Hüseynbala Mirələmov, Səyyad Aran... “İdeal” müəllifi İsa Hüseynovun mətbu etirafı var, “İdeal”ı yazanda Heydər Əliyevi düşündüyünü söyləyir. Bu məqam Bəxtiyar Vahabzadənin, Məmməd Arazın etiraflarında, Xəlil Rzanın şair mövqeyində var. Yaşar Qarayev son yazılarından birində yazırı ki, Dədə Qorqudun, Nizaminin, Füzulinin, Ələkbər Sabirin, Mirzə Cəlilin, Əli bəy Hüseynzadənin, Hüseyn Cavidin... gördüyü işlərin vəhdətini, əməli gerçəkliyini Heydər Əliyev dühasında tapırı.... Siz də bir kitab yazıb onunla bağlı xatirələrinizi bölüşmüsüz: “Mənim ədəbi taleyim. Zamanla, tarixlə görüş”. Yəni bütöv bir epoxa yazarlar nəslini öz yaradıcılığında Heydər Əliyev dühasının rolunu dönə-dönə vurğulamış, səmimi etiraf anlarından tutmuş, altfəlsəfə məqamlarının işləndiyi yerlərə qədər onun bu rolunu önemseməyə çalışmışlar.

Nəriman Həsənzadə: – Çünkü Heydər Əliyev elə tanınmış yaziçi, şair olmadı ki, üzərindən sükutla adlasın. Xatırlayıram ki, ikinci dəfə hakimiyyətə gələn kimi 1994-cü ildən başlayaraq M.Füzulinin, Mirzə Cəlilin yubileylərinin keçirilməsi haqda ferman verdi. 1999-cu ildə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının 1300 illiyinin elmi icti-maiyyət tərəfindən beynəlxalq səviyyədə keçirilməsini təşkil etdi. Özü də sərəncam verəndə bu yubileylər il boyu davam edirdi. Klassik abidələrin, sənətkarlarımıızın ırsının xüsusi həssaslıqla yanaşındı. Niyə edirdi bunu? İstəyirdi dünyaya çatdırınsın ki, xalqımızın çoxəsrlik, zəngin, tarixi mədəniyyəti var. Onun çox yayılan fikri var: “Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam”. Bunu bizzərə demirdi ki, qızım. Onu başqalarına eşitdirirdi. Hansı rəhbər, birinci kətib bu sözü deyib? Dövlət dili haqqında fərمانlar imzalamışdı müxtəlif vaxtlarda. Bunun da səbəbi vardı. Rəhbər kimi dərk edirdi ki,

xalqın milli varlığını müəyyən edən başlıca amil onun dilidir. Bir də Təbriz nisgili var idi Heydər Əliyevin. Hüseyn Cavidin nəşini uzaq Sibirdən vətənə gətirmişdi. Cavidi niyə Naxçıvanda basdırmaq istədi, burda yox? Söhbət gedirdi bu barədə həmin ərəfələr. Mən yanında durmuşdum, kimlərləsə söhbət edəndə dedi, elə Naxçıvan yaxşıdı ki, Təbrizdən gələndə onu ziyarət eləyib gələcəklər. Bura qədər dərin düşünürdü Heydər Əliyev. Bir dəfə mən onun yanında olanda dedi ki, mən bir qərar vermək üçün on dörd yerdən məlumat alıram, ondan sonra qərar verirəm.

Elnarə Akimova: – Şəhriyarı çox sevməsi də Təbriz nisgili ilə əlaqəli ola bilərdimi?

Nəriman Həsənzadə: – Şəhriyar və Səməd Vurğun. Onların şeirini dinləyəndə kövrəlirdi. Adam indi düşünəndə məettəl qalır. O cür dəmir iradəli insan poeziya, şeirlə qarşılışaında sanki başqa aləmə düşürdü. Mənim taleyim elə gətirib ki, ata nisgili yaşamışam uşaq yaşımdan, amma qarşıma yaxşı insanlar çıxıb. Nazim Hikmət, Mir Cəlal və Heydər Əliyev. Bu üç şəxsiyyətin mənim özür yolumda xüsusi rolu olub. Heydər Əliyev isə mənim taleyimdən keçən parlaq şəxsiyyətdir. Heydər Əliyevə bir dəfə bir söz demişdim. Çox xoşuna gəlmışdı. Demişdim ki, cənab Heydər Əliyev, sizin yanınızda adam özünə oxşayır. O qədər səmimi danışındı ki adamlı. Mənim yadımdadı, bir dəfə rəhmətlik Heydər Əliyev plenuma gəllirdi. Gəldi oturdu. Xalq yazarı Anara təklif elədik ki, Heydər Əliyev rəyasət heyətinə dəvət olunsun. Heydər Əliyev etiraz etdi. Çox səmimi, sadə insan idi. Daim xalqın içində olurdu, əsl xalq adamı idi. Onun haqqında saatlarla danışmaq olar. Bir detali deym burda. Akademik Milli Dram Teatrında "Bütün Şərq bilsin" pyesimin tamaşasıydı. Teatrin baş rejissoru və tamaşanın rejissoru Mərahim Fərzəlibəyovla yanaşı oturmuşduq. Azərbaycan KP MK-nın Büro üzvləri Ulu öndər başda olmaqla tamaşaya baxmağa gəlmişdilər. Nərimanov rolunda çıxış edən Xalq artisti Məlik Dadaşov monoloq deyiyi yerdə birdən "Yaşasın böyük rus

xalqı!", "Böyük rus xalqına eşq olsun!" kimi pyesdə olmayan sözlər işlətdi. Mərahimlə mən bir-birimizin üzünə baxdıq və heç bir söz demədik. Tamaşadan sonra Məlik müəllimdən soruşdum ki, niyə belə dedin? Axi əsərdə elə sözlər yox idi. Cavab verdi ki, səhnənin ortasında Azərbaycan, azadlıq, neft, millət haqqında misraları deyəndə Büro üzvlərindən ikisi üzümə elə sərt baxdı ki, özümü itirdim, dediyim misralar ağızımda yarımcıq qaldı. Tez özümdən əlavələr etdim. Belə bir mühitdə Heydər Əliyev həm özü cəsarət göstərirdi, həm də bizi cəsarətə səsləyirdi. Sonalar "Nəriman Nərimanov" poeması əsasında yazdığını "Bütün Şərq bilsin" əsərim SSRİ üzrə keçirilən pyes müsabiqəsinə təqdim olunmuşdu. 600 pyesdən Moskvada tamaşaya qoyulmaq üçün on bir pyes seçilmişdi. "Bütün Şərq bilsin" on bir pyesin biriydi. Bakıda Milli Akademik Dram Teatri tamaşanı Respublika Dövlət mükafatına təqdim etdi, məlum oldu ki, bir səs çatmır. "Atabəylər" mənzum pyesimdə də belə oldu. Akademik teatr mükafata təqdim etdi. Yenə dedilər ki, bir səs çatmır. Heydər Əliyev bir dəfə yenə Akademik teatra gəlmışdı, "Hamlet" tamaşasına baxmağa. Fasilə zamanı çay süfrəsi arxasında səmimi söhbət əsnasında demişdi ki, "Atabəylər" əsəri hər gün göstəriləlidir. Çünkü bu, milli tariximizdir. "Atabəylər" əsərini Naxçıvan Teatrı indiyə qədər yaşıdır. Naxçıvan Muxtar Respublikasının səksən illiyində "Atabəylər" tamaşası göstərildi, cənab prezident İlham Əliyev və Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyeva tamaşaya baxdılar. Bu da mənim taleyim idi...

Elnarə Akimova: – Nəriman müəllim, uzun illər "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində baş redaktor işləməmiş. Bildiyimiz qədərincə, bu vəzifəyə Heydər Əliyevin tövsiyəsi ilə təyin olunmusuz.

Nəriman Həsənzadə: – Elədir, qızım, "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetiin baş redaktoru vəzifəsinə məni Heydər Əliyev təyin etmişdi. Deməli, məsələ necə oldu? Gecə saat bir radələrində Yazıçılar İttifaqının

birinci katibi İmran Qasımov evə zəng vurdu ki, Birinci, yəni Heydər Əliyev sənin rəyini bilmək istəyir. – Sənə böyük etimaddir, – dedi. Mən bunları başa düşürdüm. Xəbər qəfildən olduğu üçün tərəddüd etdim. O vaxt Yazıçılar İttifaqında həm partiya təşkilatının katibi, həm "Azərbaycan" jurnalında poeziya şöbəsinin müdürü işləyirdim. Ədəbiyyat fondunun direktoru vəzifəsini də katiblik mənə tapşırılmışdı. Səhərisi Heydər Əliyevin qəbulunda oldum. Söhbətimiz o qədər səmimi keçdi ki. Özüm də məəttəl qalmışdım. Heydər Əliyev təklif etdi ki, bəlkə, Yazıçılar İttifaqının partiya katibliyində də qalib işləyəsən? Ürəyimdə düşünürdüm ki, iki vəzifədə işləmək ağır olar mənə. Yazıçılar İttifaqının mürəkkəb bir yaradıcılıq təşkilatı olduğunu özü bilirdi. Partiya üzvlük haqlarını vaxtında verməyi unudurdular. İşlədiyim altı il müddətində fəaliyyətimi müsbət qiymətləndirmişdi. Amma elə bil ürəyimi eşitdi. "Yaxşı, onda get qəzetdə işlə", – dedi.

Elnarə Akimova: – Bir dəfə sizin belə bir fikrinizi oxumuşdum ki, mən "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetini Heydər Əliyevlə bir yerdə hazırlayırdım.

Nəriman Həsənzadə: – Bəli, Heydər Əliyev mənə ilk gündən qəzet barədə, qəzetçilik işi barədə qiymətli tapşırıqlarını, tövsiyələrini verdi. Bu tövsiyələr uzun müddətli iş planım, yaradıcılıq programım oldu. O söhbətləri bu gün də min-nətdarlıqla xatırlayıram. Heydər Əliyev "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetinin baş redaktorundan tutmuş, redaksiya heyətinə, əməkdaşlarına qədər hamısını tanıyan və hörmət edən Azərbaycan Respublikasının birinci şəxsiyyətiydi. O, ədəbiyyatımızı, yazıçılarımızı, mətbuatımızı, eləcə də mətbuat işçilərini qiymətləndirir, onların əməyinə, şəxsiyyətinə hörmət edirdi. Heydər Əliyev "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetinin həm ideya müəllifiydi, həm də birinci abunəcisi və oxucusuydu. Heydər Əliyev istedadları seçib irəli çəkir, yaxşları qoruyur, qiymətləndirir, ədaləti müdafiə edirdi. Biz bilirdik ki, o, qəzetimizin hər

nömrəsini oxuyur, lazım gələndə orda yazılınlara öz səviyyəsində reaksiya verirdi. Bir maraqlı əhvalatı danışım sizə. Deməli, qəzetdə "Ayran əhvalatı" adlı məqalə çap etmişdik. Məqalədə sərin ayran içmək üçün gəlib növbəyə duran fəhlənin növbəsinin əlindən alınması, döyülməsi və nəhayət, 4 il iş alması ilə nəticələnən ağır taleyi təsvir edilirdi. Döyülen də həmin adam idi, üstəlik, tutulan da. Məqaləni redaksiyanın əməkdaşı Sabir Məmmədov yazmışdı. Qısaca deyim ki, Heydər Əliyev o məqaləni oxuyandan sonra Respublika Ali Məhkəməsinin sədri, mərhum Abdulla İbrahimova zəng vurub tapşırıq vermişdi ki, bu məsələni araşdırırsın. O da mənə, redaksiyaya zəng vurdu. Biz görüşdük. Fəhlə buraxıldı. Mərhum Abdulla İbrahimov deyirdi ki, Ali Məhkəmənin qərarı Ali Sovetin qərarı ilə eyni qüvvədədir. Sizin qəzətin çıxışından sonra biz kollegianın qərarını ləğv etdik. Bir həftə sonra mənim yanımı, xəstəxanaya öz həyat yoldaşı ilə ucaboy bir cavan gəldi. Dedi, mən "Ayran əhvalatı"ndakı həmin oğlanam. Bütün bunlar Ulu öndərin millətə qayğısıydı. "Qoy ədalət zəfər çalsın" Heydər Əliyevin ən sevdiyi və tez-tez səsləndirdiyi fikir idi.

Heydər Əliyevin məhəbbəti də nümunəydi. Mən İsgəndər Makedoniyalıdan üzü bəri üç böyük hökmədar, dövlət başçısı tanıyıram ki, öz sevdiyi xanımının xatirəsini əbədiləşdirib, onların abidəsi zaman-zaman insanların ziyarətinə çevrilmişdir. Maraqlıdır ki, onların üçü də türkdü. Sevdikləri xanımları da türk qızıdı. Abidələri tikən memarlar, heykəltəraşlar da türk olublar. XII əsrд Atabəylər dövlətinin başçısı Atabəy Şəmsəddin Eldəniz böyük memar Əcəminin zəkasıyla Naxçıvan şəhərində əzəmətli "Məminə xatun" türbəsi ucaldıb. XVII əsrд Moğol hökmədarı Cahan şah türk memarı ustad Məhəmməd İsa əfəndiyə sifariş verərək, Mümtaz Mahal Banu Bəyimin xatirəsini əbədiləşdirmək üçün, Hindistanın Aqra şəhərində "Tacmahal" türbəsini tikdirib. Bir də XX əsrд müstəqil Azərbaycan dövlətinin banisi Heydər Əliyevin istəyilə

Zərifə xanım Əliyevanın xatirəsinə ən gözəl, ən baxımlı heykəli böyük heykəltəraş Ömər Eldarov yaradıb.

Elnarə Akimova: – Ən yaddaqalan görüsünüz hansı olub, Nəriman müəllim?

Nəriman Həsənzadə: – Onunla hər görüş indiki kimi yadımdadır. Amma bəzi xatirələrim daha unudulmazdır.

Hələ 1985-ci ilin avqust ayında Heydər Əliyevlə Moskvada, "Novo-devičye" qəbiristanında Zərifə xanımın məzarı üstə görüsəndə ona Zərifə xanımı həsr etdiyim şeiri oxumuşdum. O da əlyazmamı alıb qoltuq cibinə qoymuşdu.

Bizim burada görüşümüz isə tamam təsadüfən olmuşdu. Mən axşamüstü saat 6 radələrində bir dəstə qızılğullə məzarı ziyarətə gəlmişdim. Bir saat sonra Ulu öndər də oraya gəldi. Biz gözlənilmədən, beləcə görüşdük.

O vaxt söhbət zamanı mən şeiri ona oxuyandan sonra haqlı bir iradı olmuşdu:

– Zərifə xanımın dəfninə niyə gəlməmişdin? – demişdi.

Həyatımda, bəlkə də, ilk dəfəydi ki, səmimiyyətlə deyilən sözün ağırlığını, siqlətini hiss edirdim. Mənsiz də Moskvada keçirilən o mərasimə bütün ölkə tökülib gəlmişdi. Necə olub ki, milyon insanın içində onun sərrast gözləri məni də axtarıb.

O suala cavab vermək mümkün deyildi. Bəlkə, heç özü də cavab gözləmirdi.

Əlbəttə, mən Zərifə xanımın dəfnində iştirak etmək istəyirdim. Bunun üçün ovaxtkı Mərkəzi Komitəyə də müraciət etmişdim. Cavab vermişdilər ki, Moskvada dəfn mərasimində iştirak etmək rəsmi protokol üzrə olacaq. Yəni biz səni apara bilmərik.

Bunların heç birini ona demədim. Elə bil ürəyimdən keçənləri eşitdi.

– Özün gələydin! – dedi. Tez də söhbəti dəyişdi.

Moskvaya gəlməyimin səbəbini soruşdu, dedim, Sara ağır xəstədi. Moskvada yatır. Xəstəxananın adını da dedim.

Dinmədi. Qolundakı saata baxdı. Hiss etdim ki, getməlidir.

Beləcə ayrıldıq.

Gətirdiyim gül dəstəsini Zərifə xanımın qəbri üstə qoymuşdum. Ətrafına düzülmüş dibçəklərdə təzə, ətirli güllər əkilmişdi. Yanındakı qəbirlərin birində böyük türk şairi Nazim Hikmət, o birində böyük rus şairi Sergey Yesenin dəfn edilmişdi. Məzarüstü kiçik barelyefləri qoyulmuşdu.

Səhərisi gün saat 12 radələrində xəstəxanaya, Saranın yanına qayıdanda gördüm ki, məni axtarırlar. Heydər Əliyev dünən xəstəxananın baş həkimi, akademik Trapeznikova zəng vurub xəstənin vəziyyətilə maraqlanıb. Bu kifayət idi.

Sara deyirdi, qalxan kimi özüm gedib Heydər Əliyevə minnətdarlıq edəcəyəm. Ona dualar edirdi.

Sara həkimlərin dediyindən bir il artıq yaşadı.

Ulu öndərlə bir dəfə də İstanbulda təsadüfən görüşmüştüm. Onda mən Respublikası Ali Sovetinə deputat seçilmişdim. O vaxt artıq Heydər Əliyev Naxçıvan-İqdır Dostluq körpüsünü çəkdirmişdi. Ürəkdən təbrik elədim. Gülümsəyib "bəs körpünün açılışına niyə gəlməmişdin?" – deyə soruşdu. Bir fikri nümunə gətirdim orda. Türkiyə Böyük Millət Məclisinin spikerinin dediyi: "Sabah lazımlı gəlsə, o Dostluq körpüsündən azəri qardaşlarına kömək üçün türk tankları keçəcək" – sözlərini dedim Ulu öndərə. Səmimiyyətlə gülümsədi. Razılıq elədi. Bir də 1991-ci ildə baş tutan bir görüşümüz əzizdi mənə. Deməli, üç nəfərlə – Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə, şərqşünas alim Rüstəm Əliyev və şair, alim Qasim Qasimzadə ilə Naxçıvana, onunla görüşə getmişdik. Orada söhbət zamanı millət, vətən yolunda sarsıntılar keçirən bu şəxsiyyətin necə möhkəm iradəyə və ruh yüksəkliyinə sahib olduğunu görüb milli qurur hissi keçirməyimi xatırlayıram. Heydər Əliyev mənəvi enerjiyə çevrilib ruhumda yaşayır sanki. Allah ona rəhmət eləsin! Həmişə deyirəm, Azərbaycan Heydər Əliyevin yeni tərcüməyi-halının başlangıcıdır. Sevinirəm ki, onun böyük yolunu İlham Əliyev davam etdirir.

İsa HƏBİBBƏYLİ

Akademik

HEYDƏR ƏLİYEVİN BÖYÜK ƏDƏBİYYAT SİYASƏTİ

Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyev dünya şöhrəti qazanmış görkəmli dövlət xadimidir. Bu böyük dühanın adı son yüzilliyin ən görkəmli dövlət xadimləri və siyasi liderləri ilə bir sıradə çəkilir.

Heydər Əliyev hələ sovet hakimiyyəti illərindən Azərbaycan xalqının dünyabaxışının vətənpərvərlik, millilik və müasirlilik ruhunda inkişaf etdirilməsini ön mövqeyə çəkmişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyev müstəqilliyini elan etsə də, onu qoruyub saxlamaqda çətinliklər qarşısında qalan Azərbaycan xalqını siyasi-mənəvi böhrandan, müstəqil Azərbaycan dövlətini isə parçalanmaqdan və yox olmaqdan xilas etmişdir.

Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycan dövlətinin banisi və böyük qurucusudur.

Azərbaycan xalqının çoxəsrlik tarixində azərbaycançılıq təlimini müstəqil dövlətin ideologiyası səviyyəsinə Heydər Əliyev çatdırılmışdır.

Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətçilik tarixində ən yüksək zirvəni fəth etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının siyasi-ideoloji və iqtisadi-mədəni inkişaf konsepsiyasının möhkəm əsaslarını Heydər Əliyev yaratmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev böyük sınaqlardan çıxmış və özünü təsdiq etmiş Heydər Əliyev dövlətçilik təlimini yeni tarixi epoxanın reallıqları ilə və daha böyük gələcəyə ünvanlanmış ideyalarla zənginləşdirərək müasir dövrün yeniləşən tələblərinin işığında uğurla və uzaq-görənliklə davam etdirir.

Siyasi-ideoloji baxışları, qətiyyəti və cəsarəti, müdriklik və uzaqgörənliyi ilə Prezident İlham Əliyev yeni dövrün müasir tipli Heydər Əliyevidir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin dünyada qəbul olunan böyük siyasi liderə, mənsub olduğu xalqın ən sevimli rəhbərinə çevrilməsinin, qüdrətli şəxsiyyətlə böyük dövlət xadimi miqyasını fəth etməsinin bir çox mühüm siyasi-ideoloji, ideya-mənəvi səbəbləri və mənbələri vardır.

Heç şübhəsiz, Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının çoxəsrlik dövlətçilik ənənələri zəminində yetişib formalılmış görkəmli dövlət xadimidir.

Tarixi və milli-siyasi təfəkkürlə bəşəri düşüncənin sintezi və vəhdəti Heydər Əliyevin əsl dövlətçilik bacarıqlarına və istedadına yiyələnməsində mühüm rol oynamışdır. Ailə və təhsil mühitinin dərsləri, dövlət orqanlarında keçdiyi çətin və şərəflə yol, onu əhatə edən fərqli insanların aşılıqları bilik və dünyabaxışı Heydər Əliyev üçün son dərəcə əhəmiyyətli olmuşdur. Bunlardan hər birinin əhəmiyyəti barəsində Ulu öndərin ayrı-ayrı vaxtlardakı çıxışlarında geniş söz açılmışdır.

Heydər Əliyevin dövlətçilik təfəkkürünün formallaşmasında, görkəmli dövlət xadiminin zəngin mənəviyyata və geniş dünyagörüşə malik nəhəng şəxsiyyət miqyasını fəth etməsində ədəbiyyat və incəsənətin də böyük və xüsusi rolunu olmuşdur. Heydər Əliyev dəfələrlə cəmiyyətin və şəxsiyyətin inkişafında bədii ədəbiyyatın mühüm əhəmiyyətini bəyan etmişdir. Ulu öndər həmişə bu fikirdə olmuşdur: "Bədii söz insanların ağlına və üzərinə daha tez yol tapır, daha dərindən nüfuz edir, onlara son dərəcə böyük təsir göstərir".

Həqiqətən, tarix boyu böyük ədəbiyyat həmişə dünyanın qüdrətli dövlət xadimlərinin, böyük siyasetçilərin və sərkərdələrin həyatında və fəaliyyətdə mühüm yer tutmuş, böyük rol oynamışdır. Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin taleyində və siyasi fəaliyyətdə ədəbiyyat faktorunun yeri, rolu və imkanları çox geniş miqyası əhatə etmişdir. Hər şeydən əvvəl onu qeyd etmək lazımdır ki, Heydər Əliyev dünyada geniş və sistemli ədəbiyyat biliyinə malik olan nadir dövlət xadimlərindən biridir. Hələ gənclik illərindən etibarən qeyri-adi mütaliə qabiliyyəti ilə fərqlənən, hətta cavan yaşlarında tamaşalarda peşəkar teatr xadimləri ilə yanaşı cəsarətlə səhnəyə çıxan Heydər Əliyevin dünyabaxışının formallaşmasında ədəbiyyat amili xüsusi yer tutmuşdur. Müasirləri onun Naxçıvanın teatr mühitində yaxından iştirak etdiyini, "Vaqif" pyesində, "Qaralar ölkəsində" adlı dram əsərində əsas rolları məharətlə ifa etdiyini xatırlayırlar. Heydər Əliyevin teatr həvəskarı olmasına dair nadir fotosəkillər görkəmli dövlət xadiminin Naxçıvan şəhərindəki muzeyində qorunub saxlanmaqdadır. Vaxtilə Heydər Əliyevlə Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunda eyni sinifdə təhsil almış Firuzə Rzayeva Heydər Əliyevin ədəbiyyat dərslərində xüsusi qabiliyyət nümayiş etdiriyini, onların ədəbiyyat müəllimləri olmuş Lətif Hüseynzadənin bu çalışqan və bacarıqlı gəncin istedadına yüksək qiymət verdiyini

xüsusi olaraq vurgulamışdır. Texnikumdakı daha bir tələbə yoldaşı Dövlət Məmmədov isə Heydər Əliyevin ədəbiyyata və teatra münasibəti haqqında aşağıdakılara yazmışdır: "Yadimdadır, Lev Tolstoyun "Hərb və sülh" romanını o vaxt rus dilində oxuyur, məzmununu bizə danışındı... Bundan əlavə, həvəskar teatrda da çalışırıdı. Tamaşalarda, adətən, baş rolları oynayır, özü də şah, hökmədar, xalq qəhrəmanı obrazını canlandırırıdı". Bütün bunlarla bərabər, bu görkəmli tarixi şəxsiyyət bədii ədəbiyyatın şəxsi taleyindəki böyük rolunu özü də nəzərə çarpdırılmışdır. O, 1997-ci ildə, müstəqillik dövründə keçirilən Azərbaycan Yazarlarının X Qurultayındakı nitqində bu gerçəkliyi aşağıdakı kimi etiraf etmişdir: "Şəxsən mən ədəbiyyatı çox sevən adamam və gənc vaxtlarımdan, hətta uşaqlıqdan, məktəbdə ilk ədəbiyyat nümunələrini oxuyandan ədəbiyyatı sevmişəm... Mənim bir insan kimi formallaşmadımda, təhsilimdə, əxlaqımda, mənəviyyatımda ədəbiyyatın, mədəniyyətin çox böyük rolunu olmuşdur. Mən orta məktəbdə oxuyarkən Azərbaycan şairlərinin, yazıçılarının bütün əsərlərini sevə-sevə oxumuşdum... O illərdə, o uşaqlıq və gənclik illərində onlar mənə o qədər təsir edib ki, mən onları unutmamışam. Bu, "oxumuşam, unutmamışam" sözləri sadəcə bir fikir deyil. Yəni onlar mənə təsir edib, mən onlardan bəhrələnmişəm, mənəvi qida almışam".

Azərbaycan ədəbiyyatını və dünya ədəbiyyatı klassiklərini mütaliə etmək, dərin-dən bilmək və yadda saxlamaq baxımından Azərbaycan Respublikasının rəhbəri Heydər Əliyevlə müqayisə edilə biləcək dövlət başçısı göstərmək çətindir.

Çoxcildlik siyasi irsinə, ədəbiyyat haqqında nitqlərinə, çıxışlarına, yazıçılara ünvanladığı təbrik məktublarına əsaslanaraq, belə bir nəticə çıxarmaq mümkündür ki, Heydər Əliyev Azərbaycanın qədim dövrlərdə və ya öz dövründə yaşayıb-yaratmış görkəmli yazıçı və şairlərinin, demək olar ki, mütləq əksəriyyətinin əsərlərini diqqətlə oxu-

muş, özü üçün konkret nəticələr çıxarılmışdır. O, dünya ədəbiyyatının, xüsusən rus ədəbiyyatının şedevrlərinə də yaxından bələd idi. Bu dahi şəxsiyyət söz sənəti dühlələrinin əsərlərini və ideyalarını dərindən mənimsemmişdir. Akademik Bəkir Nəbiyevin vaxtilə yazdığı kimi, "bunun birinci səbəbi özünün də dəfələrlə etiraf etdiyi və konkret əməllərində sübuta yetirdiyi məhəbbətdir: ədəbiyyata, sənətə, mədəniyyətə sonsuz məhəbbət. Digər bir səbəb Heydər Əliyevin klassik irsimizə və çağdaş ədəbi-mədəni prosesə bələdliyidir". Bu səbəbdəndir ki, Heydər Əliyevin, ümumiyyətlə, ədəbiyyat haqqında, yaxud da ayrı-ayrı yazıçı və şairlər haqqındaki nitqləri və çıxışları yüksək professional şəkildə səslənmişdir. Bu dahi şəxsiyyətin ədəbiyyata, konkret olaraq sənətkarların yaradıcılığına verdiyi qiymətlərdə bədii yaradıcılığa ictimai baxışla müasirlik anlayışı həmişə biri digərini izləmiş və tamamla-mışdır. Azərbaycan Yazıçılarının 1971-ci ildə ke-

çirilmiş V qurultayından 1997-ci ildə keçirilən X qurultayınadək bütün mötəbər tədbirlərində iştirak və çıxış edən Heydər Əliyevin nitqlərində ədəbiyyatın cəmiyyətin və mənəviyyatın inkişafındakı rolu ilə eyni səviyyədə müasir həyatın inkişafındakı borcu və vəzifələri də ən zəruri məsələlər sırasında xüsusi yer tutmuşdur. Xüsusən Azərbaycan yazıçılarının qurultaylarındakı tarixi nitqlərində o, klassik ədəbi irsə də, müasir ədəbi prosesə də respublikada dövlət səviyyəsində apardığı işlərin üzvi tərkib hissəsi kimi baxmışdır. Ədəbiyyatşunasların da doğru müşahidə etdikləri kimi, "Heydər Əliyev... Azərbaycan ədəbi prosesini respublikanın ictimai-siyasi və mənəvi dəyişiklikləri ilə, respublikada mənəvi-psixoloji mühiti sağlamlaşdırmaq istiqamətində aparılan irimiqyaslı vəzifələr və fəaliyyət programı ilə əlaqədə nəzərdən keçirir, bunların ədəbiyyata, bədii fikrə müsbət, dəyişdirici təsirini göstərirdi" (Tərlan Novruzov).

Əlbəttə, görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin xüsusi rəğbat bəslədiyi yazıçı və şairlər, ayrıca fərqləndirdiyi, üstünlük verdiyi bədii əsərlər olmuşdur. Bu məqamda dövlət xadimi səviyyəsində onun şəxsi ədəbi zövqü və maraqları, ədəbiyyatda izlədiyi qayədə qabarıq şəkildə ifadə olunur. Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev qəti olaraq bu fikirdə idi: "Yalnız o yazıçıların insanın zəkasına və qəlbinə təsir göstərmək kimi böyük mənəvi hüququ var ki, o, ictimai həyatda da, şəxsi davranışları ilə də öz oxucusuna, doğrudan da, nümunə ola bilir, yəni xalq qarşısında öz mənəvi məsuliyyətini bütün dərinliyi ilə dərk edir". Müşahidələr göstərir ki, böyük siyasi xadim Heydər Əliyev dram əsərləri içərisində Cəlil Məmmədquluzadənin "Ölüllər" tragikomediyasına, şairlərdən Xalq şairi Səməd Vurğunun "Azərbaycan" şeirinə, poema janrı baxımından Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın "Heydərbabaya salam" əsərinə, milli mətbuat sarıdan "Molla Nəsrəddin" jurnalına, opera üzrə Üzeyir Hacıbəyovun "Koroğlu"suna, mənzum faciələrdən Hüseyin Cavidin "İblis"inə... xüsusi önəm verdiyini və bu ədəbi nümunələri xüsusilə fərqləndirdiyini dəfələrlə nəzərə çarpdırmışdır. Diqqət edilsə, görərik ki, bu ədəbiyyat faktlarının hər birində yüksək bədiiliklə yanaşı, xalqın milli-mənəvi özünüdərk məsələləri və böyük ictimai idealları özünün parlaq əksini tapmışdır. Ona görə də Heydər Əliyevin bədii ədəbiyyata münasibətdə şəxsi maraqları ilə dövlətçilik düşüncəsinin üst-üstə düşdürü, bir-birini üzvi surətdə tamamladığı aşkar müşahidə olunur.

Bütövlükdə isə Heydər Əliyev ədəbiyyata xalqın milli-tarixi varlığının, mənəviyyatının üzvi tərkib hissəsi kimi baxmış, ədəbiyyatı cəmiyyəti və insanı dəyişdirib inkişaf etdirən bilik və hikmət xəzinəsi kimi dəyərləndirmişdir. Heydər Əliyevin ədəbiyyat sevgisi vətən və xalq sevgisinin, milli dövlətçilik baxışlarının əsas göstəricilərindən, zəruri amillərindən birini təşkil edir. Görkəmli dövlət xadimi hələ 1971-ci ildə Azərbaycan Yazıçılarının V Qurultayındakı tarixi nitqində

məsələnin bu cəhətini ön mövqeyə çəkərək demişdi: "Azərbaycan ədəbiyyatı həmişə öz xalqının həyatının ön sıralarında irəli-ləmişdir. Bu ədəbiyyat xalqımızın qəhrəmanlıq tarixini ədəbiləşdirib bizə çatdırılmış, bizim qarşımızda bütün əzəməti ilə açmışdır".

Ədəbiyyata xalqın keşməkeşli taleyinin, tarixi yaddaşının, müasir həyatının və inkişafının əks-sədası kimi baxan Heydər Əliyev bədii düşüncədə tarixilik, millilik və müasirlilik prinsiplərinə xüsusi dəyər vermişdir. Bu baxımdan millilik, tarixilik və müasirlilik Heydər Əliyevin dövlətçilik təlimində ədəbiyyat siyasetinin əsasını təşkil edir. Əs-lində, buprinsiplər qüdrətli dövlət xadımı Heydər Əliyevin dövlətçilik təliminin və siyasi fəaliyyətinin də təməl şərtlərindəndir. Həmin prinsiplər Heydər Əliyevin dövlətçilik təlimində və ədəbiyyat siyasetində sadəcə yanaşı mövcud olan amillər deyildir. Əksinə, qeyd olunan isti-qamətlər Heydər Əliyev təlimində dövlətçilik fəaliyyəti ilə ədəbiyyat işinin vəh-dətində, üzvi sintezində tam məna tapa bilir. Görkəmli dövlət xadımı Heydər Əliyev dövlətçilik fəaliyyəti prosesində millilik amilini, tarixilik anlayışını və müasirlilik prinsipini ardıcıl olaraq həyata keçirmək yollarındaki mübarizəsində köklü ənənələrə malik olan həmin amillərdən yerli-yerində, əsaslı şəkildə faydalananmaqla daim özünün ali məqsədinə nail olmağa çalışmışdır. Bu yüksək ali qayə isə sovet rejimi çərçivəsində olsa belə, nəticə etibarilə Azərbaycanda möhkəm milli əsaslara malik olan, davamlı tarixi ənənələri qoruyub saxlayan və müasir inkişafın öündə gedən dövlət hakimiyyətini formalasdırmaqdan və möhkəmləndirməkdən ibarət olmuşdur. Müşahidələr və təhlillər göstərir ki, hələ sovet hakimiyyəti illərində Heydər Əliyevin bu istiqamətdə apardığı ardıcıl və düşünülmüş siyaset ölkədə tarixi yaddaşın oyanışı, milli-mənəvi dəyərlərin inkişaf etdirilməsi mənasında özünün böyük bəhrələrini vermişdir.

Azərbaycanda 1969–1982-ci illərdə milli mədəniyyət və ədəbiyyat böyük sürətlə inkişaf etdirilmiş, yaradıcı qüvvələrin qarşısında geniş üfüqlər açılmış, onların keçmiş Sovetlər İttifaqı miqyasında tanıdılması və qiymətləndirilməsi istiqamətində böyük addımlar atılmışdır. Görkəmli ədəbiyyat və incəsənət xadimləri Qara Qarayevin, Rəsul Rzanın, Tahir Salahovun, Mirzə İbrahimovun, Rəşid Behbudovun, Süleyman Rəhimovun dövrün ən yüksək mükafatı olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adına layiq görülmələri görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətinin birinci mərhələsinin ən mühüm hadisələridir. 1972-ci ildə böyük dövlət xadimi və görkəmli yazıçı Nəriman Nərimanovun anadan olmasının 100 illik yubileyinin keçirilməsi və Bakı şəhərində ona əzəmətli heykəl ucaldılması dövrün tarixi hadisəsinə çevrilmişdir. Məlum olduğu kimi, sovet rejimi qeyri-rəsmi şəkildə milliyyətçi hesab edərək onu ictimai-ədəbi mühitin arxa planına keçirdiyinə görə Heydər Əliyev bu böyük şəxsiyyətin yubileyini keçirmək və heykəlini qoymaq üçün Moskva-Kreml səviyyəsində iş aparmalı olmuş və mühüm əhəmiyyətə malik olan həmin tədbirləri həyata keçirməyə nail ola bilmışdır. Beləliklə, Nəriman Nərimanov yenidən Azərbaycan xalqına qaytarılmışdır.

Heydər Əliyevin sovet hakimiyyəti lərində həyata keçirdiyi məqsədyönlü ümummilli siyaset Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi dövründə dövlətçilik işinin möhkəm bünövrəsini təşkil edir. Ulu öndər müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurulub möhkəmləndirilməsində, milli ideologiyanın formalasdırılmasında ədəbiyyat faktorundan geniş istifadə etmişdir. Bu mənada Heydər Əliyevin dövlətçilik təlimində müxtəlif dövrlərdə həyata keçirilmiş ədəbiyyat siyaseti bir-birini tamaqlayır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin əsaslandığı azərbaycanlıq siyasetinin ideoloji özülü görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin ədəbiyyat və mədəniyyət təlimindən yоğrulmuşdur. Prezident İlham Əliyev bu əbədiyaşar təlimi yeni epoxanın prinsiplərinə uyğun olaraq əlavə müddəalarla daha da zənginləşdirərək müasir dövrün ədəbiyyat siyasetini müəyyən etmişdir. Azərbaycanlıq və müstəqil dövlətçilik ölkəmizin ədəbiyyat siyasetində Heydər Əliyev – İlham Əliyev epoxasının ortaq ana prinsipidir. Bu baxımdan yanaşdıqda, görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin “Dədə Qorqud” dastanlarına münasibəti ilə Prezident İlham Əliyevin bu möhtəşəm ədəbi abidəni qiymətləndirməsi biri digərini tamamlayan vahid təlimdir. Məlum olduğu kimi, vaxtilə “Dədə Qorqud” dastanlarının 1300 illiyinin qeyd olunması haqqında fərman imzalamış və möhtəşəm yubiley tədbirləri keçirmiş Heydər Əliyev bu dastana mühüm azərbaycanlıq hadisəsi kimi baxmışdır: “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının fövqəladə əhəmiyyəti ondadır ki, o, bizim tariximizin 1300 illik dövrünü həm əks etdirir, həm də bir daha təsdiq edir. O, tarixi köklərimizi dünyaya göstərir, oğuz, türk mənşəyimizi və zəngin tariximizi sübut edir. Bunlar bizim hamımız üçün, xalqımızın bu günü, gələcəyi üçün əhəmiyyətlidir”.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 13 dekabr 2013-cü ildə Bakı şəhərində Dədə Qorqud parkının və Dədə Qorqud heykəlinin açılışı mərasimindəki çıxışında da dastana münasibətdə azərbaycanlıq ön mövqedə dayanmışdır: “Kitabi-Dədə Qorqud” Azərbaycan xalqının milli sərvətidir. Bu əsərdə Azərbaycan xalqının keçmiş həyat tərzi, məişəti, psixologiyası əks olunmuşdur. Dastanın qəhrəmanlarının adlarını Azərbaycanın çoxsaylı yaşayış məntəqələrində görmək olar... Əsərdə Oğuz eli kimi coğrafi məfhum bütün Azərbaycan oğuznamələrini əhatə edir”.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin "Dədə Qorqud" dastanları əsasında çoxseriyalı bədii televiziya filminin çəkilməsi haqqında 28 dekabr 2013-cü il və "Kitabi-Dədə Qorqud"un alman dilinə ilk tərcüməsi və nəşrinin 200 illiyinin qeyd edilməsi haqqında" verilmiş 20 fevral 2015-ci il tarixli sərəncamların ruhunda, mahiyyətində müasir dövrədə azərbaycanlıq faktorunun əhəmiyyəti məsələsi üstünlük təşkil edir. Yeni dövrün ədəbiyyat siyasəti ölkəmizdə uğurla həyata keçirilən multikulturalizm və tolerantlıq siyasəti ilə daha da zənginləşdirilmişdir.

Azərbaycanın bir çox görkəmli sənətkarları ilə əlaqədar dövlət tədbirlərində, o cümlədən Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin anadan olmasının 90 illiyi haqqındaki 14 yanvar 2015-ci il tarixli sərəncamında da ümummilli idealların diqqət mərkəzinə çəkilməsi Prezident İlham Əliyevin ədəbiyyat siyasətində azərbaycanlılığın davamlı xətt təşkil etdiyini göstərir: "Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin xüsusi mövqeyə malik görkəmli simalarındandır. Sənətkarın insanı daim mənəvi ucalığa səsləyən poetik-fəlsəfi məzmunlu yaradıcılığı milli poeziyada vətəndaş ruhunun qüvvələnməsində və ədəbi-ictimai fikrin istiqlal ideyaları ilə zənginləşməsində böyük rol oynamışdır".

Yeni tarixi epoxada görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin ədəbiyyat siyasətinə dair for-malaşmış ənənələri ardıcıl olaraq yaradıcı şəkildə davam etdirilməkdədir. Ölkəmizdə hazırkı şəraitdə adlı-sanlı sənətkarların dövlət səviyyəsində yubileylərinin keçirilməsi, onların əsərlərinin, sanballı yubiley nəşrlərinin hazırlanaraq geniş oxucu auditoriyasına təqdim edilməsi bədii yaradıcılıq fəaliyyətinin daha da inkişaf etdirilməsinə təkan verir. Həmçinin böyük xidmətləri nəzərə alınmaqla tanınmış yazıçılara fəxri adların, fərdi təqaüdlərin və yaradıcı gəncliyin istedadlı nümayəndələrinə Prezident mükafatlarının verilməsi də Ulu öndər tərəfindən əsası qoyulmuş yazıçı

zəhmətinin və ədəbi prosesin stimullaşdırılması siyasətinin konkret davamından ibarətdir. Bundan başqa, uzunillik fasılədən sonra Prezident İlham Əliyev tərəfindən Azərbaycan Respublikası Dövlət Mükafatının verilməsinin yenidən bərpa edilməsi də ədəbiyyat siyasəti sahəsindəki varisliyin əməli ifadəsidir.

Ən yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında Ümummilli lider Heydər Əliyevin ədəbiyyat siyasətinin böyük rolu və təsiri olmuşdur. Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətinin ədəbiyyat siyasətinin banisi və yaradıcısıdır. Əslində, Azərbaycan xalqının son əlli ildəki ədəbiyyatı Heydər Əliyev epoxasının ədəbiyyatıdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev müstəqillik dövrünün ədəbiyyatı haqqında Heydər Əliyev təlimini yeni müddəalarla zənginləşdirərək yaradıcı şəkildə inkişaf etdirir. Hesab edirik ki, ən yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatının qarşısında duran bir məsul vəzifə də yeni tarixi epoxanın fonsunda görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin mükəmməl, hərtərəfli şəkildə işlənmiş, ciddi ədəbi-tarixi meyarlara cavab verən ümumiləşmiş parlaq bədii obrazını yaratmaqdan ibarətdir.

ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEV AZƏRBAYCAN MULTİKULTURALİZMİNİN SİYASİ BANİSİ KİMİ

Azərbaycançılıq ideyası – Azərbaycan xalqının siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni yüksəlməsinə yönələn bir ideyadır. Bu ideyanın əsasında Azərbaycan xalqının milli azadlıq uğrunda mübarizəsi durur. Azərbaycan xalqının milli azadlıq uğrunda mübarizəsi tarixi azərbaycançılıq ideyasının formallaşması prosesi ilə bağlıdır. Bu proses XIX əsrin ikinci yarısında başlamışdır. Məlum olduğu kimi, o vaxt Azərbaycan Çar Rusiyasının bir əyaləti idi. Çar Rusiyasının millətlərarası münasibətlər siyaseti milli azlıqların ruslaşdırılması, diskriminasiyası və istismarına əsaslanırdı. Qeyd olunan vaxt Azərbaycan xalqının milli azadlıq uğrunda mübarizəsi azərbaycançılıq ideyasının formallaşmasının əsas hərəkətverici qüvvəsi idi.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin hakimiyətə qayıdışı ilə azərbaycançılıq ideyası tarixində tamamilə yeni bir mərhələ başlandı. Bu mərhələ azərbaycançılıq ideyasının bütün tarixi inkişafının zirvəsini təşkil edir. Bununla bağlı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev deyir: "1993-2003-cü illər inkişaf, sabitlik illəri oldu. Məhz o illərdə dövlətçiliyimizin əsasları qoyuldu, milli ideologiya – azərbaycançılıq ideologiyası xalq tərəfindən dəstəkləndi". Azərbaycançılıq məfkurəsinin parlaq daşıyıcısı kimi Heydər Əliyev öz müdrik siyaseti, dönməz əqidəsi və tarixi uzaqgörənliyi sayəsində milli döv-

Kamal ABDULLA

Akademik

lətçilik ideyasının gerçəkləşdirilməsinə, müasir Azərbaycan dövlətinin qurulmasına və xalqımızın müstəqillik arzusuna çatmasına nail olmuşdur.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin yenidən siyasi hakimiyətə qayıdışı azərbaycançılıq ideyasının inkişafına, Azərbaycan xalqının milli azadlıq uğrunda mübarizəsinə güclü təsir göstərdi. Belə ki, Ümummilli lider Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideyasını əsas tutaraq onun bütün sahələrdə inkişafını təmin etdi. O, ilk dəfə olaraq multikulturalizmi azərbaycançılıq ideyasının tərkib hissəsi kimi təqdim etdi.

Hər bir mərhələnin başlanğıcını mühüm birtarixi hadisə təşkil edir. Azərbaycanın milli ideyasının formallaşması tarixinin yeddinci mərhəlesi 1993-2003-cü illəri – Ümummilli lider Heydər Əliyevin hakimiyəti illərini – əhatə edir.

Multikulturalizm siyaseti azərbaycançılığın tərkib hissəsi kimi onun cəmiyyətdə geniş yayılmasını təmin edir, daha da möhkəmlədir. Sözün dar mənasında multikulturalizm məfhumu cəmiyyətdə mövcud olan etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərə münasibətdə dövlətin apardığı konkret siyaseti, bu müxtəlifliklərin və onların əsasını təşkil edən etnik-mədəni dəyərlərin qorunmasını əks etdirir. Cəmiyy-

yətdə məskunlaşmış milli azlıqların nümayəndələrinin etnik-mədəni dəyərlərini qorumaqla multikulturalizm siyasəti azərbaycançılığın sosial bazasını daha da möhkəmlədir, bu ideologiyani ölkədə yaşayan bütün xalqların və etnik qrupların ideologiyasına çevirir. Azərbaycan xalqının siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni yüksəlişini təmin etməkdə azərbaycançılıq ideologiyası multikulturalizm siyasətindən mühüm bir vasitə kimi geniş istifadə edir.

Ulu öndər Heydər Əliyev multikulturalizmi azərbaycançılıq ideologiyasının tərkib hissəsi kimi təqdim etdi. O, siyasi və hüquqi sahələrdə multikulturalizmin dil və milli xüsusiyyətlərini sənədlərlə təsdiq etdi. Buna görə də o, Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisi hesab olunur.

Multikulturalizm Azərbaycanda əsrlərdən bəri formalaşan, eyni zamanda ictimai-bədii, psixoloji-mənəvi müstəvidən kənara çıxmayan dəyərlər toplusu kimi, xüsusilə sovet ideologiyasının hökmranlıq etdiyi illərdə kifayət qədər sistemlisiz və spontan mahiyyətə malik idi. Onun sanki bütün vacib özəllikləri mövcud idi. Tolerantlıq və mənəvi potensial, dini loyallıq və milli özünəməxsusluq, psixoloji səbat və bəşəri dəyərlərə açıqlıq Azərbaycan insanını multikultural bir rejimin içərinə daxil etməyə hazır idi. Bu və buna bənzər xüsusiyyətlər Azərbaycan ədəbi-bədii düşüncə müstəvisində həm tarixən, həm də bu gün kifayət qədər görümlü və təsiredicidir.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanından, şifa-hi və yazılı ədəbiyyatımızdan keçən bariz nümunələr uzaq keçmişdən bugünküümüzədək multikultural ənənələrin mövcudluğunu aşkar şəkildə sübut edir. Bunun fonunda müasir dövrdə həllini tapası yalnız bir əsas məsələ qalırırdı: hüquqi və siyasi müstəvidə multikulturalizmin yerini müəyyən etmək. Və bunu Ulu öndər Heydər Əliyev etdi. O, Azərbaycanın gələcək uğurlu inkişafı üçün dəqiq ideoloji hədəf seçdi və öz uzaqgörən,

müdrik siyasəti ilə əsrlər boyu formalaşmış çoxmədəniyyətlilik ənənəsini inkişaf etdirərək onu keyfiyyətcə yeni mərhələyə qaldırdı. Bu mərhələ siyasi mərhələ idi.

Ulu öndər Heydər Əliyev bununla ilk növbədə multikulturalizm siyasi modelinin assimiliyasiya və izolyasiya kimi digər mümkün siyasi modellərdən üstün olduğunu bütün dünyaya nümayiş etdirdi. Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında etnik və dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bütün vətəndaşlara vahid Azərbaycan dövlətinə mənsub olmalarının əsasında birlik hissi aşilanmağa başladı. "Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir, üstünlüyüümüzdür. Biz bunu qiymətləndiririk və qoruyub saxlayacaq" deyən Ulu öndər bütün sonrakı siyasi fəaliyyətini bu sərvətin əbədi olması istiqamətinə yönəldti.

Ulu öndər haqlı olaraq multikulturalizm siyasətini ölkənin demokratik inkişafının tərkib hissəsi hesab edirdi. O, Azərbaycan ərazisində yaşayan milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının, o cümlədən etnik-mədəni, dini dəyərlərinin qorunmasını demokratianın mühüm prinsipi olan əsas insan hüquq və azadlıqları kontekstində görürdü. Ulu öndərin rəhbərliyi ilə, nəhayət ki, dönüşü olmayan demokratik inkişaf yoluna çıxmış Azərbaycan Respublikası, onun qeyd etdiyi kimi, "dinindən, dilindən, irqindən asılı olmayaraq Azərbaycanın bütün vətəndaşlarının eyni hüquqlara malik" olmalarını təmin etməli idi.

Təbii olaraq, Ulu öndər etnik millətçiliyə alternativ kimi bütövlükdə Azərbaycan xalqının və cəmiyyətinin, eyni zamanda Azərbaycan dövlətçiliyinin yüksəlişini şərtləndirən və multikulturalizmin əsas mənəvi bazası olan azərbaycançılıq prinsipini milli ideologiya kimi irəli sürdü. O qeyd etdi ki, etnik millətçilik, nəhayət etibarilə, etnik separatizmə, xalqlar arasında münaqişəyə gətirib çıxarıır. Azərbaycançılıq ideologiyası

isə dinindən, dilindən, irqindən asılı olmadan ölkədə yaşayan bütün vətəndaşları birləşdirir. Ulu öndərin dediyi kimi, həqiqətən də, "Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir. Ərazimizdə yaşayan azərbaycanlı da, ləzgi də, avar da, kürd də, talış da, udin də, kumık da, başqası da – bütünlükdə hamısı azərbaycanlıdır". Bu sözlər bu gün də son dərəcə əhəmiyyətlidir və belə bir aydın siyasi həqiqəti aktuallaşdırır: biz, yəni Azərbaycanda yaşayan bütün xalqlar məhz bir yerdə, məhz azərbaycanlı olaraq dünya üçün maraq kəsb edə bilərik. Biz ayrı ayrılıqda heç kim üçün maraqlı deyilik!

Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisi kimi Ümummilli lider Heydər Əliyev multikulturalizm siyasetinin həyata keçirilməsində BMT, ATƏT, Avropa İttifaqı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı və digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığa xüsusi əhəmiyyət verirdi. Ulu öndər daima Azərbaycanın yuxarıda adları sadalanan təşkilatlar tərəfindən qəbul edilən milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi ilə bağlı konvensiyalara qoşulmasının vacibliyini qeyd edirdi. Onun rəhbərliyi altında Azərbaycan hökuməti insan haqları, o cümlədən milli azlıqların müdafiəsi sahəsində bu təşkilatlarla işgüzar əməkdaşlıq əlaqələrinin yaradılmasına müvəffəq olmuşdur. Ölkəmiz insan haqları və milli azlıqların müdafiəsi ilə bağlı bir çox beynəlxalq konvensiyalara qoşulmuşdur. Belə konvensiyalardan Avropa Şurasının "Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyası"nı göstərmək olar. Bu konvensiya Azərbaycan hökuməti tərəfindən 1995-ci il fevralın 1-də imzalanmış və 2000-ci il 16 iyun tarixli Qanunla ratifikasiya edilmişdir. Azərbaycan Respublikası hər beş ildən bir "Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyası" üzrə üzərinə götürdüyü öhdəliklərin yerinə yetirilməsi ilə bağlı Avropa Şurasına hesabat təqdim edir.

Beləliklə, Ulu öndər Heydər Əliyev multikulturalizmi azərbaycanlıq ideologiya-

sının tərkib hissəsi kimi təqdim etməklə ölkəmizdə multikulturalizm siyasetinin əsasını qoymuş və Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisi olmuşdur. Ulu öndərin multikulturalizm sahəsində həyata keçirdiyi bu böyük iş müasir dövrdə onun layiqli davamçısı, Prezident İlham Əliyevin adı ilə bağlıdır.

AZƏRBAYCANDA MİLLİ DÖVLƏTÇİLİK TƏFƏKKÜRÜNÜN FORMALAŞMASINDA HEYDƏR ƏLİYEV FENOMENİ

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti Azərbaycanın nəinki tarixi coğrafiyasına, hətta onun beşdən birinə (Azərbaycan şimalına) nəzarət etmək, müxtəlif etnosları bir cəmiyyət halında birləşdirmək, bütöv bir sosium formalaşdırmaq gücünə malik deyildi. O daha çox milli dövlətçilik təfəkkürünün metaforik təzahürü idi. Azərbaycan SSR də, əslində, həmin metaforanın davamı sayila bilər. Lakin məsələ burasındadır ki, XX əsrin ortalarında ölkədə milli dövlətçilik təfəkkürünün çiçəklənməsi üçün yenidən tarixi şərait yetişməyə başladı. Heydər Əliyevin respublikada rəhbərliyə gəlməsi ilə Azərbaycan mərkəzin verdiyi imkanlar daxilində hətta müəyyən maneələri də dəf edərək müstəqil düşüncəyə meydan açdı. 70-80-ci illərdə Azərbaycanda gedən milli oyanış, siyasi-ideoloji dirçəliş prosesinin nəticələri özünü 80-ci illərin sonu, 90-ci illərin əvvəllərindəki xalq hərəkatında göstərdi. Heydər Əliyev xalqın enerjisini, milli müstəqillik hissinin təzahürünə çalışır, onu dünyanın inkişaf etmiş xalqlarının səviyyəsinə çatdırmaq istəyirdi. Və bütün bunları böyük bir cəsarətlə, gördüyü işin düzgünlüyünə tarixi bir inamlı edirdi. Əgər müqayisə aparsaq, etiraf etməli olarıq ki, Azərbaycanın dövlət rəhbərləri içərisində Heydər Əliyev qədər böyük idarəcilik təcrübəsinə (və istedadına!) malik ikinci bir şəxs olmamışdır. Onun imzasına 60-ci illərin sonu, 70-ci illərin əvvəllərindən

Nizami CƏFƏROV

Akademik

Azərbaycanın hər yerində, iqtisadi, ictimai-siyasi, mənəvi-ideoloji həyatın, demək olar ki, bütün sahələrində rast gəlmək mümkündür. 70-80-ci illərin Azərbaycanını ən müxtəlif baxımlardan “Heydər Əliyevin Azərbaycanı” adlandırmak üçün hər cür əsas vardır.

Sovet dövləti dağıldıqdan sonra Azərbaycanda ən çox xatırlanan, müstəqil respublikanın dövlətçiliyini formalaşdırmağa dəvət edilən, istedadına istinad olunan şəxs Heydər Əliyev idi.

Xalq hərəkatının, müxtəlif xarakterli munaqışlərin təşkili ilə hakimiyyətə gələn qüvvələrin dövlət idarəciliyi sahəsində təcrübəsizliyi ortaya çıxanda isə Azərbaycanın məhz “Heydər Əliyevin Azərbaycanı” olduğu bütün aydınlığı ilə təzahür etdi. Bir sıra siyasi tarix mütəxəssisləri, publisistlər 1993-cü ilin iyun “qiyam”ını Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsində xüsusi hadisə kimi təqdim edirlər. Lakin bununla razılışmaq çətindir. Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişi 90-ci illərin ilk aylarından artıq reallıq idi. Bir-birinin ardınca baş verən hadisələrin inersiyası, get-gedə güclənən xaos “ölkənin sahibi” ni tələb edirdi. Hüdudsuz “demokratiya”nın, müxtəlif mərkəzlərdən idarə olunan hərc-mərcliyin, hakimiyyət uğrunda mübarizənin mahiyyəti, iç üzü ortaya çıxdıqca və nə-

hayət, Heydər Əliyevin yaratdıqları xalqın gözləri qarşısında dağıldılqca böyük dövlət qurucusuna, ictimai harmoniya ustasına meyil də güclənirdi. O, Azərbaycan xalqına yalnız bilavasitə idarəedici, dövlət qurucusu kimi yox, tarix kimi də lazım idi. 80-ci illərin sonu, 90-ci illərin əvvəllərində xalqın fəhmi ilə ənənəvi olaraq istinad edəcəyi, üzərində yüksələcəyi tarixi də axtarıldı. Həmin tarixin xronologiyası Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətindən başlasa da, cümhuriyyətin "praktika"dan deyil, "nəzəriyyə"dən ibarət olması ona əsaslanmağa imkan vermirdi.

Azərbaycan SSRİ tarixinin Heydər Əliyev dövrünün milli yüksəliş təcrübəsi isə kifayət qədər zəngindir.

1993-cü ilin ortalarında Azərbaycan cəmiyyəti artıq demokratiyanı hərc-mərclikdən xilas etmək uğrunda mübarizə aparmaq üçün özündə qüdrət tapdı. Bu isə birinci növbədə onda təzahür etdi ki, xalq uzun illər ərzində yetirmiş olduğu tarixi liderə inamını sonsuz bir enerji ilə ifadə etdi. Və həmin inam xırda "xalq qəhrəmanları"nın, heç bir tarixə söykənməyən siyaset fəallarının "obraz"ını

ictimai təfəkkürdən bütünlükə silib atdı. Ona görə ki, bu "qəhrəman"ları, bir daha təkrar edirik ki, tarix yox, təsadüflər, mövcud ictimai-siyasi problem ortaya çıxarmışdı. Tarix onları inkar edirdi.

...Azərbaycanı Heydər Əliyev xilas etdi.

"Onu bir dövlət kimi məhv olmaqdan Heydər Əliyev qurtardı" dedikdə bizim nəzərimizdə, nə qədər qüdrətli olursa-olsun, təsadüfi bir xilaskar obrazi canlanmamalıdır; Azərbaycanın qurtuluşu Heydər Əliyevin şəxsində təzahür edən böyük bir milli, ictimai-siyasi enerjinin fəaliyyəti nəticəsində mümkün ola bilərdi. Və belə də oldu... Heydər Əliyevin Azərbaycanın xilası üçün gördüyü işlərin miqyasını müəyyənləşdirmək yox, ancaq təsəvvür etmək mümkündür. Bu, epik bir miqyasdır, bu fəaliyyət xalqın yalnız bu gününü müəyyən etmir, onun gələcəyinə əhəmiyyətli təsir göstərir ki, bu mənada Azərbaycanın qurtuluşu bu günlə məhdudlaşmayan, gələcəyə getdikcə tarixi məzmunu daha yaxşı dəyərləndiriləcək bir hadisədir.

Azərbaycanın qurtuluşunun yekunu, yaxud nəticəsi qurtuluşun Azərbaycanıdır.

O Azərbaycan ki müxtəlif nəsillərdən olan azərbaycanlılar onu arzulamış, onun qurulması uğrunda mübarizə aparmışlar. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 1993-cü il 15 iyun tarixli iclasındaki çıxışında Heydər Əliyev həmin mübarizənin tarixi mahiyyətini ifadə edərək demişdir: *"Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi 1918-ci ildə yaranmış ilk Azərbaycan Demokratik Respublikasının ənənələri əsasında müasir tələblərlə, dünyada gedən proseslərlə bağlı olaraq təmin olunmalıdır. Bu sahədə mən daim çalışacağam və heç kəsin şübhəsi olmasın ki, ömrümün bundan sonrakı hissəsini, harada olursa olsun, yalnız və yalnız Azərbaycan Respublikasının müstəqil dövlət kimi inkişaf etməsinə həsr edəcəyəm".* Bu sözlərin deyilməsindən o qədər də böyük zaman keçməyib, dahi müttəfəkkir, dövlət qurucusu, həqiqətən, müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsaslarını yaratmış, onun demokratik inkişaf yolunu istiqamətləndirmişdir. Heydər Əliyevin zəkası öz nuru ilə yalnız bu gün deyil, sabahda müstəqil respublikanın gələcəyini işıqlandıracaq, ona müasir dünyanın üzvi tərkib hissəsi olmaq üçün hər cür stimul verəcəkdir. Çünkü Heydər Əliyev müdrikliyi yalnız bir insanın fərdi qabiliyyətinin nəticəsi deyil, bütövlükdə mənsub olduğumuz xalqın tarixi iradəsinin ifadəsidir. Həmin iradə idi ki, milli dəyərlərin böyük daşıyıcısına 1993-cü il 15 iyun tarixli (və tarixi!) iclasda aşağıdakıları dedirtmişdi: *"... Azərbaycan Respublikası, bundan sonra onun başına nə gəlirsə gəlsin, müstəqilliyini itirməyəcək, yenidən heç bir dövlətin tərkibinə daxil olmayacaq, heç bir başqa dövlətin əsarəti altına düşməyəcəkdir!".* Bununla belə, Heydər Əliyev bildirdi ki, Azərbaycanın müstəqilliyini sadəcə elan etmək nə qədər sevindirici hal olsa da, xalqın milli "izzətin-nəfs"ini nə qədər oxşasa da, həllədici bir şey deyil. Müstəqillik uğrunda illər boyu, tədricən, həm tələsmədən, həm də gecikmədən mübarizə aparmaq, millətin daxilindəki "kimdənsə asılı olmaq" hissini,

inersiyasını öldürmək lazımdır. Çünkü xalq bəzən müstəqillik uğrunda "mübarizə" prosesində məhz müstəqilliyini itirir. Odur ki, qurtuluşun Azərbaycanı taleyin ixtiyarına buraxılmış bir dövlət təsəvvürü deyil. Dünyanın böyük dövlət qurucusunun, dahi müttəfəkkirin düşünüb müəyyənləşdirdiyi "ritm" üzrə hərəkət edən, get-gedə möhkəmlənən elə bir sosial-siyasi reallıqdır ki, bizim hər birimizin azərbaycanlı kimi vətəndaş xoşbəxtliyi ondan asılıdır. Və ona görə də biz çalışmalıyıq ki, Azərbaycan uzun illərdən, əsrlərdən sonra, ilk dəfə müstəqilliyini aldıqdan sonra bütün dünyaya öz tarixi nailiyyətlərini, öz milli ənənələrini nümayiş etdirə bilsin.

Heydər Əliyev yaxşı bilirdi: "Azərbaycan on illərlə, yüz illərlə bu torpaqda yaşayan bütün insanların vətəni olub, bundan sonra da vətəni olmalıdır. Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan hər bir vətəndaş milliyyətindən, dinindən, siyasi mənsubiyətindən asılı olmayıaraq eyni hüquqa malik olmalıdır".

Birillik hakimiyyəti dövründə milləti yüz yerə bölənlər düşünmürdülər ki, müxtəlif etnosların, etnik maraqların önündə "reverans" edən dövlət uzun zaman yaşamaz. Və sonrakı proseslər də göstərdi ki, etnik münasibətlər sahəsində 1991–1992-ci illərdə, 1993-cü ilin birinci yarısında buraxılmış səhvlər özünü bürüzə verir. Azərbaycan dövlətinin qurucusu bir neçə il məhz keçmiş səhvlərin düzəldilməsi ilə məşğul oldu. Qurtuluşun Azərbaycanı yalnız 1995-ci il-dən sonra normal inkişaf yoluna düşməyə başladı ki, bunun da ilk rəsmi ifadəsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası oldu. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin bilavasitə rəhbərliyi ilə hazırlanmış Konstitusiya məhv olmaqdan xilas edilmiş, qurtulmuş Azərbaycanın "pasport"u idi.

"Azərbaycanşünashığa giriş" kitabından.
Bakı, AzAtAM, 2002, s.467-470)

Pərvanə BƏKIRQIZI

filologiya üzrə elmlər doktoru

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

Ümummilli lider Heydər Əliyevin milli dövlətçiliyimizin bünövrəsini təşkil edən azərbaycanlıq fəlsəfəsi Azərbaycanın müasir dünyada yerini müəyyən etmiş, dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi üçün möhkəm zəmin yaratmışdır. Azərbaycan ziyalisini son yüzilliklərdə ən ciddi şəkildə düşündürən milli dirçəliş problemləri bütövlükdə Heydər Əliyevin fəaliyyəti ilə elmdən, sosiologiyadan və fəlsəfədən əməli siyaset müstəvisinə - strateji dövlət siyasətinə keçmişdir.

Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etməyə başladığı ilk illərdən Bakıda ədəbiyyat və incəsənət günləri ilə yanaşı, yazıçıların və bəstəkarların yubiley təntənələri müntəzəm keçirilmiş, Azərbaycanın qüdrətli yazılıçı və sənətkarlarının, o cümlədən Nizaminin 840 illiyi (1981), Nəsiminin 600 illiyi (1973),

Tusinin 780 illiyi (1981), Vaqifin, Aşıq Alının 180 illiyi (1981), Aşıq Ələsgərin 150 illiyi (1972), M.S.Ordubadinin 100 illiyi (1972), eləcə də başqa ədəbiyyat, incəsənət xadimlərinin yubileyləri və Azərbaycan teatrının 100 illiyi (1974) qeyd olunmuş, Nəsiminin UNESCO-nun himayəsi altında (1979-cu ildə) keçirilən 600 illiyi böyük ədəbi-mədəni hadisəyə çevrilmişdi.

Heydər Əliyev 1970-80-ci illər Azərbaycanında mədəniyyət və incəsənətlə bağlı bütün mühüm qərarların əsas müəllifi və ilhamvericisi idi. Bu qərarlar milli özünnüdərkin yüksələşini təmin edərək xalqın tarixi yaddaşının özünə qaytarılması və qəlbində uzun illərdən bəri sıxılıb qalmış milli dövlətçilik ideyalarının gerçəkləşməsi üçün zəmin təşkil etmişdir. Heydər Əliyevin siyasi repressiyalara məruz qalmış böyük mütəfəkkir-şair Hüseyn Cavidin cənazəsinin uzaq Sibirdən vətənə gətirilməsini təmin etməsi milli oyanışın parlaq təzahürü olmuş, bu istiqamətdə atılan addımlar Azərbaycanda müstəqillik arzuları və milli azadlıq hərəkatının başlanğıc nöqtəsi kimi səciyyələndirilmişdir.

Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərliyinin 1969-82-ci illəri əhatə edən birinci mərhələsində - sovet ideologiyasının uzun zaman dan bəri qəlibləri çərçivəsində olsa belə - milli ruhun tamamən sıxışdırılmasına nəinki imkan verməmiş, əksinə, onu yüksəltmək namənə mövcud imkanlardan maksimum istifadə etməyi bacarmışdır ki, nəticədə Azərbaycan öz yeni intibahını - mədəniyyətin, ədəbiyyatın və incəsənətin bütün sahələrində çiçəklənmə dövrünü yaşamışdır. Məhz həmin illərdə respublikanın siyasi və mədəni həyatında müasir Azərbaycan memarlığının həqiqi əsərinə çevrilən, mühüm əhəmiyyətli bir sıra memarlıq ansamblları tikilib istifadəyə verilmişdir. Heydər Əliyev çox sayda memarlıq abidələrinin bərpasının da bilavasitə təşəbbüsüsü olmuşdur.

Heydər Əliyev Azərbaycanın xarici aləmlə, keçmiş SSRİ-nin xarici siyaseti çərçivəsində olsa belə, elmi-texniki və mədəni əlaqələrinin genişləndirilməsi üçün

maksimum səylər göstərmişdir. Bu məqsədlə Bakıda ittifaq və beynəlxalq əhəmiyyətli tədbirlər təşkil edildiyi kimi, keçmiş SSRİ respublikaları və sosialist düşərgəsi ölkələrində, həmçinin digər xarici ölkələrdə Azərbaycan yazıçılarının və bəstəkarlarının SSRİ-nin böyük şəhərlərində yubileyləri təntənə ilə qeyd olunmuşdur ki, bunlarda nəticə etibarilə Azərbaycanın xarici ölkələrlə və orada yaşayan azərbaycanlılarla əlaqələrinin qurulması üçün zəmin yaratmış, azərbaycanlıların özünəməxsus tarixi, mədəni ənənəsi olan xalq kimi tənənəmlərini, Bakının isə həmin dövrdə tanınan bir elm və mədəniyyət mərkəzinə əvvəl mədəniyyət nümayəndələrinə münasibətdə yol verdiyi çox az sayda istisnalardan biri – Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənətinin yeddi nümayəndəsinə bir neçə il ərzində keçmiş SSRİ-nin ali təltifi sayılan Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adının verilməsi də məhz Heydər Əliyevin böyük nüfuzu və qətiyyəti sayəsində mümkün olmuşdur.

Milli mədəniyyət klassiklərinin geniş miqyasda, beynəlxalq aləmdə tanıdlımlarında, onların ehtiramla yad olunmalarında müstəsna rol oynayan Heydər Əliyevə görə, "tarixi şəxsiyyətlərin yubileylərinin keçirilməsi, bir tərəfdən onların xalq sırasında, millət arasında xidmətlərinə verilən qiymətdir... Digər tərəfdən, belə yubileylərin keçirilməsi xalqın, millətin zənginliyini nümayiş etdirir. Eyni zamanda bu yubileylər xalqın, millətin daha da yüksəlməsinə kömək edir". Bu baxımdan Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti sahəsində tarixin yetirdiyi böyük şəxsiyyətlərin abidəyə əvvəl mədəniyyətini güclənməsinə son dərəcə müsbət təsir göstərmişdir. Heydər Əliyevin birbaşa qayğısı sayəsində Bakının ən görkəmli yerlərində Azərbaycan xalqının milli varlığının daşıyıcısı olan böyük insanların əzəmətli heykəlləri ucaldılmışdır.

Azərbaycan xalqının, həmçinin başqa xalqların mənəvi dəyərlərinə hörmətlə yanaşan Heydər Əliyevin bütün siyasi fəaliyyəti boyu daim yeni nümunələrlə zənginləşən

ensiklopedist qənaətlərində ədəbiyyat və incəsənətlə bağlı fikir və mülahizələr xüsusi yer tutur. Heydər Əliyev müxtəlif illərdə ədəbiyyatla, incəsənətlə, ümumən mədəniyyətlə bağlı parlaq fikir və mülahizələr söyləmişdir. Rəhbərlik etdiyi illərdə Heydər Əliyev respublikanın yaradıcı ziyanılarının mötbəbər məclislərinin, o cümlədən yazıçıların bütün qurultaylarının iştirakçısı olmuş, yüksək elmi-nəzəri səviyyəli çıxışları və ədəbi prosesə dair bir-birindən maraqlı təhlilləri ilə yaddaşlarda dərin izlər qoymuşdur.

Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənətinin bütün dövrləri, bütün şəxsiyyət və hadisələri Heydər Əliyev üçün eyni dərəcədə doğma və yaxın idi. O, xüsusən klassik ədəbi-mədəni irsə həmişə milli təəssübkeşlik və vətənpərvərlik mövqeyindən yanaşmışdır. Heydər Əliyevin fikrincə, "xalqın həyatının bədii salnaməsi olan, öz dövrünün müttərəqqi və humanist ideyalarından qidalanan Azərbaycan klassikası həmişə nəcib və pak mənəvi ideyalar, ideya-fəlsəfi axtarışlar ədəbiyyatı olmuşdur". Yazıçını "mədəniyyətin milli sərvətlərinin əsas mühafizəcisi" adlandıran Heydər Əliyev qələm sahiblərinin yüksək məsuliyyətindən söz açarkən qeyd etmişdir ki, hər bir sənətkar öz xalqının övladıdır və onun tarixi qarşısında məsuliyyət daşıyır.

Azərbaycan xalqının parlaq və orijinal mədəniyyətini yaradan, onun çoxəsrlıq tarixini bəzəyən görkəmli şəxsiyyətlər xalqa və insanlığa xidmətlərinin qiymətini Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi illərdə almışlar. Məhz bu dövrdə onlar bütün dünyaya Azərbaycan xalqının və Azərbaycan mədəniyyətinin yetirmələri kimi daha geniş miqyasda təqdim olunaraq, sözün həqiqi mənasında, ikinci həyat qazanmış, dünya miqyasında Azərbaycan xalqının mənəviyyat və mədəniyyət pasportuna çevrilmişlər. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənətinin həm yaşlı, həm gənc nəslinin nümayəndələri isə Heydər Əliyevin şəxsində milli mədəniyyətin ən yaxın dostunu, təəssübkeşini görmüşlər. Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti klassiklərinin ittifaq

***Heydər Əliyev Şuşada,
Vaqifin məqbərəsində***

miqyasında yubileylerinin keçirilməsi, milli mədəniyyətin ümumittifaq miqyasda ön mövqelərə çıxması, elmi-mədəni abidələrin planlı tədqiqi və nəşri bütövlükdə Heydər Əliyevin milli Azərbaycan dövlətçiliyinin ideya təməlində dayanan uzaqgörən siyasetinin əməli nəticələridir.

Hələ 1970-ci illərin əvvəllərindən etibarən milli mədəniyyətlə bağlı söylədiyi coxsayılı mülahizələr, irəli sürdüyü fikir və ideyalar onun Azərbaycan tarixinə və mədəniyyətinə daim böyük nikbinliklə yanaşdığını, burada həmişə işıqlı simalar və tərəqqi elementləri gördüğünü sübuta yetirir.

Azərbaycanın böyük şəxsiyyətlərinin, milli mədəniyyətin görkəmli nümayəndələrinin zəngin irsinin azərbaycançılıq fəlsəfəsi baxımından yenidən öyrənilməsi və təbliği müstəqillik dövründə ön plana çəkilmişdi. Prezident Heydər Əliyevin imzaladığı fərman və sərəncamlarla ədəbiyyat və incəsənət sahəsində yubileylərin davamlı qeyd olunması ölkənin mədəni inkişafı istiqamətində aparılan ardıcıl siyasetin ay-

din təzahürləridir. Azərbaycan tarixinin böyük şəxsiyyətlərinin, milli mədəniyyətin görkəmli nümayəndələrinin yubileylərinin dövlət səvijiyəsində geniş qeyd edilməsi ilə bağlı tədbirlər məhz Heydər Əliyevin imzaladığı fərman və sərəncamlarla həyata keçirilmişdir. Heydər Əliyevin müvafiq fərmanları ilə dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri M.Füzulinin 500 illiyinin Fransada, Türkiyədə, İraqda, İranda və Rusiyada, Bülbülün 100 illiyinin Moskvada və Parisdə, Rəşid Behbudovun 80 illiyinin Moskvada, türk xalqlarının böyük abidəsi "Kitabi-Dədə Qorqud" eposunun 1300 illiyinin Parisdə - UNESCO-nun iqamətgahında yüksək səviyyədə qeyd olunması müstəqil Azərbaycanı yenidən dünyaya tanıtmışdır. Ölkə daxilində təkcə 2000-ci il ərzində neçə-neçə yubiley və dövlət əhəmiyyətli mədəni tədbir keçirilmişdir.

Heydər Əliyev ədəbiyyatın, filologianın inkişafına diqqəti artırmaq məqsədilə 1996-ci ildə Füzuli adına Beynəlxalq mükafat təsis etmiş, həmin ilin iyun ayında "Azərbaycanda gənc istedadlara dövlət qayğısı haqqında", 1997-ci ilin noyabrında isə "Azərbaycan Respublikasında ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinə dövlət qayğısının artırılması haqqında" fərmanlar imzalılmışdır. Bu istiqamətdə müvafiq tədbirlər həyata keçirilərək elm, mədəniyyət, incəsənət və digər sahələrdə xidməti olanlar üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərdi təqaüdü, habelə gənc istedadlı yəzici və şairlər üçün fərdi təqaüdlər və s. təyin edilmişdir.

Fəlsəfənin və incəsənətin, tarixin və ədəbiyyatın gözəl bilicisi olmaqla yanaşı, elmin və mədəniyyətin həqiqi himayəçisi olan Heydər Əliyevin bilavasitə şəxsi təşəbbüsü və iştirakı ilə çox sayda ədəbiyyat, incəsənət və elm xadiminin fəaliyyəti yüksək dövlət mükafatlarına, fəxri adlara layiq görülmüşdür.

Azərbaycanın intellektual potensialının bünövrəsində milli ədəbiyyatı və mədəniyyəti görən Heydər Əliyevdən ötrü bu millimənəvi sərvət eyni zamanda müstəqil dövlətçilik məfkurəsinin ideya-mənəvi əsasını

təşkil edirdi. Çıxışlarının birində Heydər Əliyev qeyd etmişdi: "İnsanlara ədəbiyyat qədər, mədəniyyət nümunələri qədər güclü təsir edən, yəni insanların mənəviyyatına, əxlaqına, tərbiyəsinə, fikirlərinin formallaşmasına bu qədərgüclütəsir göstərən başqa bir vəsiyyətə yoxdur... Bizim ədəbiyyatımız, doğrudan da, xalqımızda, millətimizdə milli ruhu oyadıbdır, milli əhvali-ruhiyyəni canlandırdıbdır, milli dirçəliş prosesini gücləndiribdir. Məhz bunların nəticəsində bizdə milli psixologiya, milli ideologiya formallaşmağa başlayıbdır. Bəlkə, bu milli psixologiya, milli ideologiya indi böyük bir sistem şəklində deyil... Ancaq indi bunları toplayıb, sistemləşdirib formalasdırmaq üçün bizim böyük sərvətimiz var. O sərvət də bizim mədəniyyətimizdə olan çox dəyərli fikirlər, sözlərdir".

Heydər Əliyev deyirdi: "Azərbaycanda yazıçı, sənətkar daim böyük hörmətə layiq olmuşdur. Bu, bizim tarixi ənənəmizdir, əedadlarımızdan bizə gəlib çatmış gözəl bir xüsusiyyətdir. Bu da təsadüfi deyil... Biz tariximizin qədim dövrlərini xatırlayarkən, yaxud onları dünyaya geniş çatdırmaq istəyərkən birinci növbədə və bəzən də yalnız mədəniyyətimizə, mədəniyyət, ədəbiyyat xadimlərinin yaratdığı əsərlərə, tarixi-memarlıq abidələrimizə və böyük şairlərimizin, mütəfəkkirlərimizin yazdığı əsərlərə istinad edirik... Eyni zamanda dünya, bəşər qarşısında bunlarla fəxr edirik, öyünlürük... Çünkü bu böyük insanlar nəinki bizim xalqımızı, bütün bəşəriyyəti, bəşər tarixini zənginləşdirən əsərlər yazmışlar".

Azərbaycan dili məsələsinə həmişə xüsusi həssaslıqla yanaşan Heydər Əliyev müstəqillik dövründə onun dövlət dili kimi inkişaf etdirilməsini və tətbiq dairəsinin genişləndirilməsini azərbaycanlıq məsələsi səviyyəsinə qaldırmışdır. O özünün müxtəlif məruzə və nitqlərində, müsahibə və söhbətlərində gənc, müstəqil Azərbaycan Respublikasının milli ideologiyasını yaratmağın zəruriliyi barədə danışmışdır. Heydər Əliyevin fikrincə, bu ideologiya ilk növbədə Azərbaycan xalqının əsrlər boyu yaratdığı

mənəvi sərvətlərə əsaslanmalı, xalqın mədəniyyətini və mənəviyyatını, dini, etik və estetik dəyərlərini, keçdiyi tarixi inkişaf yolunu özündə əks etdirməlidir. Heydər Əliyev Azərbaycanın klassik sənətkarlarının yaradıcılığını milli ideologiyanın bünövrəsi hesab etmiş və yeni dövlət quruculuğunda, xüsusən mədəni quruculuqda onların irləndən istifadəni zəruri saymışdır.

Ulu öndər klassik sənətkarların yaradıcılığında keçmişlə bu günü birləşdirən xüsusiyyətləri böyük ustalıqla müşahidə etmişdir ki, bu da ilk növbədə onun klassik ədəbi irlə dərin bələdliyindən və güclü müasirlik duyğusundan irəli gəlir. Azərbaycan mədəniyyətinin bütün klassikləri Heydər Əliyevdən ötrü ilk növbədə məhz Vətənə, torpağa bağlılıqları, milli azadlıq və müstəqillik ideallarına sonsuz sədaqətləri ilə qiymətlə və əzizdir. Bütün bunlar Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyevin ümumən sənətə və sənətkara münasibətini özündə parlaq əks etdirir.

Heydər Əliyev zəngin milli mənəvi irlənin qorunub saxlanması və inkişafında, görkəmli mədəniyyət xadimlərimizin yaradıcılığının geniş təbliğində, böyüməkdə olan nəsillərin Azərbaycan klassiklərinin ən yaxşı ənənələri ruhunda tərbiyə olunmasında mühüm rol oynayan mədəni mərkəzlər kimisi ev-muzeylərin əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirmişdir. Heydər Əliyevin hakimiyyətdə olduğu dövrdə görkəmli tarixi şəxsiyyətlərin hər birinin ayrılıqda mədəniyyət mərkəzinə çevrilən xatırə ev-muzeylərinin yaradılması ənənə halını almışdır.

"Xalqımızın incəsənət, mədəniyyət sahəsindəki nailiyyətləri vətənini, millətini sevən hər bir azərbaycanlı üçün iftخار mənbəyidir. Mən bununla daim fəxr etmişəm" – söyləyən Heydər Əliyev Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənətinin, bütövlükdə milli mədəniyyətin hər bir sahəsində program dəyişikliklərin mükəmməl sistemini yaratmış və həyata keçirmişdir. Azərbaycanın XX əsrin 70-ci illərindən bəri mədəni həyatının bütün sahələr üzrə dirçəlişi bu mənada Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

“...Tufanların tügyan elədiyi müasir dünyaya Heydər Əliyev kimi dövlət xadimləri həmişəkindən daha çox gərəkdir. Tanrı belə şəxsiyyəti təkcə öz xalqına deyil, həm də başqa xalqlara son dərəcə mürəkkəb bir tarixi məqamda göndərir. O, ciddi böhranları dəfə edib hamısına mətanətlə sinə gərmiş, onu mənən və cismən məhv etmək üçün göstərilən bütün cəhdlərə baxmayaraq, daha yüksəklərə qalxmışdır” (Fransanın “Kuryer İnternasional” jurnalı, 2003-cü il, may).

“...1992-ci ildə ABŞ-da “Azərbaycan türkləri” adlı zəngin qaynaqlara əsaslanan fundamental monoqrafiya çap etdirmiş tarixçi-alim Odri Aldstadt kitabının “Azərbaycanda Heydər Əliyev erası” adlı fəslində Azərbaycan KP MK-nin ozamankı birinci katibinin təşəbbüsü ilə Cavidin cənəzəsinin uzaq Sibirdən Azərbaycana gətirilməsini ölkədəki müstəqillik arzularının və milli-azadlıq hərəkatının başlangıcı kimi səciyyələndirir” (V. Quliyev. Heydər Əliyev və klassik ədəbi irsimiz // Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 1998, s.98).

HEYDƏR ƏLİYEV

100

“Bir dəfə görkəmli aktyorumuz Nodar Şaşıqoğlu (1927-2013) Heydər Əliyevə yarızarafat-yariciddi demişdi ki, məndən müğayat olun, yəqin, gec-tez sizin rolunuzu da oynayacağam. Heydər Əliyev də gülərək elə eyni tərzdə dərhal cavab vermişdi ki, öz rolumu mən özüm oynayıram, bu rolun da öhdəsindən mənim kimi gələn olmaz”.

“Heydər Əliyevin istənilən ədəbi abidə və istənilən qüdrətli ədəbi simaya verdiyi qiymətin, ifadə etdiyi qənaətin təkrarsızlığı, peşəkar ədəbiyyatşunas sözündən daha sərrast olması onun miqyaslı düşüncəsi ilə bağlıdır. Geniş bilik və dərin təfəkkür sahibi Heydər Əliyev hər ədəbi şəxsiyyət və ədəbi incini yalnız bir fərd olaraq görmür, bütöv Azərbaycan tarixinin işiqli zərrəsi olaraq çox ucalardan seyr etməyi bacarırdı” (R. Hüseynov).

“Qurultayda Heydər Əliyevin çıxış etdiyi iclası mən aparırdım və belə bir replika atdım: – Heydər müəllim, bir dəfə “Ən böyük dissident elə mən özüm olmuşam” dediniz. “Tamamilə doğrudur” – dedi Heydər Əliyev və: – “Düzdür, mən şeir yazmırıam, roman və ya hekayələr yazmırıam. Ancaq 1969-cu ildən

1987-ci ilə qədər Kommunist Partiyasında ən böyük dissident mən idim" (*Xalq yazıçısı Anarın "Yaşamaq haqqı" kitabından*).

"Ən çox sevdiyiniz şeir?" sualına – Səməd Vurğunun "**Azərbaycan**" şeiri",

"Ən çox sevdiyiniz şair?" sualına – "**Məhəmmədhüseyn Şəhriyar**",

"Ən çox sevdiyiniz bəstəkar?" sualına – "**Üzeyir Hacıbəyov**",

"Ən çox sevdiyiniz pyes?" sualına – "Cəlil Məmmədquluzadənin "**Ölülər**"pyesi",

"Ən çox sevdiyiniz dramaturq?" sualına – "**Hüseyn Cavid**",

"Ən çox sevdiyiniz mövsüm?" sualına – "**Yaz**",

"Ən çox sevdiyiniz bayram?" – "**Novruz bayramı**",

"Ən çox sevdiyiniz jurnal?" sualına – "**Molla Nəsrəddin**" ... deyə cavab vermişdi.

FİKİRLƏRİNDƏN SEÇMƏLƏR...

"Silahların danışlığı, Uca Tanrıının günahsız bəndələrinin acı məhrumiyyətlərə düşər olduğu bir vaxtda insanlara dözümlülük, mərhəmet və qarşılıqlı hörmət duyguları təlqin edən müqəddəs Allah kəlamlarına dünyamızın böyük ehtiyacı var".

"Bəşəriyyət üçün sülhə, barışığa nail olmağın yolu Tanrı nuruna tapınmaqdan, mənəvi-ruhani kamillikdən keçir".

"İstəyirəm xalqımızda birlik olsun, milli qürur hissi daha güclü olsun, tariximizi sevək, el üçün yanmış şəxsiyyətlərimizin qədrini bilək..."

"Biz sovet rejimində yaşayirdıq. Məgər biz bu rejimi dəyişə bilərdik? Amma iş ondadır ki, bu rejim altında olsa da, sən xalqın, millətin üçün nə edirsən? Əgər rejimi

dəyişdirə bilmirsənsə, onda onun imkanlarından istifadə edib xalqına kömək göstər. Mən bunu etdim. Azərbaycan o illərdə çox yüksəklərə qalxdı".

"Tarixi araşdıranda gördüm ki, Cənubi Azərbaycan, Şimali Azərbaycan və İraq türkmanları bir bütövün parçalarıdır" (*Heydər Əliyevin Türkiyədə çıxan "Qardaşlıq" dörgisinə müsahibəsindən*).

"Yeni əsrə, yeni minilliyyə biz Qorqud irlisinin bayrağı altında, Qorqud övladları kimi, Qorqud mənəviyyatını yaşıdan insanlar kimi qədəm qoyuruq".

"Qoy dünya bilsin ki, xalqımızın çox-əsrlilik, zəngin tarixi mədəniyyəti var. Azərbaycanın bugünkü mədəniyyəti dahi şəxsiyyətlərimizin yaratdığı və əsrlərdən əsrlərə keçən mədəniyyətimizə əsaslanır".

"Tarixi şəxsiyyətlərin yubileylərinin keçirilməsi, bir tərəfdən, onların xalq qarşısında, millət qarşısında xidmətlərinə verilən qiymətdir... Digər tərəfdən, belə yubileylərin keçirilməsi xalqın, millətin zənginliyini nümayiş etdirir. Eyni zamanda bu yubileylər xalqın, millətin daha da yüksəlməsinə kömək edir".

"Xalqın həyatının bədii salnaməsi olan, öz dövrünün mütərəqqi və humanist ideyalarından qidalanan Azərbaycan klassikası həmişə nəcib və pak mənəvi ideyalar, ideya-fəlsəfi axtarışlar ədəbiyyatı olmuşdur".

"Nəsiminin 600 illik yubileyini keçirdiyimiz zaman bu, dünyada nə qədər əks-səda doğurdu, Azərbaycanı nə qədər tanıdı! Nəhayət, 600 ildən sonra biz Nəsiminin

Hələb şəhərindəki məzarını tapdıq. İndi onun məzarı oraya gedən adamlar üçün bir ziyarətgahıdır. Məhz Azərbaycan xalqına mənsub olan Nəsimi kimi nadir bir şəxsiyyəti dünya ictimaiyyətinə, elminə, dünya mədəniyyətinə tanıtmaq, şübhəsiz ki, xalqımızın hörmətini qaldırmaq deməkdir”.

“Respublikamızın bu ağır dövründə böyük yubileylər keçirilməsi, şübhəsiz ki, müəyyən çətinliklərlə üzləşəcək. Ancaq bunlara baxmayaraq, həyatımızın mədəni, mənəvi sahəsi heç vaxt unudulmamalıdır. Çətinliklər nə qədər çox olsa da, mədəniyyətə, mənəviyyata daim xüsusi diqqət yetirilməlidir və bu sahələrin geri qalmasına yol verməməliyik... Xalq gərək daim öz kökünü xatırlasın, tarixini öyrənsin, milli mədəniyyətindən, elmindən heç vaxt ayrılmamasın...

Şübhəsiz ki, bu yubileyin keçirilməsi indiki nəslin, xüsusən gənclərin tariximizin nə qədər zəngin olduğunu və Azərbaycan xalqının dünya mədəniyyətinə nə qədər böyük töhfələr verdiyini bir daha dərk etməsinə şərait yaradacaq və hər bir azərbaycanlıda, ilk növbədə isə gənc nəsildə milli iftixar hissini daha da yüksəldəcəkdir. Bunun özü müstəqil Azərbaycanda bizim üçün gərəklı amildir” (*Heydər Əliyevin dahi Füzulinin 500 illik yubileyi ilə əlaqədar yaradılmış dövlət komissiyasının iclasındaki çıxışından*).

“Həyat maddi cəhətdən nə qədər ağır olsa da, mənəviyyat insanı yaşatmağa, mübarizəyə və bu çətinliklərin öhdəsindən gəlməyə yardım edir. Bu mənəviyyat mənbəyi də bizim mədəniyyətimizdədir, bizim tariximizdədir. Bizim köklərimizdədir, bizim ədəbiyyatımızdadır, bizim mənəviyyatımızda, mədəniyyət xəzinəmizdədir”.

“Xalqı həmişə mənəviyyat birləşdirmişdir. Başqa əsləslər nisbətən mənəvi əslərlər daha üstündür”.

“Siz düşünməyin ki, Azərbaycan bizim üçün nə edib, düşünün ki, biz Azərbaycan üçün nə etmişik”.

İnsanlara ədəbiyyat qədər, mədəniyyət nümunələri qədər güclü təsir edən, yəni insanların mənəviyyatına, əxlaqına, tərbiyəsinə, fikirlərinin formalaşmasına bu qədər güclü təsir göstərən başqa bir vasitə yoxdur... Bizim ədəbiyyatımız, doğrudan da, xalqımızda, millətimizdə milli ruhu oyadıbdır, milli əhvali-ruhiyəni canlandırıbdır, milli dirçəliş prosesini gücləndiribdir. Məhz bunların nəticəsində bizdə milli psixologiya, milli ideologiya formalaşmağa başlayıbdır. Bəlkə, bu milli psixologiya, milli ideologiya indi böyük bir sistem şəklində deyil... Ancaq indi bunları toplayıb, sistemləşdirib formalaşdırmaq üçün bizim böyük sərvətimiz var. O sərvət də bizim mədəniyyətimizdə olan çox dəyərli fikirlər, sözlərdir”.

“Elmimizlə, mədəniyyətimizlə, mənəviyyatımızla çox ehtiyatlı, çox diqqətli davranışmaq lazımdır. Bu işləri bazar iqtisadiyyatının ixtiyarına vermək olmaz”.

“Azərbaycanda yazıçı, sənətkar daim böyük hörmətə layiq olmuşdur. Bu, bizim tarixi ənənəmizdir, əcdadlarımızdan bizə gəlib çatmış gözəl bir xüsusiyyətdir. Bu da təsadüfi deyil... Biz tariximizin qədim dövrlərini xatırlayarkən, yaxud onları dünyaya geniş çatdırmaq istəyərkən birinci növbədə və bəzən də yalnız mədəniyyətimizə, mədəniyyət, ədəbiyyat xadimlərinin yaratdığı əsərlərə, tarixi-memarlıq abidələrimizə və böyük şairlərimizin, mütəfəkkirlərimizin yazdığı əsərlərə

istinad edirik... Eyni zamanda dünya, bəşər qarşısında bunlarla fəxr edirik, öyünürük... Çünkü bu böyük insanlar nəinki bizim xalqımızı, bütün bəşəriyyəti, bəşər tarixini zənginləşdirən əsərlər yazmışlar”.

“Xalqımızın incəsənət, mədəniyyət sahəsindəki nailiyyətləri Vətənini, millətini sevən hər bir azərbaycanlı üçün iftخار mənbəyi idir. Mən bununla daim fəxr etmişəm!”

“Azərbaycan xalqının milli sərvəti və intellektual mülkiyyəti eyni zamanda Azərbaycanın ədəbiyyatıdır, mədəniyyətidir... Biz müstəqil dövlətimizi boş yerdə qurmağa başlamamışq... Bizim mənəvi potensialımız – ədəbiyyatımız, mədəniyyətimiz intellektual potensialımızın əsasını təşkil edir. Bunu yaradanlar var. Bunu yaradanlar bizim xalqın dahi insanlarıdır. Onlar bəşər mədəniyyətini əsrlərdən əsrlərə zənginləşdirən əsərləri ilə Azərbaycanın böyük intellektual potensialını, mülkiyyətini yaradıblar”.

“...Azərbaycan xalqı dünya mədəniyyətində öz dəst-xətti ilə seçilən xalqlardandır. Keçən iki min il ərzində bəşər sivilizasiyasının ayrılmaz hissəsi kimi azərbaycanlılar dünya mədəniyyəti xəzinəsinə sanballı töhfələr vermişlər. Bizim əcdadlarımız ... özünəməxsus zəngin mədəni-mənəvi irs yaratmışlar”.

“...Doqquz yaşı bir uşağın bu qədər rəsm əsərləri yaratması və artıq özünün fərdi sərgisini açması həyatımızda, mədəniyyətimizdə böyük hadisədir” (*Heydər Əliyevin 1995-ci il dekabrın 30-da Səttar Bəhlulzadə adına sərgi salonunda 9 yaşı rəssamın sərgisinin açılışından*).

“Millətin milliliyini saxlayan onun dilidir. Şübhəsiz ki, musiqi də, ədəbiyyat da, ayrı-ayrı tarixi abidələr də millətin milliliyini təsdiq edir. Amma millətin milliliyini ən birinci təsdiq edən onun dilidir. Əgər Azərbaycan dili olmasa, Azərbaycan dilində ədəbiyyat da olmaz. Azərbaycan dili olmasa, Azərbaycan dilində mahnılar olmaz, musiqi olmaz. Bunlar hamısı bir-birinə bağlıdır. Ona görə... Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi yaşaması, möhkəmlənməsi, inkişaf etməsi də bizim ən böyük nailiyyətlərimizdən biridir. Bu, təkcə dil məsələsi deyil, azərbaycançılıq məsələsidir.”

“Dövlətimiz müstəqil dövlətdir, formalaşır. Onun özünü yüksək mükafatları var. Ən yüksək mükafat təsis olunub – bu, “İstiqlal” ordenidir. Kimə birinci çatmalıdır bu orden? Mən bir neçə aydır bu haqda düşünürəm. Çox götür-qoy eləmişəm və xeyli müddət bundan qabaq belə qərara gəlmişəm ki, bu orden bizim şəxsiyyətlərimizə çatmalıdır. Şəxsiyyətlərimiz birinci növbədə buna layiq görüləlidirlər. Buna görə də ...mən fərmanlar verdim, Azərbaycan xalqının milli azadlığı uğrunda mübarizəsində xüsusi xidmətlərinə görə hörmətli şairimiz Bəxtiyar Vahabzadə, hörmətli şairimiz Məmməd Araz və çox hörmətli şairimiz mərhum Xəlil Rza bu ordenlə təltif edildilər. Güman edirəm ki, mən doğru addım atmışam və hesab edirəm ki, xalqımız, ictimaiyyətimiz bunu yaxşı qarşılıyacaq”.

“Qoy çaylarımız qurumasın! Qoy ağaclarımız kəsilməsin! Qoy çırığımız sönməsin!” (*Heydər Əliyev 2001-ci il noyabrın 9-da Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayındakı nitqini bu sözlərlə bitirmişdi*).

Qulu AĞSƏS

*şair, "Ulduz" jurnalının
baş redaktoru*

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ MÜASİR ƏDƏBİYYAT

Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasına rəhbərlik etdiyi zaman kəsimini sənətin və ədəbiyyatın inkişafında müasir intibah dövrü adlandırmak olar. İlk növbədə ona görə ki, bu dövr tarixi yaddaşımıza qayıdışda müüm əhəmiyyət kəsb edən bir prosesin – azərbaycanlıq məfkurəsinin, milli ədəbiyyatın və ziyanlığının oyanış, dirçəliş dövrüdür. Hələ sovet hakimiyyəti illərindən başlayaraq, Ümummilli lider ədəbiyyatın vətənpərvərlik, millilik və müasirlik ruhunda inkişaf etdirilməsini ön mövqeyə çəkmiş, milli-tarixi özünüdərk proseslərinin dərinləşməsində bədii nümunələrin əhəmiyyətli rol oynadığını bildirmişdir.

Heydər Əliyevin ədəbiyyata baxışında müasirlik anlayışı prioritet məsələlərdən olmuşdur. Çağdaş düşüncə, yeni təfəkkür əsasında həm dövrü, həm yazılan əsəri dəyərləndirmək əzmi onun müasirlik meyarının əsas istiqamətləri idi. Meydana qoyulan

mətnlərdə öz dövrünü dolğunluğu ilə göstərmək, zamanın ruhunu, mühüm meyil və qanuna uyğunluqlarını açmağı o, təməl vəzifə olaraq irəli sürürdü. Çıxışlarında dəfələrlə bildirirdi ki, Azərbaycan yazıçılarının əsas qayğısı zəmanəmiz və müasirlərimiz haqqında gözəl əsərlər yaratmaq olmalıdır.

Heydər Əliyev üçün müasirlik çağdaş epoxanın inkişaf qanuna uyğunluğunu açmağa kömək edən hər şey demək idi. Onun müxtəlif tədbirlərdəki çıxışları, qurultaylardakı dərin məzmunlu məruzələri, yazıçı və şairlərlə səhbətlərində vardığı bir çox problemlərə baxışı ədəbiyyatda müasirlik məsələsinin qoyuluşunun, bədii həllinin aydın ifadəsinə çevrilmişdir.

Ümummilli lider sənətdə azadlıq, istiqalal düşüncəsinin alovlu tərəfdarlarından olmuşdur. Onun sovet hakimiyyətinin ən sərt dönəmlərində belə milli ruhu qorumaqla bağlı əzmlı davranışlarının zəminində bu amal dayanırdı. Ulu öndərin siyasetini istiqalal sözü ilə bir müstəviyə qoyub bu anlayışa münasibətini, bütün tərcüməyi-halında bu ifadənin funksionallığı üçün hansı çətinliklərdən keçməsini göz önünə gətirmək çətin deyil. Hələ sovet dövründən onun diqqəti əsərlərində azadlıq ideallarını daim uca tutan şairlərin, yazıçıların üzərində olmuş, onları qorumuş, himayə etmiş, dəstəkləmişdir. Hakimiyyətinin ikinci dövründə, 1995-ci ildə isə Heydər Əliyevin sərəncamı ilə ilk dəfə olaraq "İstiqlal" ordeni təsis olunmuş və bu orden üç şairə – Xəlil Rza Ulutürk (ölümündən sonra), Məmməd Araz, Bəxtiyar Vahabzadəyə təqdim edilmişdir.

Xalq şairi Xəlil Rza Ulutürkün vəfati ilə əlaqədar 24 iyun 1994-cü il tarixdəki vida mərasimində Heydər Əliyevin səsləndirdiyi fikirlər bir daha sübut edir ki, Ümummilli lider milli ruhunda azadlıq düşüncəsinə gəzdirən, onu zamanın amansız aşınmalarından qoruyub günümüzə zədəsiz gətirə bilən nəhəng şəxsiyyətdir: "Xəlil Rza Azərbaycan xalqının milli azadlıq uğrunda mübarizəsinin ön cərgəsində getmiş, bu mübarizəyə qalxmış gənclərimizə həm

alim, həm də şair kimi... örnək olmuşdur. O, daim Azərbaycanın müstəqilliyi duyğuları ilə yaşamış, həyatının şüurlu hissəsini buna nail olmağa sərf etmiş, böyük xidmətlər göstərmişdir. ...Mən daim onun yaradıcılığına, insanlığına, vətəndaşlığına, ən çox da cəsurluğuna, əyilməzliyinə, öz ideyalarından dönməzliyinə hörmət etmişəm, onu yüksək qiymətləndirmişəm".

Bu fikirlər Xəlil Rza Ulutürkün ədəbi-ictimai xidmətlərinə verilmiş yüksək qiymətin ifadəsi olmaqla bərabər, həm də yazıçı və şairlərə ünvanlanmış çağırış, iqtıqlal və hürr duyğularına verilən rəhbər dəyəri, rəhbər salamı idi.

Heydər Əliyevin müasir ədəbiyyata yanaşmasında vacib olan digər məqama diqqət yönəltmək lazımdır. O da Ulu öndərin ədəbi tənqidin rolu və vəzifələri məsələsinə xüsusi həssaslıqla yanaşması faktıdır. Çıxışlarında dəfələrlə vurğulayırdı ki, müasir ədəbi-bədii prosesi tənqidçilərin, ədəbiyyatşunasların fəal və faydalı işi olmadan təsəvvür etmək mümkün deyildir. Onlar bədii həyatımızın mürəkkəb, bəzən ziddiyətli proseslərini dərindən təhlil etməyə və ümumiləşdirməyə borcludurlar: "Tənqid fikrin üfüqləri hələ də nəzərəçarpacaq dərəcədə genişlənməmişdir... Azərbaycan ədəbiyyatşunaslığının və tənqidinin vəzifələri geniş və çoxcəhətlidir. İctimai, bədii-estetik zövqləri formalaşdırmaq, incəsənətdə sönülüyə, durğunluğa, xalturaya, yabançı baxışlara qarşı mübarizə aparmaq işində ədəbiyyatşunaslığın və tənqidin rolunu gücləndirmək lazımdır".

Heydər Əliyev bütün çətin və gərgin, kataklık proseslərin tuğyan elədiyi zaman kəsimlərində belə ədəbiyyat və mədəniyyətin mövqeyini ali səviyyədə qiymətləndirmiş, onların kölgədə qalib ikinci planda qəbul edilməsinə yol verməmişdir. Müstəqillik illərinin əvvəllərində - xaotik gerçekliklərlə, müəyyən sosial-siyasi böhranla üz-üzə qaldığımız dövrlərdə Heydər Əliyevin söylədiyi bir fikir onun bütün fəaliyyət xəttini uğurla simvolizə edir: "Elmimizlə, mədəniyyətimizlə, mənəviyyatımızla çox ehtiyatlı,

çox diqqətli davranışmaq lazımdır. Bu işləri bazar iqtisadiyyatının ixтиyarına vermək olmaz". Məhz bu baxışın, bu möhkəm iradənin sayəsində ədəbiyyat 1990-ci illərin dərin böhranından silkinib qurtula bildi. Dəyərlərinə, milli sərvətinə sahib çıxaraq gələcəyə daha inamlı şəkildə addım atdı. Bunun üçün Heydər Əliyevin gerçəkləşdirdiyi əməllər sırası vardı. Bu əməllər hansılar idi? İlk növbədə, bu böyük şəxsiyyətin Azərbaycan Yaziçilər Birliyini təhlükədən xilas etməsi, onun ədəbi orqanlarına sahib çıxmazı, gənc və yaşılı yazarların sosial vəziyyətini asanlaşdırmaq üçün təqaüdlər ayırması və s. və i.

Heydər Əliyevin Azərbaycan Yaziçilər Birliyinin bağlanması məsələsi ilə bağlı zamanında atdığı mütərəqqi addım onun sənət, ədəbiyyatla bağlı həyata keçirdiyi işlərin ən mötəbərlərindən sayıla bilər. Azərbaycan Yaziçilər Birliyinin 1997-ci ilin oktyabrında keçirilən X qurultayında Heydər Əliyev bildirdi: "Azərbaycan Yaziçilər Birliyi bu altı il müddətində – keçən qurultaydan indiyə qədər – çox iş görübür. Yaziçilər Birliyini qoruyub saxlayıb, onun parçalanmasına, dağılmışına yol verməyiblər. Görürsünüz, bu altı ildə bizim Azərbaycanın başına nə işlər gətiriblər. Yaziçilər Birliyi də bütün bu sınaqlardan, imtahanlardan keçibdir. Ona görə də şəxsən mən belə hesab edirəm ki, bunu yüksək qiymətləndirmək lazımdır. Yaziçilər Birliyinə rəhbərlik edən şəxslərin fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmək lazımdır".

Eləcə də Azərbaycan Yaziçilər Birliyinin mətbu orqanları olan "Ədəbiyyat qəzeti", "Azərbaycan", "Qobustan", "Ulduz" və "Literaturniy Azerbaydjan" jurnallarının nəşrini dövlət tərəfindən maliyyələşdirməsi Ulu Öndərin ədəbiyyata verdiyi dəyərin ən alılərindəndir. Bu addım Heydər Əliyevin çətin keçid dövründə, xalqın məruz qaldığı tarixi sınaq məqamlarında milli ədəbiyyatın və ədəbi prosesin inkişafına göstərdiyi böyük qayğının əməli təzahürüdür. İkinci dəfə hakimiyyətə gələn

Heydər Əliyevin müasir ədəbiyyatın inkişafı istiqamətində başladığı proseslər bir tərəfdən klassik ədəbiyyatı xalqın yaddaşına yenidən qaytarmaq niyyətinə bağlı idisə, digər tərəfdən çağdaş ədəbi prosesi dirçəltmək amalından qaynaqlanırdı. Onun maddi çatışmazlıqlar ucbatından uzun fasılələrlə işiq üzü görən, hətta bağlanmaq təhlükəsi ilə üz-üzə duran ədəbi orqanların: "Azərbaycan", "Literaturniy Azerbaydjan", "Ulduz", "Qobustan" jurnallarının və "Ədəbiyyat qəzeti"nin ölkənin dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilməsi ilə bağlı imzaladığı sərəncamda ilk növbədə yeni düşüncənin, yeni ədəbiyyatın inkişafına imkan açma niyyəti ilə əlaqədar idi.

Heydər Əliyev üçün yeni ədəbiyyat, yeni düşüncə nəyi ifadə edirdi? İlk növbədə, şair və yazıçıların xalqa, yaddaşa xidmətini, tarixi keçmişə hörmətlə yanaşmasını, milli ruhun təmsilçisi olmasını, eyni zamanda dünyəvi, modern sənət prinsiplərinin mənimsənilməsini. Ümummilli lider bütün hallarda, ədəbiyyatı xalqın dərdlərinin və keçdiyi tarixi yolun tərcüməni kimi görürdü və əsas missiya kimi yaradıcı şəxslərə öz dəyərlərinə sadıq olmayı aşılıyırırdı. Məsələn, məlumdur ki, sovet dövrü süquta uğradıqdan sonra həmin dövr ədəbiyyatını qiymətləndirmək, onun tarixi dəyərini vermək zərurəti meydana çıxmışdır. Problemə münasibətdə ikili yanaşma yaranmışdı. Mühafizəkar və nihilist. Ədəbi prosesdə, ədəbi qəzet və jurnalların səhifələrində bu yönədə aramsız mübahisələr gedir, diskussiyalar aparılırdı. Heydər Əliyev ədəbi gündəmi izləyən biri kimi problemə münasibətdə sabit elmi dəyərlərdən çıxış etməyi vacib bilmışdır: "Biz hamımız dövrün, zəmanənin övladları olduğumuzdan onun stereotiplərindən kənara çıxa bilmirdik. Çıxmağa imkan da yox idi, çünkü o zaman yazıçı da, alim də, adi adam da belə hesab edirdi ki, başqa cür ola bilməz. Ona görə də indi kiminsə döşünə döyməsi mənasızdır. Belələrinin özləri də o zaman bu cür yazmışlar. Bu, bizim tariximizin reallığıdır. Onu təhrif etmək olmaz... O dövrdə yaşayan və

Azərbaycanın mədəniyyətini, ədəbiyyatını inkişaf etdirən adamlara indi irad tutmaq olmaz, bu, günahdır".

Bu fikirlərlə Ulu öndər həm sovet dövrü Azərbaycan ədəbiyyatının obyektiv nöqtəyinə nəzərdən təhlilini tələb edirdi, həm də həmin illərdə yaşayıb-yaratmış şəxsiyyətlərə yüksək qədirşunas mövqedən yanaşırdı: "...əgər kimsə 80-ci illərin axırlarında, 90-ci illərin əvvəllərində tariximizin böyük bir hissəsini cırıb atmaq istəyirdi və bəzən onlar buna nail olurdusa, özləri heç bir xidmət etməmiş adamlar xalqa sədaqətlə xidmət etmiş insanları aradan çıxarmağa çalışırdılar, bunlar keçici bir şeydir. Gördünüz ki, onlar keçdilər, getdilər. Bu gün onu deyə bilərəm ki, Süleyman Rüstəm, Səməd Vurğun, Rəsul Rza kimi böyük şairlərin yaradıcılığında bugünkü günə uyğun olmayan hansısa nüansları tapıb irad tutmaq, hesab edirəm ki, mənəviyyatsızlıqdır..."

Bütün böyük, görkəmli şəxsiyyətlər kimi, Heydər Əliyev də cəmiyyətin və xalqın təkamül prosesində müasir ədəbiyyatın rolunu və təsirini dərindən qiymətləndirirdi. Məhz buna görə cari dövrün ədəbi prosesini ölkənin qarşısında duran böyük ideallara doğru istiqamətləndirir, bu yolda olan bütün maneələri özü aradan qaldırırırdı. Həm ədəbi şəxsiyyətlərlə ünsiyyət, əlaqə yaradıb onlara lazımlı məsləhətlər verir, həm də potensial bədii imkanları xalqı dirçəltmək, milli ruhu diri saxlamaq işinə səfərbər etməklə ədəbiyyat faktorundan, yazıçı amilindən düşünülmüş şəkildə yararlanırdı. Hər iki halda – sənətin və ona dəyər verən rəhbərin bu uğurlu birgəliyindən qazanan ədəbiyyat və zaman idi.

HEYDƏR ƏLİYEV BARƏDƏ YAZILMIŞ İLK POETİK MƏTN –

*Cənubi Azərbaycanın böyük şairi Bulud
Qaraçorlu Səhəndin
“Elimin dayağı, yurdumun fəxri” şeiri*

Şəhriyarın “O da şeirin, ədəbin Şah dağıdır, şanlı Səhəndi, / O da səntək atar uluzlara şeir ilə kəməndi, / O da Simurqdan almaqdadı fəndi. /...Yaşasın şair əfəndi” – deyə vəsf etdiyi o taylı-bu taylı Azərbaycanımızın böyük şairi Bulud Qaraçorlu Səhənd “Elimin dayağı, yurdumun fəxri” şeirini 28 iyul 1974-cü ildə Sov. İKP MK Siyasi Bürosu üzvlüyünə namizəd, Azərbaycan KP MK-nin birinci katibi Heydər Əliyevə xitabən yazmışdı və cənublu bir şairimizin qələmə aldığı bu şeir Azərbaycan ədəbiyyatında Heydər Əliyevə həsr olunmuş ilk şeirdir.

Səhənd isə, böyük türk alimi Ahmed Kabaklıının dediyi kimi, “coşqun və həssas yapıda bir şairdir. Özəlliklə gənclik ilərində türkçü-islamçı hərəkatlara, demokrasi mütinqlərə felən qatılmış, ömrü boyunca da türk-islam davasının səmimi bir istəklisi olmuşdur. Əsarətin, zillətin kəndisinə ağır gəldiyini ən fazla bağışan Güney Azərbaycan şairlərindəndir...”

Xəlil Rza Ulutürk də Səhəndin vətəndaşlıq qayəsindəki səmimiyyətə diqqəti cəlb edərək yazdı: “Səhəndin vətəndaşlığında nə qədər paklıq, nə qədər yanğı, nə qədər ülviyyət var. Böyük vətəndaşlığı Səhəndin şair varlığında oda, alovə, yeni bir istedad qaynağına çevrilib”.

Səhənd həm də, yuxarıda qeyd etdiyim kimi, Şəhriyarın ən yaxın dostlarından biriydi və Şəhriyar Azərbaycan poeziyasının incilərindən və bütöv Azərbaycan məfku-

Azər TURAN

“Ədəbiyyat qəzeti”nin baş redaktoru,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

rəsinin şah əsərlərindən biri olan “Səhəndim” poemasını Bulud Qaraçorlu Səhəndə ithaf etmişdi.

Nə baş verirdi ki, hələ panfarsist ideyaların tügən etdiyi, Rza şahın Azərbaycan türklərini ən adı milli hüquqlardan məhrum etdiyi dövrdə, yaxud Xəlil Rza Ulutürkün təbirincə, “qocalmış, əprimiş fars millətini gəncləşdirmək, diriltmək üçün əlac axtaran paniranistlər yeganə çarəni Azərbaycan türklərini farslaşdırmaqdə gördükəri” 1970-ci illərdə Səhənd Heydər Əliyevə şeir yazdı və şeirində Əliyevi təkcə Bakının deyil, Təbrizin də, yəni bütöv Azərbaycanın dayağı adlandırırdı!?

“Elimin dayağı, yurdumun fəxri” şeirinin özəllikləri çoxdur. Ən başlıcası isə budur ki, bu şeir, dediyim kimi, ümumiyyətlə, Heydər Əliyevə həsr olunmuş ilk şeirdir. Digər tərəfdən, şeirin müəllifi Cənubi Azərbaycanın böyük şairi Bulud Qaraçorlu Səhənddir. Üçüncüüsü, ümum-Azərbaycan kontekstində bu şeir Heydər Əliyevlə bağlı Ümummilli lider anlayışını irəli sürən ilk ədəbi mətnidir: “Bu gün millətimin dayağı Sənsən, / Elimin çörəyi halalın olsun! / Dünyalar durduqca əsən dur, əsən! / Sənə göz dikmişdir bütün Vətənin!”.

Azərbaycan ədəbiyyatşunasları tərəfindən sətirbəsətir tədqiq olunmasına böyük ehtiyac duyulan bu şeir 1974-cü ildə yazılıb. Yəni o illərdə ki, hələ bizdə Cənubi Azərbaycan probleminin aktuallığı yalnız Bakıda iqamət etmiş mühacirlərlə, eyni zamanda Azərbaycan Demokrat Fırqəsi ilə bağlıydı və belə bir dövrdə, yəni 1974-cü ildə Cənubi Azərbaycandan, tutaq ki, Bakıya sığınmış Qulam Yahya ilə heç bir siyasi əlaqəsi olmayan Səhənd Heydər Əliyevə xitabən “Sənə göz dikmişdir bütün Vətənin!” deyə səslənirdi.

Şeirin başqa bir özəlliyi. Səhənd onu tərənnüm, vəsf şeiri olaraq deyil, ağrı, həsrət, ayrılıq, nisgil şeiri olaraq yazır. Hətta şeirdən anlaşılan budur ki, Bulud Qaraçorlu Səhənd Heydər Əliyevi görmək üçün Təbrizdən Bakıya gəlsə də, məqsədinə çata bilməyib, yəni Heydər Əliyevlə görüşə bilməyib. Çünkü həmin günlərdə Heydər Əliyev Bakıda deyilmiş: “İstərdim Bakıda Sən də olaydın”.

Cənubi Azərbaycanın öndə olan aydınlarından, şairlərindən biri kimi, Səhənd Şimali Azərbaycanın liderinə bütün vətənin göz dikdiyini iqrar edir, Bakıya elin dayağı, yurdun fəxri adlandırdığı Heydər Əliyevlə görüşmək üçün gəldiyini səmimi şəkildə etiraf edirdi:

Mən istərdim doğma bir qardaş kimi
Oturub, əyləşib danışım Sənnən.
Bir məsləkdaş kimi, bir yoldaş kimi
Söz-söhbət açayıdım ana Vətəndən.

Səhənd Heydər Əliyevlə ana Vətən barədə nə danışacaqdı? Məsələnin sərr pərdəsi də bu nöqtədədir. Şeirdə belə bir fraza var: “Dağlar boyda ağır dərdi özümnən / Təbrizdən Bakıya daşıdım ancaq”. Səhəndin Təbrizdən Bakıya daşıdığı dağlar boyda ağır dərdi nə ola bilərdi, bu, indi hər kəsə bəllidir. Amma 1974-cü ildə yazdığı şeirdə Səhənd Bakıda Heydər Əliyevdən başqa dərdlərini deyəcəyi bir adamın olmadığına da işarət edir: “Kimsəyə açmadım, ağır dözümnən / Hələlik lazımdır geri qaytarmaq”.

Yetərinə araşdırılmasa da, bəlliidir ki, bütöv Azərbaycan problemi Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətinin aparıcı istiqaməti olub. O, 1990-ci ildə 20 Yanvar faciəsindən az sonra verdiyi bir müşahibədə Azərbaycana rəhbərlik etdiyi yetmişinci illər barədə danışarkən xatırladırdı: “Son illərdə bir arzumvardı: Cənubi və Şimali Azərbaycanın əlaqələri güclənsin, onlar yaxınlaşınlar və gələcəkdə birləşsinlər”.

1970-ci illərdə Axundov adına kitabxanadan İran kitabxanalarına göndərilən kitablar, yaxud digər tədbirlər Sovet-İran dostluğu səviyyəsində reallaşdırılırdı, bu, başqa. Lakin Cənubi Azərbaycan amilini Heydər Əliyev açıq siyasi mətnlə Səhəndin 1974-cü ildə yazdığını bu şeirdən təxminən 7 il sonra Azərbaycan Yazıçılarının 1981-ci il iyunun 12-də keçirilən VII qurultayındakı çıxışında ifadə edir: “Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının son qurultayında (deyəsən, VII qurultayı id) çıxış etdim, ilk dəfə olaraq Cənubi Azərbaycan sözünün üstündən yasaq götürüldü... O vaxta qədər mətbuatda Cənubi Azərbaycan sözü qadağan idi. Guya bu, SSRİ ilə İranın əlaqələrinə zərbə toxundura bilərdi. Cənubi Azərbaycan şairləri ilə ünsiyyət saxlayırdı. Balaş Azəroğluna Azərbaycanın Xalq şairi adını verdik, qurultayda Yazıçılar İttifaqının katibi seçildi. O vaxta qədər onlar çox sixılırdılar. Onlara mənəvi arxa, dayaq lazımdı”.

Bütün bunları o, 1990-ci ildəki müşahibəsində deyirdi. Bu isə 1981-ci ildə keçirilmiş qurultaydakı çıxışındadır: “Cənubi Azərbaycanla ədəbi əlaqələri möhkəmləndirmək, mədəniyyətin və mənəvi yaradıcılığın bütün sahələrində geniş əlaqələri inkişaf etdirmək, bizdə toplanmış zəngin bədii-estetik təcrübəni qələm yoldaşlarına vermək barədə düşünmək lazımdır”.

Dədiyim kimi, məsələ açıq siyasi müstəviyə 1981-ci ildə Heydər Əliyevin bu sözləri ilə keçdi. Doğrudur, Balaş Azəroğludan da əvvəl Yazıçılar İttifaqının rəhbərliyində əslən cənublu Mirzə İbrahimov təmsil olunmuşdu. Lakin 1981-ci ildə Balaş

Azəroğlunun katib seçilməsinə, şahlıq üsul-idarəsinin devrildiyi, hakimiyyətə ruhani elitanın gəldiyi, tarixin yeni məcrarya adladığı bir mərhələnin kontekstində baxmaq lazımdır. Məhz belə bir dönəmdə, İran-SSRİ münasibətlərinin həssas bir məqamında əslən cənubdan olan Balaş Azəroğlu Yazıçılar İttifaqının katibi seçilmiş və hələ üstəlik, ona Azərbaycanın Xalq şairi fəxri adı verilmişdi.

Film kimi bir həyat yaşamış, nazirdən mürdəşirə qədər ömür yolu keçib sonunda Təbrizdə kimsəsizlər evində dünyasını dəyişən cənublu şair Məhəmməd Biriya barədə yazılın tədqiqatlarda onun taleyi ilə bağlı mühüm bir məqam hər dəfə pərdə arxasında qalır. Məhəmməd Biriya ilə bağlı Heydər Əliyevin fəaliyyətini nəzərdə tuturam: "Cənubi Azərbaycanın böyük bir şairi var idi – Məhəmməd Biriya. Cənubi Azərbaycan hərəkatı zamanı nazir olmuşdu. Sonra Azərbaycana gəlmişdi. Təəssüf ki, 1949-50-ci illərdə Rusyanın Saransk şəhərində düşərgədə cəza çəkirdi, onu həbs etmişdilər. Mən Respublika Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində işləyərkən 1958-ci ildə şəxsən Saranska getdim, Biriya ilə görüşdüm, onu Bakıya gətirdim. Çox böyük şair idi". Heydər Əliyev Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində işləyərkən Rusiyadan – Saransk həbsxanasından "Arama qəbrimi, axtarma mənim başdaşımı, / Rəsimdə Həzrəti Nuh, ismdə xatəm də mənəm" deyən yaziq Biriyanı vətənə gətirmişdi.

Heydər Əliyev Rza şah hakimiyyətinin son illərində ölkəmizdə cənub mövzusuna təkan vermişdi. İslam inqilabından sonra – 1981-ci ildə Bakıda Şəhriyarın "Aman ayrılıq" kitabının nəşri isə bu prosesin yeni mərhələdə ideoloji başlanğıcı oldu: "Bizi yandırır yaman ayrılıq, bu darıxdıran duman ayrılıq, aman ayrılıq, aman ayrılıq".

Yenə də Səhəndə və Səhəndin həmin seirinə qayıdırıam. Şeir ilk dəfə Ulutürkün təbirincə, "bizim ədəbiyyat institutunun əməkdaşı Ruqiyə Qənbərqızının tərtibi və ayıq milli şüur işığına qərq olmuş ön sözü ilə" buraxılmış "Sazımın sözü" (1984) kitabında

çap olunub. "Elimin dayağı, yurdumun fəxri" şeiri Azərbaycan ədəbiyyatşunaslığının elmi dövriyyəsinə ilk dəfə tənqidçi Elnarə Akimovanın "Poeziyada Heydər Əliyev ideali" məqaləsi ilə daxil olub...

Şəhriyarın təbirincə, "ulduzlara şeir ilə kəmənd atan", şeir yazanda "qələmindən ulduzlar ələnən" Səhənd Pəhləvi rejimi tərəfindən dəfələrlə həbs olunmuşdu, Azərbaycanın birliyi, bütövlüyü, ana dilimiz uğrunda mücadilə etmişdi. Tehran Universiteti professorlarının "zəbani Azərbaycan" deyib dilimizlə bağlı laqlığı kitablar yazdıqları dövrdə necə ki Şəhriyar "Heydərbabaya salam"ı yazmışdı, Səhənd də eləcə, fars millətcilərinin qarşısına Dədə Qorqud das-tanlarının poetik versiyası ilə çıxmışdı: "Mənim də əlimdən bu gəlir ancaq, / Səni keçmişinlə eyləyim tanış. / Başuca yaşamaq istəsən əgər, / Bax gör babaların necə ya-şamış".

Burda həssas bir nöqtəyə də toxunmaq istəyirəm. 1978-ci ildə SSRİ-nin İrandakı səfirliyinin birinci katibi Baranov Kremlə Cənubi Azərbaycan şairləri, o cümlədən Səhənd barədə ilk məlumatları ötürəndə artıq Səhənd "Yolumu kəsəmməz qara zülumat" deyib iki dəfə (1971 və 1974-cü illərdə) Azərbaycana gəlib-getmiş və hətta Azərbaycan poeziyasının Heydər Əliyev səhifəsinin ilk misralarını – Vətən havalı ilk şeiri də yazmışdı.

23 yanvar 2022

SƏHƏND

ELİMİN DAYAĞI, YURDUMUN FƏXRİ

Ustadım Vurğundan söz dilənərək
Qoy belə başlayım şeirimi, noolar,
O dahi sənətkar söylədiyitək.
“Mən çocuq deyiləm, xeyli yaşım var”.

Ömrümdə çox isti-soyuqlar görüb,
Başında bostanlar əkərkən həyat
Çətinliklər mənnən bacarammayıb,
Yolumu kəsəmməz qara zülumat.

Hər ağır dəhşətə mən dözə-dözə
Məsləkdaş, vətəndaş deyibən gəldim.
Ürək sandığını açmaqçün Sizə
Səfər yarağını geyibən gəldim.

Dağlar boyda ağır dərdi özümənən
Təbrizdən Bakıya daşdım ancaq.
Kimsəyə aćmadım, ağır dözümənən
Hələlik lazımdır geri qaytarmaq.

Taledən gileyli olmayam gərək,
Ellərimi gördüm, gözlərim aydın!
Nəsibim olmadı, ancaq nə etmək,
İstərdim Bakıda Sən də olaydın.

Hamıdan dinlərkən vəsfini Sənin,
Heyif ki, görüşmək qismət olmadı.
Bisütunlar çapdım mən Fərhad təkin,
Ancaq ki su gəlib arxa dolmadı.

Mən istərdim doğma bir qardaş kimi
Oturub, əyləşib danışım Sənnən.
Bir məsləkdaş kimi, bir yoldaş kimi
Söz-söhbət açıydım ana Vətəndən.

Sənin həvəsinlə doğma Bakıda
Dayana bilmədim, qaçdım da gəldim.
Yaman mənsiz qaldı o əziz yuva,
Qol-qanad açıban uçdum da gəldim.

Demişlər, qara bəxt dağa çıxarsa,
Günəş də gizlənər, dağ duman olar.
Məsəlçün, çağlayan dənizə varsa,
Yay üçün isti su buzlayıb donar.

Qardaşım, görüşmək olmadı qismət,
Nə qədər çırpındı ürəklərimiz.
Nə bilim, nəsibim beləymış, əlbət,
Qəribə taledə yaranmışlıq biz.

Sənə can sağlığı arzulayaraq,
Əminəm ki, bir gün görüşəcəyik.
İnsan istədiyin tapacaq, ancaq.
Ürəklər görüşsün qoyaq hələlik.

Ancaq vaxtın olsa, Səhəndi dinlə,
Elinin səsidir Səhəndin səsi.
Bacarsan, bu solğun gulləri iyilə,
Vətən nəfəsidir, Vətən nəfəsi.

Bu gün millətimin dayağı Sənsən,
Elimin çörəyi halalın olsun!
Dünyalar durduqca əsən dur, əsən!
Sənə göz dikmişdir bütün Vətənin!

HEYDƏR ƏLİYEVİN GÜCÜ, YAXUD ÖZÜNƏQAYIDIŞIN CAVİD İNTİBAHI

Heydər Əliyev siyasetinin məfkurəçilik, türk əxlaqına xidmət ruhu 1982-ci ildə daha bir müdhiş hadisə ilə nəhayətsiz miqyas aldı. Böyük Azərbaycan şairi Hüseyin Cavidin nəşinin Sibir çöllərindən vətənə gətirilməsi haqda sərəncam verdi Heydər Əliyev. Azərbaycanın Cavid ideyalarına doğru hərəkət dövrü belə başladı.

*Həsrət, səni mərd yıldızı ki, sən insafa gəldin,
Qırx ildi gəlirdin, gəl, a Cavid, səfa gəldin.*

Fikrət Qoca bu misraları həmin dönmədə və həmin mötəbər hadisə münasibətilə qələmə almışdır. Bu şeirdə Heydər Əliyevin obrazı "mərd"lik rəmzi kimi xarakterizə olunur. "Həsrət, səni mərd yıldızı ki, sən insafa gəldin"... Amma nəyin həsrəti? Axı söhbət 1937-ci ilin repressiya dalğasının güdəzə verdiyi faciə qəhrəmanından gedir. Dövrün tədqiqatçıları bu məqamı döndə-dənə vurğulayırlar: "İstər klassik, istərsə də müasir Azərbaycan yazıçılarının bir çoxunun yenidən böyük ədəbiyyata qaytarılması məhz Heydər Əliyevin iradəsi, qətiyyəti və nüfuzu sayəsində mümkün olmuşdur. 1937-ci il yazıçılarının böyük bir qismi 1956-ci ildə formal surətdə bəraət alsa da, onların ədəbiyyata dönüşü, ədəbiyyatda öz layiqli yerlərini tutması məhz Heydər Əliyevin sayəsində mümkün olmuşdur" (Vilayət Quliyev).

Elnarə AKİMOVA

*YAP İdarə Heyətinin iżviyi,
filologiya elmləri doktoru*

Haqlı fikirdir, 1956-ci ildə bəraətlər verilmişdi. Amma bu bəraətlərdən sonra bələ repressiya olunmuş yazıçılarımızın ırsinə münasibətdə durulma tam şəkildə bərqərar olmamışdır. Onların yaradıcılığının təhlil və təqdimində 1937-ci ilin xofu hələ də qorunurdu. Məsələn, 1958-ci ildə Əhməd Cavadın kitabına ön söz yazan Məmməd Rahim şairi hələ də zəhmətkeş adamlardan, onların həyatından yazmadığını, daha çox pessimist əhvalın üstün olmasına görə qınamışdı. Yaxud Əhməd Cavadın həyat və yaradıcılığını tədqiq etmiş filologiya elmləri doktoru Əli Saləddin 1992-ci ildə şairin "Seçilmiş əsərləri"nin ikicildlik nəşrini hazırlananda oxucuya təqdim edilən stenoqramları özünəməxsus şəkildə ixtisar etmişdi. Əziz Mirəhmədovun, Kamal Talibzadənin və b.-nın da tədqiqatlarındakı mübahisəli baxışları bura əlavə etsək, bəraətin yalnız kağız üzərində qaldığı təsəvvürü yaranırdı. Rəsmi sənədlər üzərində bəraətlər verilib, amma düşüncədə hələ də repressiya havası, qorxusu, ürpərtisi, həyəcanı davam edirdi.

1982-ci il. Sovet dövrü hələ bitməmişdi, heç buna işarələr belə yox idi. Dildə represiya məruz qalanlar haqda gerçəklər tuğyan edirdi, amma kağız üzərində yanlış elmi-ədəbi yalanlar meydan sulayırdı. Çünkü xof hələ çəkilməmişdi, ideoloji yanlışlıqla uğrama qorxusu gerçəklərdən hələ daha öndə idi. Heydər Əliyev bu addımı ilə gerçəyi qorxulardan önə çıxartdı, Cavidin nəşini vətənə qaytarmaqla elə ilk növbədə, qorxunun üzərindəki örtüyü götürüb atmağa müvəffəq oldu. "Cavidə qayıdış" məqaləsində Azər Turan yazır: "Biz 37-ci ili xatırlamırıq. Biz onu xatırlaya bilsəydik, Azadlıq barədə bir belə nikbin danışa bilməzdik. Biz 37-ci ildən sonra doğulmuşuq. Amma hamımız, şair demişkən, 37-də tutulmuşuq. Xatırələrimizin və genetik yaddışımızın qolundakı qandalı isə 1982-ci ilin 26 oktyabrında açdırılar. Biz 1982-ci ilin 26 oktyabrında azadlığa buraxıldıq".

"Ədəbiyyat qəzeti"nin "Repressiya dalğası: gerçək və gizlinləri ilə" adlı "müzakirə saatı"nda tədqiqatçı Cəlal Qasimovun bu fikirləri ilə razılaşmamaq olmur: "Bəraət dövründə - 56-ci ildən sonra udanlar və uduzanlar oldu. Fikrimcə, Cavid uduzanlar siyahısındadı, R.Axundov, V.Xuluflu isə udanlar. Əvvəla, sual edirəm ki, Cavid 37-də güclü idi, yoxsa 56-da? 37-də Cavid türkű kimi, turançı kimi böyük idi. 56-da isə ona bir sovet mundırı geyindirib kiçiltdilər. "Cavid və oktyabr inqilabi" adlı yazılar yazılıdı. Əlbəttə, o dövrdə Cavid bəraət almasayıdı, 4 cildliyi çıxmayaçaqdı, haqqında danışılmayacaqdı, dərsliklərə düşməyəcəkdi, haqqında monoqrafiyalar yazılmayacaqdı. Lakin bütün bu proses onun dilinə, üslubuna toxunulmaqla həyata keçdi. Məncə, bu reabilitasiya Cavidin sovet hökumətindən intiqamı deyildi. Sistemin özünün özündən intiqamı idi. Məncə, Cavidin bəraəti onun Sibirdən dönüşü ilə başladı. Cavidin dönüşü, əslində, Cavidə dönüşün başlangıcı oldu. Nə idi Cavidə dönüş? Cavidə dönüş türkülüyə dönüş, turan əxlaqına dönüş, Cavidə dönüş

sufi təfəkkürünə dönüş, mili-mənəvi əxlaqi dəyərlərə dönüş idi".

1982-ci ildə Cavidin qayıdışı ilə milli mədəniyyətin yeni epoxası başladı. Bu həm də Heydər Əliyev siyasetinin 1969-cu ildən bəri xalqın mənəvi dirçəlişinə, ictimai özünnüdərk və milli təfəkkür oyanışına doğru addım-addım gəldiyi yolun qanuna uyğun sonucu kimi meydana çıxır. Heydər Əliyevin meydana qoyduğu bu miqyassız iş poeziyada izini qoymadan ötmür. Bəxtiyar Vahabzadə nəfəsinin poetik qatında özünə yer alır:

*Yanar sinəsiylə buz qırınların
Haqq səsi, dağ səsi tutub dünyani.
Səni torpağına qaytaranların
Ömrü uzun olsun, torpağın səni.*

Mirvarid Dilbazinin odlu misraları mənzərəni duyub tanımağa imkan verir:

*Sağ ol, xalqımızın igidi, mərdi!
Bu, bir şücaətdi, bu, bir hünərdi.
Getdi sinəmizdən Cavidin dərdi,
Unutmaz bu haqqı millətin sənin.*

*Əhsən kamalına, əqlinə əhsən!
Bir xalqın oğlusan, demirəm təksən,
Sən xalqa endikcə yüksələcəksən,
Adı xidmət deyil xidmətin sənin.*

Cavidin nəşinin niyə məhz Naxçıvanda basdırılması da ayrı özəlliyyi ilə diqqət çekir. Nəriman Həsənzadənin xatırələrində buna əmin oluruq: "Bir də Təbriz nisgili var idi Heydər Əliyevin. Hüseyn Cavidin nəşini uzaq Sibirdən vətənə gətirmişdi. Cavid niyə Naxçıvanda basdırmaq istədi, burda yox? Söhbət gedirdi bu barədə həmin ərəfələr. Mən yanında durmuşdum, kimlərləsə söhbət edəndə dedi, elə Naxçıvan yaxşıdı ki, Təbrizdən gələndə onu ziyarət eləyib gələcəklər. Bura qədər dərin düşündü Heydər Əliyev".

Cavidlə bağlı missiya bununla yekunlaşdırır. Həmin vaxt Heydər Əliyevin göstərişi ilə Naxçıvanda Hüseyn Cavidə məqbərə

tikilməsi qərara alınır. Lakin 1982-ci ildə respublikadan gedəndən sonra bu yöndə heç bir iş görülmür. Liderin 1993-cü ildə ölkəyə rəhbər kimi qayıdışından sonra işlərə yenidən təkan verilir. Naxçıvanda Hüseyin Cavidin əzəmətli məqbərəsi hazırlanır. Məqbərədə Cavidlər ailəsi – Cavidin, Müşgünəz və Ərtoğrulun məzarları yan-yana uyuyur.

Açılış 1996-ci ildə, oktyabrın 29-da baş tutur. Bütün ölkə elitasının, ədəbi ictimaiyyətin diqqəti bu hadisəyə köklənir. Açılışdan az sonra Xalq şairi Məmməd Araz prezidentə həyəcan və ehtiramla dolu məktub ünvanlayır: "Sizi təbrik edirəm, möhtərəm prezident Heydər Əliyev, siz, dahi Cavidin cənazəsini, obrazlı desək, dünyanın axırdan çıynınızda Bakıya gətirməklə ki-fayatlənmədiniz; onu yenidən çıynınızda götürüb doğulduğu yurda gətirdiniz. Onu Müşgünəz xanımla və Ərtoğrulla birlikdə bir nur odasına tapşırdınız. Siz bu əməlinizdən nə qədər məmnunsunuz. Naxçıvanda keçən təntənəli günlərdə buna şahid olduq. Siz bu yüksək əməllərin birinci müəllifisiniz!"

Xəlil Rza Ulutürk "Gündəliy"ində Heydər Əliyevin bu addımını qəhrəmanlıq kimi səciyyələndirir: "Mən dahi Hüseyin Cavidimizin cənazə qalıqlarının ən uzaq məsafədən, Sibir qəbiristanından qatarla və təyyarə ilə Bakıya gətirləməsini, respublika ictimaiyyətinin diqqətində dayanmasını və təntənəli biçimdə şairin öz vətənində, Naxçıvanda torpağa tapşırılmasını, Molla Pənah

Vaqifin məqbərəsi və heykəlinin Şuşada, ən yırtıcı düşmənin dar gözləri qarşısında ucaldılmasını və bu mərasimin böyük milli bayram kimi qeyd olunmasını, əzəmətli Respublika sarayının yaradılmasını, bu cür yüzlərcə təşəbbüs və tədbirləri də Heydər qəhrəmanlığı anlayışına daxil edirəm".

Zəlimxan Yaqub məqbərənin təntənəli açılış mərasimində "bu türbən mübarək olsun, bu qeyrətə eşq olsun", – deyə Heydər Əliyevin Cavidlə bağlı gördüyü işləri poeziyanın dili ilə əbədiləşdirdi:

*Ulu qüdrət olan yerdə yeri yoxdur
dərd-azarın,
Işığına yiğişmişiq bir türbədə üç məzarın.
Sən Allahın dostusanmış, son səfərin,
son güzərin,
Vətən adlı Məkkə oldu, hac oldu,
Cavid əfəndi.
Ləyaqətin bu millətə tac oldu, Cavid əfəndi.*

Bu şeir nümunələri və fikirlər, əlbəttə ki, görülən işin heyranlığı qarşısında dillənən poetik rübabın səsi idi. Amma bir də Turan Cavid vardi. Cavidlər ailəsinin son yadigarı... Turan xanımın xatirəsində Heydər Əliyevin obrazı – Cavid sevgisi, sevinci, heyranlığı, qədirbilənliliyi və ən əsası, Cavid duyumu ilə daha işiqli, daha gerçek mahiyyəti ilə sərgilənir. Həmin sevgini görmək üçün Azər Turanın "Cavidnamə" kitabında yer alan, müəllifin Turan Cavidlə olan söhbətinə istinad etməyin məqamıdır: "Açılışa xüsusi təyyarə ilə getdik. Təyyarədə hamıyla görüşdü, öz kabinetinə getdi və məni dəvət etdi. Şəkil çəkdirdik. Cavidin əsərlərinin sayı ilə maraqlandı. Cavid haqqında çox maraqlı fikirlər söylədi. O, Cavid bilirdi. 1983-cü, 1984-cü illərdə də mən bunun şahidi olmuşdum. 1983-cü ildə Moskvadan yayda istirahət üçün Bakıya gəlmişdi. 1983-ün 24 sentyabrında Azdramada "İblis"ə baxmağa gəldi. O gün aktyorlar çox gözəl oynayırdılar. Tamaşadan sonra müzakirədə əsəri elə dəqiq təhlil elədi ki... Zarafatından da qalmadı. Dedi ki, indi məndən soruştalar ki, İblisi görmüsən, cavab verərdim ki, bəli, – Hamleti

göstərib – İblis belə olar, – dedi. İkinci dəfə 1984-cü ildə, sentyabrın 15-də Rus Dram Teatrında “Şeyx Sənan”a baxdı, rəhmətlük Zərifə xanımla birgə. I hissədən sonra məni qonaq otağına çağırıldı və içəri girən kimi “tamaşada bir neçə obrazı ixtisar ediblər”, – söylədi. Düz deyirdi. Sonra isə musiqidən danışdı. Fikrətin musiqisini çox təriflədi və kor ərəbin mahnisını ifa elədi, sözləri və melodiyani dəqiq ifa edirdi. Təəccüb ediləcək bir hal idi. Dramaturgiyanı yaxşı bilirdi, duyurdu. O, Cavidi Şekspirlə deyil, Höte ilə müqayisə etməyin tərəfdarıydı. “Faust”la “İblis”i müqayisə edirdi.

Əliyev, ümumiyyətlə, Cavidə qarşı çox həssasdı. Hətta 1997-ci ildə məqbərəni oktyabrın 14-də – Ərtoğrulun rəhmətə getdiyi gündə ziyarət etmişdi.

- Bu, bir təsadüf deyildi?
- İnanmiram ki, təsadüf olsun.
- Qayıdaq məqbərəyə...

– Məqbərənin lentini kəsdi, gələn qonaqlar, vəzifə sahibləri ətrafımızdaydı, pillələri qalxanda Heydər Əliyevə: “İkimizdən başqa heç kəs içəri girməsin. Bu, ikimizin haqqıdır”, – dedim. Hamı ayaq saxladı və biz içəri girdik.

Məqbərənin açılışından sonra ziyafət verdi. Ziyaftedə Şahmar Əkbərzadə “Yas içində toy” şeirini oxudu. “Kəcavən mübarək, toyun mübarək, məzardan məzara gəlin köçürsən” misraları Əliyevə çox təsir etdi. Ya-

naşı oturmuşduq. Bir daha ona təşəkkür edəndə: – “Başqa cür ola da bilməzdii”, – dedi.

Muzeyin açılışında da belə oldu. Bura yalnız onu dəvət etdim. Yeganə muzeydi ki, açılışına Heydər Əliyev tək gəlməşdi. Cavidin ad gündündə, 120 illiyinin tamam olduğu gün. Bu, çox səmimi bir görüş oldu... Yəqin ki, hər bir kəsi Allah Yer üzünə bir işdən ötrü gətirir. Görünür, Cavidin məzarını Vətənə köçürmək üçün bu adam I katib olmalıydı. Məqbərənin də, muzeyin də açılmasına o, uşaq kimi sevinirdi, fərəhəlnirdi”.

Belə... Oktyabr yalnız böyük Cavidin doğum tarixi ilə bağlı deyil, həm də onunla eyni bütövlükdə assosiasiya verən Heydər Əliyev xidmətinin yad olunduğu zaman vahididir. Türk ruhunu, turan sevdasını uca tutub ən kəskin zaman aşamalarından zədəsiz çıxaran bu iki dahi şəxsiyyətin ömür bioqrafiyası milli varlığımızın idrak məqamıdır.

Neçə tufanlara sinə gərdiniz,
Can deyən, can verən Azərbaycana.
Ləyaqətinizlə bənzəyirsınız
Sinəsi yaralı Koriolana...

(Səyavuş Məmmədzadə)

Mən rəhbərdən çox yaxşılıq görmüşəm,
Verdiyindən hamiya pay vermişəm.
Yaxşılıqdan qızıl saray hörmüşəm,
Qal baxtımın sarayında, yaxşılıq,
O tayımda, bu tayımda yaxşılıq.

(Söhrab Tahir)

Sağ ol xalqımızın igidi, mərdi!
Bu, bir şücaətdi, bu, bir hünərdi.
Getdi sinəmizdən Cavidin dərdi,
Unutmaz bu haqqı millətin sənin.

Əhsən kamalına, əqlinə əhsən!
Bir xalqın oğlusan, demirəm təksən.
Sən xalqa endikcə yüksələcəksən,
Adı xidmət deyil xidmətin sənin.

(Mirvarid Dilbazi)

Qurtardin bölmədən Azərbaycanı!
Sən ey ağlı ümman,
Ürəyi incə!
Sən həyat bəxş etdin minlərlə gəncə.
Açıb xəyanətin sən iç üzünü,
Silməkçün torpaqdan bu qan izini
Çağırıdan, səs verdi sənə millətin.
Xalqı məğlub etmək çətindir, çətin!

(Mirvarid Dilbazi)

Şükürlər olsun Allaha,
Bəxt bizlərə sarı gəldi.
Salamat çıxdıq sabaha,
Elin havadarı gəldi.
Bu, tarixdir, həqiqətdir,
Bu, bər-bəzəkli söz deyil,
Bunu soruşun millətdən,

O daha doğru, düz deyər.
Bu, tarixdir, həqiqətdir,
Gəlişigözəl söz deyil.
Daha yazıq anaların
Saçı vaxtsız ağarmadı.
Daha şəhid məzarları
Sürət ilə çoxalmadı.

Məmləkətdə onun qədər
Qurub-yaradan olmayıb.
Heydər Əliyev deyəndə
Bu kiçik millət böyüyür.
Heydər Əliyev deyəndə
Doğma məmləkət böyüyür.

(Cabir Novruz)

Azadlıq allahıtək əyləşib öz yerində,
Yerin-göyün nuru var peyğəmbər
gözlərində.

Sadəliyi nur saçır, əzəməti dərində.
Gedir, polad çıynində Kəpəz,
Qoşqar boyda yük.
Dədə Heydər – Atatürk.

Dərin, mavi gözləri sakit yanın od-oçaq,
Alovunda satqınlar yanacaq, kül olacaq.
Qaranlıqda işiqdir – o işığa yol açaq.
Məsləki varlığından böyükdür,
min qat böyük.
Böyüklük heykəlidir Dədə Heydər – Atatürk!

Dörd tərəf qar-qiyamət, sərt qış...
o, güllü yazdır,
Dinc, mülayim səsi də qaynar bir ehtirasdır.
Ərzurumdan Xəzərə şığıyan Xan Arazdır.
Dalğasında dönüklər ağ köpükdür,
boz köpük,
Dalğalanır nəhrtək Dədə Heydər – Atatürk.

Azərbaycan, Türkiyə... Daş qala –
qoşa səngər,
Bütün qasırğalara birləşməklə sinə gər.
Bu birlik qarşısında düşmən tük salacaq,
tük...
Qucur iki sahili Dədə Heydər – Atatürk.

(Xəlil Rza Ulutürk)

Vətən oğlu, ata oldun bizə sən,
Ata kimi qayğımızı çekirdin.
Şair kimi həssas idin sözə sən,
Danışqda sözdən sözü çekirdin.

Ölkə olduq sən arzuna çatanda,
Bir əlin od, bir əlin su olurdu.
Millət rahat xumarlanıb yatanda
Yuxun bir an quş yuxusu olurdu.

Yurdumuzda şan-şöhrətli hər nə var,
Yatmadığın günlər, aylar, illərdi;
Ziyarətə gəlir səni bu yollar...
Göz yaşıımız məzarında güllərdi.

Sənin rəmzin Azərbaycan bayrağı,
Baş qoymağə, can verməyə hazırlıq.
Dan ulduzum – yurdumuzun mayakı,
Şeir də bir təsəlli dir, yazarıq.

Adın-sanın yenilməz bir ordudu,
İndi odlar diyarının özüsən...
Azərbaycan Heydərlərin yurdudu,
Gələcəyə baxanların gözüsən.

Millətimin ağ alnından parlادı
Bir il nədi, min bir ilin adamı,
Dilimizin şöhrətini ucaltmış
Uca sözün, şirin dilin adamı.

Sınanmış bir zəkasıdır zamanın,
Hüdudunu çəkir yaxşı-yamanın.
Sərrafıdır sazin, tarın, kamanın,
Sarı simin, gümüş telin adamı.

(Hüseyin Kürdoğlu)

Bir oğul yetirmiş vətən torpağı,
Millətin yolunda əsgərə bənzər.
İdraki, ilhamı, qədd-qaməti
Qüdrətə, hikmətə, məhvərə bənzər.

Uğrunda hazırlam, nə vaxt dinərsə,
Simləri könülsüz tərpətmirəm mən.

Rəhbəri dağlara bənzətmirəm mən,
Dağlar vüqarında rəhbərə bənzər.

(Məstan Günər)

Dağ idin, ciynimi dağlara verdim,
Dağların dərdini çəksə, dağ çəkər.
Sənə məhəbbətim dağlar qədərdi,
Yerini dağlardan soruşum, bəlkə?

Bəlkə, çinarlarla baş-başa verim,
Görən, qovuşarmı boyum boyuna?
Gərək sənə yetə bu qəmli şeirim,
Gərək sənə yetə... haqqım var buna.

Nurunu gözümdə saxlayım necə? –
Möcüzə yaratmaq gəlmir əlimdən.
Parçalan, ey zülmət, çəkil, ey gecə,
Günəşə qovuşmaq istəyirəm mən!

(Leyla Əliyeva)

Ümid qılincımız yaşadı qında,
Gözlədik, nə vaxtsa zəfər gələcək.
Əsrin zülmətini dağdanda dan
İşıqlı başların arzularından
Xilaskar gələcək, Heydər gələcək!
Torpağın bağlarından bir ərdi, gəldi,
Xalqın gözlədiyi Heydərdi – gəldi.
Ehey, məmləkətin vətəndaşları,
Yüksəliş əsrinin qızıl başları,
Keçmiş əzəmətin xarabasında
Bir bina tikirik, yiğin daşları!..

(Elxan Zal Qaraxanlı)

Qoy səsi guruldasın bu gün altı qitədə,
Odur məndən ötəri ATƏT də, BMT də!
Gəlib, o kişi gəlib!
Xalqın xeyrinə sarı çarxın gərdişi gəlib.
Millətinə, xalqına birləş deyir, qalx deyir!
Öz xalqına güvənir, haqq danışır, haqq deyir.
Əlli milyona çatmış Azərbaycan dünyası,
“Qurtuluş nəğməsi”ni oxuyur
bir himn kimi!

Bir səslə, bir avazla “Heydər” deyir,
“Xalq” deyir.

(Zəlimxan Yaqub)

ULU ÖNDƏRİN XEYİR-DUASI

Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına və milli, mənəvi dəyərlərimizin mühafizə olunub gələcək nəsillərə çatdırılmasına böyük diqqət və qayğı ilə yanaşan Ulu öndərimiz Heydər Əliyev kitaba və kitab nəşrinə həmişə böyük dəyər vermişdir. Heydər Əliyev dərin mütaliəsi sayəsində tarixi hadisələrə tarixçi kimi müdaxilə edir, ədəbiyyat məsələlərinə ədəbiyyatşunas alim kimi münasibət göstərir, şair, yazıçı və dramaturqlarımızın əsərlərinə yaradıcı yanaşırıdı. O həmişə gəncləri mütaliə etməyə çağırmış, kamil insan kimi yetişməyin yeganə yolunun mütaliədən keçdiyini söyləmişdir.

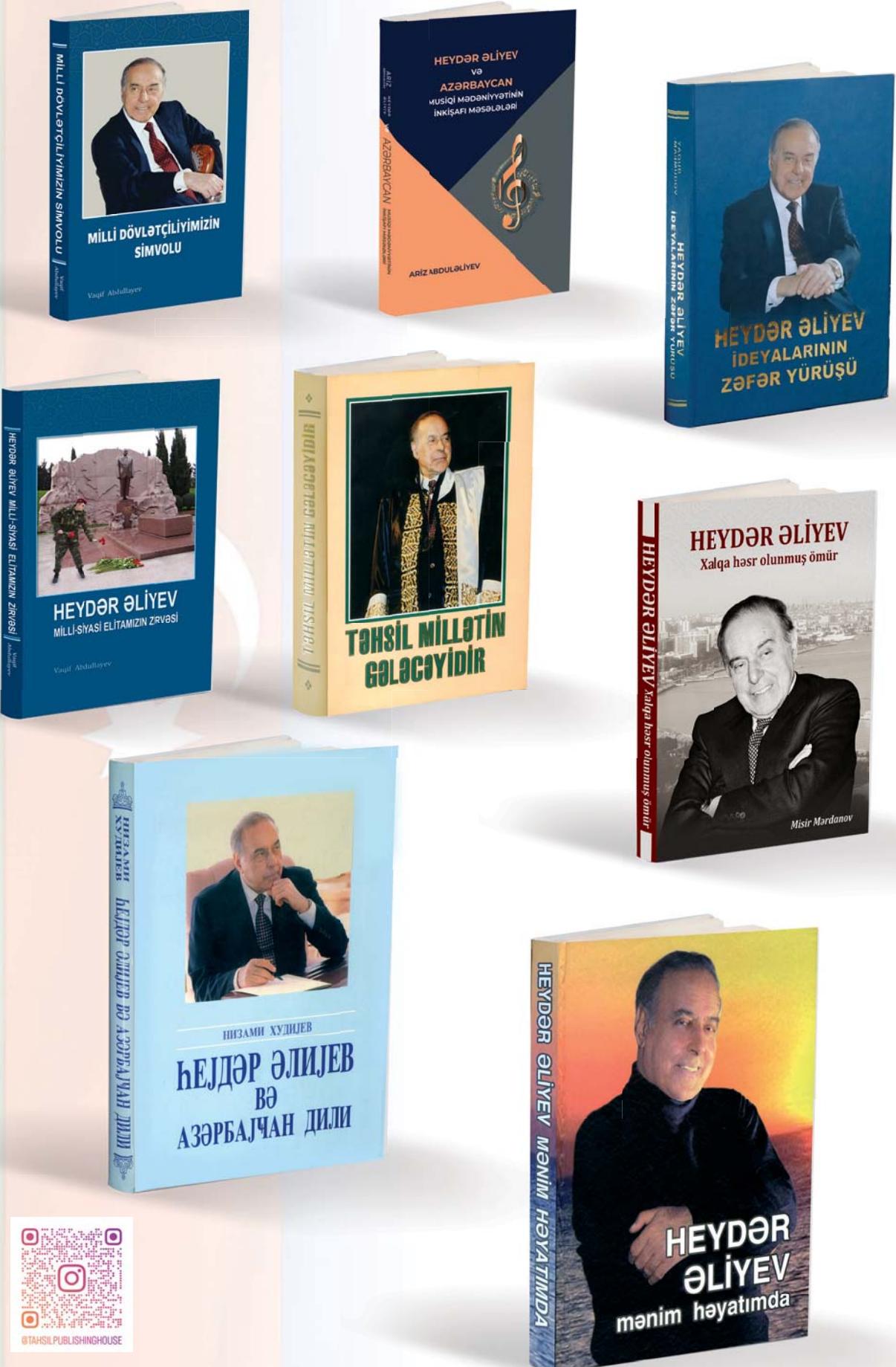
“Təhsil” nəşriyyatı müstəqilliyimizin yaşıdır. Onun fəaliyyətinin ən çətin ilk dövrü Ulu öndərin hakimiyyət illərinə təsadüf edir. O zaman yeni, milli təhsil sisteminin qurulması məsələsi ölkədə ən mühüm və təxirəsalınmaz vəzifələrdən biri kimi gündəmə gəlmışdı. Bu çətin məsələnin həll edilməsi yeni fənn programlarının hazırlanması və onların əsasında yazılmış yeni dərsliklərin nəşr olunmasından başlanmalı idi. Bu sahədə Təhsil Nazirliyinin, Mətbuat və İnformasiya Nazirliyinin üzərinə böyük məsuliyyət düşürdü. İndiyə qədər hər il təkrar-təkrar nəşr olunan, on illərlə dəyişməyən dərsliklər artıq yenidən yazılmalıdır, müasir dövrün tələbinə, müstəqil Azərbaycan məktəbinin tələbinə uyğun olmalı

Tural AXUNDOV

*“Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya” MMC-nin
baş direktoru*

idi. Birmənalı qeyd olunmalıdır ki, nəşriyyat heç də sadəcə icraçı bir qurum deyil, əksinə əksər məqamlarda sifarişçi, yaradıcı, istehsalçı və yayımçı bir mədəniyyət və kommersiya müəssisəsidir. Nəşriyyatın rəhbərliyi çalışmalıdır ki, sadalanan bütün parametrlər üzrə işlər yüksək səviyyədə olsun. Bu isə xüsusilə həmin dövrdə o qədər də asan deyildi. “Təhsil” nəşriyyatı fəaliyyətə cəmi 8 nəfər yaradıcı heyətlə başladı. İlk aylarda heç bir maliyyə imkanı, hətta oturmağa binası belə olmayan nəşriyyat az bir zamanda yiğcam, bacarıqlı, öz işinə güvənən professional bir kollektiv yaradaraq məqsədinə nail olmayı bacardı və milli dərsliklərimizin yaranması üçün əlindən gələni etdi. Onun gərgin fəaliyyətinin nəticəsi olaraq bütün dərsliklər yeniləndi. Təsadüfi deyil ki, nəşriyyat yarandığı gündən keçən qısa vaxt ərzində 2003-cü ildən başlayaraq

hər il “İlin kitabı” adına layiq görünlən “Ata yurdu” (5-ci sinif üçün dərslik), 8-9-cu siniflər üçün “Azərbaycan dili”, 10-11-ci siniflər üçün “Azərbaycan dili” dərslikləri kimi seçilən kitablar nəşr etmişdir. “Təhsil” nəşriyyatı tarix dərsliklərinin yazılmasına da öz töhfəsini vermişdir.

“Ata yurdu” dərsliyindən danişarkən həsiyə çıxmaq istəyirəm. Bu dərsliyin hazırlanmasında tarix elmləri doktoru, AMEA-nın həqiqi üzvü Yaqub Mahmudlu xeyli əmək sərf etmişdi. Dərsliyin üz qabığındaki xəritədə ölkəmizin ərazisi ilə birlikdə Azərbaycanın Araz çayının sağ sahilində qalan tarixi torpaqları da əks olunmuşdu. Buna görə İran İslam Respublikası Azərbaycan dövlətinə etiraz məktubu göndərmişdi. O zaman Heydər Əliyev tariximizə bu cür münasibətə görə dərsliyin müəllifini və nəşriyyatı nəinki cəzalandırmamış, əksinə təqdir etmişdi. Təsadüfi deyil ki, bu məsələdən sonra dərslik “İlin kitabı”, “Təhsil” nəşriyyatı isə 2003-2005-ci illərdə “İlin nəşriyyatı” fəxri adına

(diplomuna) layiq görülmüşdü. Biz bunu Ulu öndərin xeyir-duası kimi qəbul etdik və sonrakı illərdə nəşriyyatımız yeni uğurlara imza atdı. 2005-ci il MDB ölkələrinin “kitab sənəti” II Beynəlxalq müsabiqəsində ən yüksək balla qalib gələn “Qarabağ: real tarix, faktlar və sənədlər” kitabımız ən böyük uğurumuz oldu. Nəşriyyatımız Qarabağ həqiqi-qətlərini dünyaya çatdırmaq üçün bu kitabı rus, ingilis, fransız, ərəb və türk dillərində nəşr etdi.

Torpaqlarımızın işgaldən azad olunması Ulu öndərin ən böyük arzusu idi. Şükürlər olsun ki, 44 günlük Vətən müharibəsində xalqımız, ordumuz, əsgərlərimiz, Ali Baş Komandanımız Ulu öndərin arzularını gerçəkləşdirdi. İndi Qarabağda böyük quruculuq işləri gedir. Bu böyük işdə bizim də öz missiyamız var, çünkü kitablar həmişə dövrünün aynası olub və bu, indi də belədir. Biz çalışacaq ki, öz missiyamızı layiqincə yerinə yetirək.

Səyyad ARAN

Yazıçı, filologiya elmləri namizədi

ƏN BÖYÜK AZƏRBAYCAN SEVDALISI

Şəksiz həqiqətdir ki, Heydər Əliyev Azərbaycanın XX əsrдə yetirdiyi ən böyük dövlət adamı və ictimai – siyasi xadimidir. Ona həzaman sonsuz xalq məhəbbəti olmuşdur. Millət həmişə sevdiklərini başının üstündə gəzdirmiş və bağının başında saxlamış, göz bəbəyi kimi qorumuşdur. Bu isə əmrlə deyil, sevgiylə bağlıdır. Onu fədakarlıqla, millətə daimi xidmətlə qazanırlar. İnsanlar da bunu bildiklərindən bu məhəbbət əbədi olur.

Tale mənə də dahi şəxsiyyətlə yaxından tanış olmayı, Naxçıvanda işlədiyi müddətdə bir neçə dəfə onu ziyarət etməyi, müsahibələr götürməyi, yaxın ünsiyyətdə olmayı qismət etmişdir. İki böyük səfərdə – Çinə

(7-11 mart, 1993) və Amerikaya (26 iyul-7 avqust, 1997) gedən rəsmi nümayəndə heyətinin tərkibində mən də vardım. O zaman Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanın prezidenti kimi dünyaya yeni-yeni çıxırı. Sovetlər Birliyinin liderlərindən biri kimi, əlbəttə, kifayət qədər tanınırı. Məlum siyasi xətt, ideoloji istiqamət vardı. Qüdrətli bir dövlətin nümayəndəsi kimi onu təmsil etmək, siyasi və iqtisadi maraqlarını ortaya qoymaq, mövqeyini ifadə etmək o qədər də çətin deyildi.

Amma yenicə müstəqilliyə qovuşmuş Azərbaycanda vəziyyət acınacaqlı idi. Dağılmış iqtisadiyyatı, bərbad günə qalmış kənd təsərrüfatı ilə, bütün fabrikləri, zavodları dayanmış kiçik bir ölkədə hakimiyyətə gələrək onu dirçəltmək, insanları işlə təmin etmək, ölkədəki xaosu, hərc-mərcliyi aradan qaldırmaq, sabitlik və əmin-amanlıq yaratmaq, ən əsası, gələcəyə ümid oyatmaq olduqca çətin və inanılmaz idi.

Doğrudan da, “tarix tarixi şəxsiyyətləri yox, şəxsiyyətlər tarixi yaradır” (F. Nitsşe) Bəli, o hamının gözünün qarşısında yeni Azərbaycan tarixini yaradırdı!

“Yer üzündə görkəmli siyasətçilər çoxdur, lakin həm siyasətlə, həm də dövlət quruculuğu ilə eyni zamanda məşğul olanlar fövqəlinsanlardır” (Leonardo Şaşa, İtalyan siyasi xadimi).

Heydər Əliyev bu fikri öz şəxsində parlaq şəkildə sübut etdi.

Bəs bu necə olurdu? “Tanrı vaxtı Yer üzündə bütün insanlar üçün eyni bölüb. Fövqəlinsanlar isə adı insanlarla müqaisədə həmin Tanrı vaxtından qərinələrə siğmayan kəhkəşanlar yaradıblar” (Marsel Prust, “İtilmiş şəhərin sorağında”).

Məncə, izaha ehtiyac yoxdur!

Heydər Əliyevin “Tanrı vaxtı”ndan istifadəsi də möcüzə kimi görünür. Büyük şəxsiyyətin bu nəhəng işlərə necə vaxt və imkan tapdigina heyrətlənməyə bilmirsən. Digər tərəfdən burada faydalı iş əmsalını da nəzərə almaq lazımdır. Bir çoxlarının aylarla

çalıştığı bir işe prezidentimiz olduqca az bir zaman müddətində uğurla nail olurdu.

Həqiqi lider olan nəhəng şəxsiyyətlərin tarixi qayıdışı nadir hadisədir, onun şahidi olmaq da hər nəslin qismətinə düşmür. Xoşbəxtlikdən, mənim qismətimə düşdü.

Milli dövlətçilik tarixinə gəldikdə isə bir şeyi nəzərdən qaçırmam, məncə, düzgün olmaz: Şərqi və Qərb dövlətlərinin tarixi keçmişini. Duzdü, indi dünyada integrasiya daha sistematik şəkil alıb. Dünya ölkələri, o cümlədən Azərbaycan demokratik dəyərlərə üstünlük verir, lakin burada xalqımızın tarixini, genetik yaddasını da nəzərdən qaçırmam olmaz. Çünkü tarixən Şərqi dövlətlərində həmişə əsl və parlaq şəxsiyyətardınca getməyə meyil güclü olub. 1988-ci ildən bəri xalqımızın çəkdiyi bələlər bir daha göstərdi ki, bu meyil indinin özündə də xalqın əsas meyarıdır. Heydər Əliyevin Naxçıvandan təkidlə, xalqın tələbi ilə Bakıya dəvəti buna sübutdur. Lakin həmin şəraitdə Bakıya qayıdan Heydər Əliyev dünya siyasetinin ən mahir bilicisi kimi integrasiyaya, siyasi plüralizm və demokratik dəyərlərə üstünlük verdi. Çünkü milli dövlətçiliyimizin yaradıcısı olan prezidentimiz yaxşı başa düşürdü ki, dövlətçiliyimizin gələcəyi bu dəyərlərə söykənməkdən çox asılıdır. Və möhtərəm prezidentimiz bir çox ənənəvi Şərqi dövlətləri kimi diktaturaya, monarxiyaya yox, inkişaf etmiş Avropa və Amerika dövlətləri kimi xalq idarəciliyinə və demokratiyaya üstünlük verdi.

Kövrək Azərbaycan dövlətçiliyi 1992-ci ilin 24 oktyabrından sonra (Naxçıvandakı çevriliş cəhdini nəzərdə tuturam) bir neçə dəfə dövlət çevrilişinə cəhdlərlə sarsıldılmış həddinə gəldi. Lakin bütün məqamlarda Heydər Əliyevin zərgər dəqiqliyi ilə apardığı işin sayəsində bu çirkin və mənfur niyyətlər puç oldu. Prezident hər dəfə xalqın dəstəyi və zəkasının gücü ilə qalib gəldi. Bəzi xatirələrimin işığında Heydər Əliyevin əbədi obrəzinə işıq tutmaq istəyirəm.

Amerikaya gedərkən (1997) hələ təyyarədə ikən rəsmi nümayəndə heyətinin üzv-

lərinə paylanan programdan məlum oldu ki, həqiqətən, qarşıda hamını, xüsusən prezidenti ciddi və gərgin fəaliyyət programı gözləyir. Nyu-Yorka endiyimiz andan səfərin saatlara və dəqiqlərə bölünmüş protokolu start götürdü. Nyu-Yorkda ilk iş günü saat 9:00-dan "Uol strit Cornal" qəzeti nümayəndələrinə geniş müsahibə ilə başlayaraq ABŞ-ın BMT-dəki daimi nümayəndəsi U.Riçardsonla, "British Petroleum" şirkətinin vitse-prezidenti R. Geyslə davam etdi. Günorta BMT binasında "Nüvə sınaqlarının tamamilə qadağan olunması barədə müqavilə"nin imzalanma mərasimi oldu. Ardınca BMT baş katibi Kofi Annanla görüş keçirildi. Bunun dalınca "Nyu-York Tayms" qəzetinin redaksiyasında geniş görüş, BMT-də isə akkreditə olunmuş xarici jurnalistlərlə mətbuat konfransı keçirildi. Sonra nümayəndə heyətimizin Təhlükəsizlik Şurasının üzvü olan dövlətlərin səfirləri ilə də görüşü oldu. Axşam Amerikanın məşhur dövlət xadimi və siyasetçisi Henri Kissineri Heydər Əliyev qəbul etdi. Elə həmin gün dövlət başçımız, qabaqcıl yəhudü təşkilatları sədrlərinin konfrans liderləri ilə böyük və məzmunlu görüş keçirərək onların Azərbaycan Respublikası Prezidentinin şərəfinə "Qrand Hyat" otelində verdikləri qəbulda iştirak etdi, ziyafətdə nitq söylədi. Bu, prezidentin hələ ən sadə iş gününün cədvəli idi və 24 saat bütövlükdə gərgin iş günü başa çatdı.

Məqsədim Heydər Əliyevin görüşlərinin stenoqrafik hesabatını vermək deyil. Çünkü bu barədə mətbuat və televiziya ilə kifayət qədər zamanında məlumat verilmişdir. Mən oxuculara bir sıra kadrarxası mətləblərdən, Heydər Əliyev siyasi məktəbinin nümunəvi dərslərindən, çətin və gərgin situasiyalardan, ölkə rəhbərinin dramatik məqamlarda çevik manevretmə istedadından, diplomatik bacarığından, qüvvətli məntiqindən, iti yaddaşından, dərin zəkasından, bir insan və yol yoldaşı kimi misilsiz keyfiyyətlərindən, qayğılılıyindən, diqqətciliyindən, güclü humor hissindən və başqa ən yüksək insani

dəyərlərindən danışmaq istəyirəm. Biz Heydər Əliyevi daha çox böyük siyasi xadim və dövlət başçısı kimi görmüşük və tanıyırıq. Amma bir insan kimi Heydər Əliyev olduqca zəngin və geniş, sadə və mehriban, səmimi və doğma bir insandır.

...Avqustun 1-i proqramı Arlinhton məzarlığını ziyarətlə başlayırdı. Foyedə gecikən yoldaşlarımızı gözləyirdik. Əslində, 9-un tamamına 3-5 dəqiqə qalırdı. 9-da yola düşməliydik. Bu zaman qocaman akademikimiz Fəraməz Maqsudov gəldi. Görkəmli alimimizin nədənsə üst-başı səliqəsiz idi. Sacı duranmamışdı, köynəyi də əzik-üzük görünürdü. Hamı susmuşdu. Heydər Əliyev zəndlə ona baxıb gülümsəyərək dilləndi:

– Fəraməz, nə olub belə, elə bil bütün gecəni kiminləsə dərtişmada keçiribsən. Nə işdi?

Fəraməz müəllim Heydər Əliyevin atmacasındaki mənanı anlayıb çəşqin vəziyyətdə:

– Nə danışırsınız, Heydər Əliyeviç, əs-təğfürullah! – dedi. – Mən elə adam deyiləm...

Foyedəkilərin hamısı qəşş elədi. Fəraməz müəllimin qəribə çəşqinliyi və Heydər Əliyevin həmin sözləri ciddi dediyini qəbul

etməsi vəziyyətini daha da gülməli edirdi. Nəhayət, Ulu öndərin: – Əşşı, zarafat edirəm, olanda noolar! – deməsi akademikin əndişələrini bir qədər azaltdı. Hamı şad-xürrəm, yüksək əhvali-ruhiyyədə bizi göz-ləyən maşınlara doğru getdi.

Heydər Əliyevin nitqləri – istər siyasi, istərsə də digər mövzularda olsun, əhatəliyi, dərin məzmunu, mövzuya birbaşa də-qiq replikaları, yerinə düşən atmacaları, şərq müdrikliyi və orijinallığı ilə həmişə seçilərək bütün partnyorlarını heyran qoymuşdu. Xüsusən siyasi nitqləri məntiqi, qüs-sursuzluğu və rəvanlılığı ilə hamının diqqətini özünə cəlb edirdi. Ona olan bu heyranlıq, demək olar ki, hər görüşdə özünü göstərirdi. Bütün senatorlar və konqresmenlər səhbət zamanı bir dəqiqə sonra qarşılarda kimin oturduğunu anlayıb özlərini yiğisdirirdilar.

Heydər Əliyevin qeyri-adi intuisiyası var idi. Səhbət əsnasında dərhal lazımlı mə-qamı tutur və bundan məharətlə istifadə edirdi. Çinə səfərdə belə bir hadisə oldu.

...Ziyafət zamanı növbəti dəfə qapılar açıldı və əllərindəki gözəl sinilərdə çinli qızlar prezidentlər oturan masaya doğru

getdilər. Sinilərdəki... ilan əti idi. Əlbəttə, hamı üçün gözlənilməz təam idi. Hamıdan çox həyəcanlanan H.Abutalibov oldu. "Kişi (Heydər Əliyev) o ətdən yesə, daş düşəcək başımıza". Əli ilə tərcüməçi Raufa işarə edərək Heydər Əliyevin yeməməsini təkidlə, əl-qol hərəkətləri ilə başa salmağa çalışdı. Rauf əyilib Heydər Əliyevə nə isə dedi. Prezident əlini yelləyib, çəngəl-bıçağı götürüb bir tikə kəsdi, yedi, sonra üzünü Çin Dövlət Şurasının Sədrinə tutdu, nə isə dedi. Dövlət Şurasının sədri böyük məmənunluqla gülümsədi... Və birdən ayağa qalxdı. Protokol pozuldu. Axi əvvəlcə hər iki şəxs çıxış edib qarşılıqlı məmənunluqlarını, Çin-Azərbaycan dostluğu barədə fikirlərini və s. bildirmişdilər. Dövlət Şurasının Sədri dedi:

– Biz indi burada bir daha məsləhətləşdik ki, yaranan anlaşılmazlığı aradan qaldıra bilərik. Azərbaycana – əvvəl razılaşdığımız kimi – 60 milyon yuan kredit verə bilərik. Amma gərək sizinkilər bütün gecəni bizimkilərlə birlikdə işləyələr.

Heydər Əliyev üzünü NK-nın sədri vəzifəsinə icra edən F.Quliyevə, bir də maliyyə naziri vəzifəsinə icra edən T.Yusifova tutub: – Edərlər, edərlər! – deyərək təsdiq etdi.

Adları çəkilənlər dərhal ayağa qalxbı: – Hazırıq! – dedilər.

Beləliklə, hamımız şad olduq, ziyafətdən şad-xürrəm ayrıldıq.

Məsələ necə olmuşdu?

Heydər Əliyev (ondan əvvəl Çin Dövlət Şurasının Sədri bıçaqla bir tikə kəsib yemişdi, sonra isə Heydər Əliyevə təklif etmişdi.) ilan ətinin dadına baxıb belə demişdi:

– Mən dönyanın bir çox milli mətbəx nümunələri ilə tanışam. Amma ömrümdə belə dadlı təam yeməmişəm.

Bu sözdən riqqətə gələn Çin dövlətinin başçısı əvvəlcədən vəd edilən məbləği Azərbaycana verməyi qərara almışdı. O zaman verilən yardımçıları və bonusları dərhal uyğun şirkətlərə və təşkilatlara köçürüb ölkəmizə ərzaq məhsulları gətirtdirməyə yönəldirdik.

Amerikada Dünya Bankının sədri Vulfinqsonla görüşdə maraqlı və bizim gözlə-

mədiyimiz xeyirli bir sonluqla nəticələnən hadisə oldu. Belə ki, Azərbaycana 50 milyon dollar kredit ayıran sədr xahiş etdi ki, həmin vəsaitin 5-10 milyon dolları Azərbaycanda mədəniyyətin inkişafına ayrılsın. Heydər Əliyev bildirdi ki, o həmişə mədəniyyətin inkişafına qayğı göstərmışdır. Ona görə də bu təklifi məmənuniyyətlə qəbul edir. Vulfinqson sözünə davam etdi ki, mədəniyyətin inkişafı çox mühüm məsələdir, həm də kövrək sahədir, dövlətdən həmişə diqqət tələb edir. Mədəniyyət insanlara xeyirxahlıq öyrədir, yaxınlaşdırır, nəcibləşdirir. Hörmətli prezidentimiz Vulfinqsonun bu mövzuya yenidən qayıtması və geniş şərhindən... nəsə duyaraq davam etdi:

– Mən hələ SSRİ hökumətinin rəhbərlərindən biri olarkən bu sahəni daim diqqət mərkəzində saxlayırdım. Məni keçmiş Sovet ölkəsində mədəniyyətin hamilərindən biri kimi tanır və sevirdilər. Dünyada tanınmış mədəniyyət xadimlərinin yubiley tədbirlərinə məni tez-tez dəvət edirlər:

– Məsələn? – Vulfinqson özünü saxlaya bilmədi.

– Bu ilin aprel ayında Parisdə M.Rostropoviçin 70 illik yubileyində iştirak etmişəm.

Vulfinqson təəccübəndi: – Doğrudanmı? Mən də ordaydım, necə olub ki, Sizi görməmişəm. Siz harada əyləşmişdiniz?

– 2-ci sırada xanım Şirakin yanında.

Vulfinqsonun gözləri alacalandı: “– Həə... Yadıma düşdü, yadıma düşdü, o Siz idiniz, hamı maraqlanırdı ki, xanım Şirakin yanında oturan kimdir... Xatırladım... İlahi! Amma məni amfiteatra “qovmuşdular”.

Heydər Əliyev zarafatla gülümsəyərək dedi:

– Bəs nə bilmışdiniz? Amfiteatr sizin yerinizdir, ora da mənim. Yoxsa gəlib mənimlə yanaşı oturacaqdınız?!

Dünya Bankının sədri əlini əlinə vuraraq ləzzətlə uğundu və dedi:

– Haqlısınız, əlbəttə, hərənin öz yeri var.

Bəli, cənab prezidentimizin zarafatları da ağıllı və müdrik idi!...

Davam etdi.

– Bu yaxınlarda biz Bakıda M.Rostropoviçin Parisdən sonra böyük bir yubileyini keçirdik. Onun atası da Azərbaycanın məşhur musiqi müəllimlərindən biri olub. Yaşadıqları evi muzeyə çevirmişik, hər ikisinin adına Azərbaycan Musiqi Akademiyasında təqaüd təyin etmişik. Slava da bizə söz verdi ki, ildə bir dəfə Bakıya gələrək öz zəngin biliyini gənc musiqiçilərə öyrədəcək...

Heydər Əliyev bir qədər susdu və sadə bir jest etdi.

– Biz ailəlikcə də dostuq. İrina Nyu-Yorkda məni qarşılayanlar arasında idi.

Bunu eşidən Vulfinqson yenidən heyrətlə əllərini bir-birinə vurdu.

– Sən bir işə baxırsanmı. Deməli, o, həmin gün sizi qarşılıamağa gedibmiş. Mən onu şama dəvət etmişdim. O isə nəzakətlə imtina etdi ki, Azərbaycandan çox əziz bir qonaq gəlir, mən onu qarşılamalıyam... Aydındır. Mən də Rostropoviçlə yaxın dostam, indi sizə göstərərəm.

O, işçilərdən kiməsə işaret etdi. Qonşu otaqdan bir violançel gətirdilər.

– Mənə bunu şəxsən Mstislav Rostropoviç özü bağışlayıb. Boş vaxtlarında, yorulanda çalışram, – dedi.

Heydər Əliyev:

– Bunlardan məndə böyük bir kolleksiya var. Hamısını da Slava özü bağışlayıb, – laqeydcəsinə dedi.

Vulfinqson gözləri bərələ-bərələ: – Ola bilməz! O öz musiqi alətlərinə çox qısqancdır.

– Gələrsiniz, görərsiniz.

Bir şeyi qeyd edim ki, Vulfinqson söhbət zamanı dahi violançelistə bəzən rəsmi adıyla Mstislav, bəzən də soyadiyla Rostropoviç, prezidentimiz isə tay-tuş kimi daim Slava deyirdi. Bu isə Dünya Bankının sədrini hər dəfə riqqətə gətirirdi.

(Doğrudan da, sonralar Vulfinqson Bakıya gəldi və deyilənləri gözü ilə gördü).

Sonra Dünya Bankının sədri cibindən bir kağız çıxarıb Heydər Əliyev cənablarının qarşısına qoydu və dedi:

– Xahiş edirəm, bura nə isə yazın. Mən bunu Rostropoviçə göstərib Sizinlə görüşdüyümü və dostluğumu sübut edəcəyəm.

Sonda isə dedi:

– Cənab prezident, Siz ki mədəniyyətə və tanınmış mədəniyyət xadimlərinə belə diqqətlisiniz, bəyan edirəm: Bundan sonra Azərbaycana ildə mədəniyyət məsələlərini daha da yaxşı inkişaf etdirmək üçün on milyon dollar faizsiz kredit ayıram.

Daha bir hadisə (Mən belə situasiyaların çox şahidi olmuşam).

“Amoko” nun vitse-prezidenti bir görüşdə dedi: – Cənab prezident, axı biz necə edək ki, sizi bağlaya bilək, üstünlüyü öz əlimizə alaq? – Heydər Əliyev cavab verdi: – Siz bunu bacara bilməyəcəksiniz.

Söhbət əsnasında amerikalı nümayəndələr neft istehsalı və neftin çıxarılması ilə bağlı dünyada birinci olduqlarını qürur-la vurğuladılar. Söz altda qalmayan Heydər Əliyev əsl həqiqəti zarafatla, gülə-gülə açıqladı: – Bakıda ilk neft 1848-ci ildə çıxarılıb. Mən biləni, sizdə neft 1852-55-ci illərdə Pensilvaniya statında tapılıb.

Onlar Azərbaycan prezidentinin bu faktı da dəqiq bildiyinə heyran qaldılar.

Zaman sürətlə irəliləyir. Dünya düzənində hər gün yeni hadisələr və münasibətlər qeydə alınır. Siyasi spektr o qədər rəngarəng və mürəkkəbdir ki, bəzən prosesləri sadəcə olaraq izləmək belə mümkün olmur. Üçüncü minilliyyə dövlətlər ərazi bütövlüyü, güclü ordu, həyatı mənafə zonalarını əldə saxlamaq, öz nüfuzlarını və onların təsiri altında olan ölkələri qorumaqla dünyada mövqelərini daha da möhkəmləndirməyə çalışırlar. Bu cür gərgin və mürəkkəb geostrateji dərtışmada “ağlılı dövlət başçısı baş verə biləcək hadisələrin qarşısını peşə-karcasına almaqla, əslində, öz dövlətinə və xalqına xidmət edir. Çünki heç bir dövlət başçısı əbədi deyil, amma onun qurduğu möhkəm sütunlu dövlət isə əbədi olur və banisini bəşər tarixi boyu yaşıdır” (Platon).

Biz bunu gördük!

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİMİZ

Azərbaycan tarixində bir epoxa olan, xalqın tarixi müqəddəratında həllədici rol oynayan, adı tariximizə qızıl hərflərlə yazılan Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunmasına və təbliğinə xüsusi qayğı göstərirdi. Yaradan ona elə bir fitri istedad vermişdi ki, hər sahəni mükəmməl bilirdi. Biz bu yazımızda bu tarixi şəxsiyyətin folklorumuza göstərdiyi diqqət və qayğıdan söz açacaqıq.

Öndərimizin folklor haqqında heyrətamız bələdliklə mülahizələr yürütülməsi, məsələnin kökünə nüfuz etməsi onun fitri istedadından və milli-mənəvi dəyərlərimizə tükənməz məhəbbətindən qaynaqlanırdı.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin folklorumuzun tədqiqi və təbliği yolunda atdığı addımlar müstəsna dəyər kəsb edir.

Şifahi xalq ədəbiyyatımızın zirvəsi, şifahi və yazılı ədəbiyyatımızın başlanğıcı və tükənməz enerji mənbəyi "Kitabi-Dədə Qorqud" o dahi şəxsiyyətin sayəsində layiqli yerini tutdu.

Yaşlı nəsil unutmayıb ki, keçən əsrin 40-50-ci illərində "Kitabi-Dədə Qorqud" yasaq edilmişdi. Həmid Arash və Məmmədhüseyn Təhmasib akademik V.Bartoldun ruscaya çevirdiyi "Kniqa moeqo Deda Korkuda" kitabını 1950-ci ildə Bakıda Elmlər Akademiyası nəşriyyatında çap etdirdiyinə, Əbdüləzəl Dəmirçizadə uşaqlar üçün "Dədə Qorqud" mövzuları əsasında "Qaraca Çoban" pyesi yazdığını görə, Səməd Vurğun şair fəhmi ilə

Qəzənfər PAŞAYEV

filologiya elmləri doktoru, professor

bu ölməz abidənin işıqlı gələcəyini görərək onu "Gələcəyin toy-bayramı" şeirində:

Dədə Qorqud dediyimiz
min bir yaşlı bir ozan da
Qoca vaxtı öz sazını sinəsinə basacaqdır.
Bütün xalqlar və tayfalar
ona qulaq asacaqdır.

- deyə tərənnüm etdiyinə görə başları
çox bələlər çəkmişdi. Əvvəlcə partiya yığıncağında kəskin tənqid olundular, 1951-ci ilin may ayında isə Yazıçılar İttifaqının iclasında "səhv"lərini etiraf etsələr də, az qala onları pantürkist damgası ilə damğalayacaqdılar.

Ulu öndərimiz "Kitabi-Dədə Qorqud" ensiklopediyasına yazdığı ön sözdə göstərir ki, o dövrədə elə bir iclas, elə bir qurultay, elə bir konfrans olmazdı ki, orada "Dədə Qorqud" tənqid olunmasın. Eposa qadağa damgası vurulmuşdu.

"Kitabi-Dədə Qorqud"un elmi-ədəbi fikir dövriyyəsinə daxil olmasında Heydər Əliyevin xidmətləri ölçüyəgəlməzdir. Tədqiqatçıların doğru olaraq qeyd etdiyi kimi, Ulu öndərimiz hakimiyyətə yenidən qayıtdıqdan sonra milli düşüncənin bütün sahələrindən daha çox ədəbiyyatda coşqun "Kitabi-Dədə

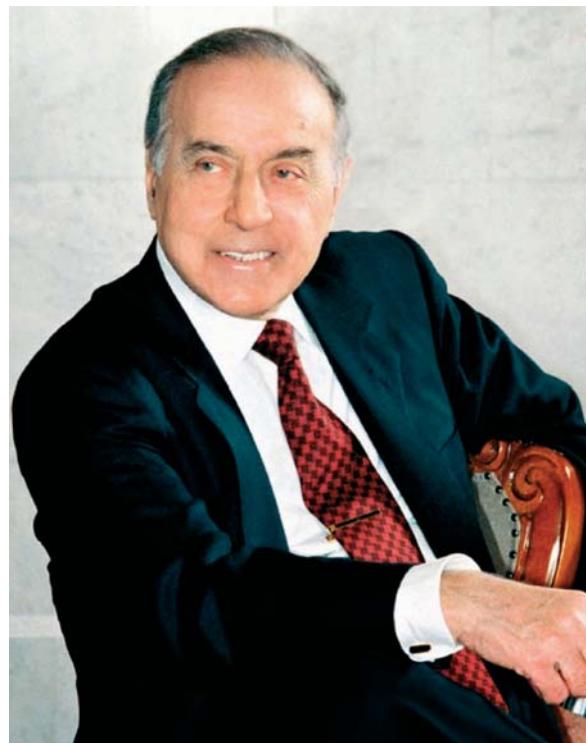
Qorqud" dövrü başladı. Necə deyərlər, milli ədəbi düşüncədə bir "Kitabi-Dədə Qorqud" sevgisi alovlandı.

Xalq şairi Zəlimxan Yaqub deyirdi ki, "Manas"ın minillik yubileyində Ulu öndərimiz də iştirak edirdi. Təntənəli yığıncaqdan sonra bizə ayrılmış çadırlara yenicə gəlmişdik ki, xəbər gəldi ki, Heydər Əliyev hamımızı öz çadırına çağırır. Getdik. Onun ilk sözü bu oldu: "Kitabi-Dədə Qorqud"un başlangıç cümləsi necədir? Şübhəmiz yox idi ki, Ulu öndər onu bizzən də yaxşı bilirdi. Bununla belə, dedik: "Rəsul Əleyhissəlamın zamanına yaqın Bayat boyundan Qorqud Ata derlər, bir ər qopdu". Bu isə VII əsr idi. Məlum oldu ki, öndərimiz o söhbəti təsadüfi salmamışdı. Bakıya qayıdan sonra Heydər Əliyev "Kitabi-Dədə Qorqud" eposunun 1300 illiyinin beynəlxalq səviyyədə keçirilməsi barədə 20 aprel 1997-ci il tarixli fərman imzaladı. Dövlət səviyyəsində tədbirlər planı tutuldu. Üç il alımlar, qələm sahibləri çalışdırılar. Çox sayda kitablar nəşr olundu. İkicildlik "Kitabi-Dədə Qorqud" ensiklopediyası meydana gəldi.

Dövlət başçısı bu möhtəşəm abidəyə dərin məzmunlu, əhatəli ön söz yazdı. Öndərimiz eposu yüksək dəyərləndirərək ön sözdə yazdı: "Dünya qorqudqüsənashi" "Kitabi-Dədə Qorqud"un istər etnik, mənşə, istər tarixi-coğrafi, ərazi, istərsə də dil və məfkurə baxımından Azərbaycan xalqına mənsub olması fikrini qəti şəkildə təsdiq edir. "Kitabi-Dədə Qorqud"un Azərbaycan tarixi üçün ən böyük, ən əsas və ən birinci xidməti bundan ibarətdir..."

Bizim zəngin tariximiz, qədim mədəniyyətimiz və milli-mənəvi dəyərlərimiz "Kitabi-Dədə Qorqud" eposunda öz əksini tapmışdır. Bu epos bizim ümumi sərvətimizdir və hər bir azərbaycanlı onunla fəxr edə bilər... Həqiqətən də, "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı kimi böyük elm, mədəniyyət, ədəbiyyat abidəsi olan xalq öz tarixi ilə fəxr edə bilər...

"Kitabi-Dədə Qorqud" elə bir qüdrətə malikdir ki, özündən sonra gələn söz sənətimiz, ozan-aşiq sənətimiz, yazılı ədə-

biyyatımız onun təsirindən kənarda qala bilməmişdir. Ensiklopediya da "Kitabi-Dədə Qorqud"un bu təsir gücünü əyani şəkildə nümayiş etdirir".

Onu da deyim ki, "Kitabi-Dədə Qorqud"un 1300 illik yubileyinin ümumdünya miqyasında keçirilməsi barədə UNESCO-nun qərarı vardi. Yubiley 2000-ci ildə keçirildi. Heydər Əliyev geniş məruzə ilə çıxış etdi. "Kitabi-Dədə Qorqud"un Azərbaycan xalqına məxsus olmasının təsdiqi Ulu öndərimizin ən böyük xidmətlərindən biri idi.

Unudulmaz şəxsiyyət Heydər Əliyevin əvəzsiz xidmətlərindən biri də Novruz bayramının dövlət səviyyəsində bayram edilməsinə rəvac verməsi idi. Sovet sisteminin qılıncının dalı da, qabağı da kəsdiyi bir dövrdə bu, çox cəsarətli bir addım idi. Bu, 1979-cu ildə baş verdi. İçərişəhərin Qoşa Qala Qapısı meydanında möhtəşəm Novruz bayramı şənlikləri keçirilirdi. Bayram şənliyini televiziya qarşısında əyləşib izləyirdim. İnsan axını dəniz kimi dalgalanırdı. Gözlənilmədən əlamətdar bir hadisə baş verdi. Ecazkar musiqi, ecazkar sözlər, məlahətli səs hamını ovsunlamışdı. Hamı donub qalmışdı.

Müğənni "Naxçıvanı" aşiq havası üstündə yanğı ilə Azaflı Mikayılin "Ağarmayın, ay saçlarım, amandı" mahnısını oxuyurdu:

Cavanlığın, məhəbbətin eşqinə,
Ağarmayın, ay saçlarım, amandı.
Əhdi-peyman, sədaqətin eşqinə,
Ağarmayın, ay saçlarım, amandı.

Elə həmin vaxt öndərimiz dövlət rəsmiləri və cənab İlham Əliyevlə meydandan keçib gedirdi. Onlar da dayanıb qəlblərə od salan mahnını axıra qədər dinlədilər.

Heydər Əliyev muğamati da, klassik musiqini də (Filarmoniyada onun vaxtında "Klassik musiqi axşamları"nın keçirilməsi deyilənə sübutdur), aşiq musiqisini də çox sevirdi. Aşıq sənətini yüksək qiymətləndirirdi. Təsadüfi deyildir ki, "Aşıqlar Birliyi" və "Aşıq Pəri məclisi" onun xeyir-duası ilə yaranıb. Aşıq Ələsgərin, Aşıq Alının, Aşıq Şəmşirin yubileylerinin keçirilməsi barədə sərəncamlar imzalamışdı. Aşıq Ələsgərin 150 illiyinin Moskvada "Qurultaylar sarayı"nda keçirilməsi əlamətdar hadisə idi. Aşıqın poeziyası Vladimir Qafarov tərəfindən rus dilinə tərcümə edilərək kitab halında çap olundu və rus oxucularına təqdim edildi.

Öndərimiz görkəmli şəxsiyyətlərin yubileylerinin keçirilməsini zəruri sayırdı. Xüsusi

vurğulayırdı ki, yubileylərin keçirilməsi bir tərəfdən onların xalq qarşısındaxidmətlərinə verilən qiymətdir, digər tərəfdən xalqın zənginliyini nümayiş etdirməkdir.

Ümumxalq məhəbbəti qazanan, hamının intizarla gözlədiyi "Ozan" və "Bulaq" verilişləri də Heydər Əliyevin vaxtında yaranmışdı. "Ozan" televiziya verilişinin Dövlət mükafatına təqdim edilməsi çox mətləblərdən xəbər verirdi.

Ulu öndərimizin folklorumuza olan dərin məhəbbətinin nəticəsi əvvəlcə Folklor elm mərkəzinin (1994), sonralar isə analoqu olmayan Folklor İnstitutunun yaradılması (2003) oldu. Folklor Institutunda Dədə Qorqud şöbəsi yarandı və "Dədə Qorqud" jurnalı buraxılmağa başlandı.

İndi institutda Aşıq yaradıcılığı, Mərasim folkloru, Türk xalqları, Folklor və yazılı ədəbiyyat, Cənubi Azərbaycan folkloru və başqa şöbələr fəaliyyət göstərir və öndərimizin həmişə diqqət mərkəzində olan milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması və təbliği yolunda müstəsna işlər görülür.

Qədim yunan filosofu Platonun müdrik kəlamı vardır: "Başqalarının xoşbəxtliyinə çalışanlar öz xoşbəxtliklərini qazanırlar".

Heydər Əliyev həyatını bütöv bir xalqın xoşbəxtliyinə həsr etdiyindən xalqın qəlbində əbədi yer qazanmışdır.

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEV VƏ NATİQLİK SƏNƏTİ

Mahirə NAĞIQIZI

filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Natiqlik həm bir sənət, həm də bir elm kimi qədim tarixə malikdir. Belə ki, hələ qədim zamanlardan məzmunlu, aydın, yiğcam, təsirli, emosional nitqi olan insanlar cəmiyyət tərəfindən həmişə yüksək qiymətləndirilmiş, onların nitqindən təsirli vasitə kimi istifadə edilmişdir.

Natiqlik sənəti dedikdə professional fəaliyyət sahəsi başa düşülür, digər bir tərəfdən isə həmin fəaliyyət sahəsindən danışan elm, ritorika nəzərdə tutulur. Natiq isə nitqi mövcud ədəbi normalara uyğun olmaqla yanaşı, həm də dəqiq və gözəl, ifadəli olan insanlara deyilir.

Bildiyimiz kimi, natiqlik sənətinin əsl vətəni dünya mədəniyyətinin beşiyi sayılan Yunanistan olmuşdur. Natiqlik bir elm kimi də məhz Yunanıstanda meydana gəlmış və inkişaf etmişdir.

Bununla belə, bu sənətə qədim mədəniyyət tarixi olan Şərqdə də maraq yaranmış, dövrün şair və filosoflarının əsərlərində ritorika elminə insan fəaliyyətinin xüsusi növü kimi yüksək qiymət verilmişdir.

Azərbaycanda da əsrlər boyu natiqliyin nəzəriyyəsi ilə məşğul olunmuş, bir çox mükəmməl nitq prinsipləri müəyyənləşdirilmiş, natiqlik sənətinə xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Ölkəmizdə natiqliksənətinin inkişafından bəhs edərkən ilk önce dünyaşöhrətli siyasetçi, fenomenal yaddaş sahibi, müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu Heydər Əliyev yada düşür. Şübhəsiz ki, Heydər Əliyev öz dövrünün ən böyük natiqi idi. Ulu öndər tarixə böyük siyasi lider, dövlət xadimi kimi düşməklə yanaşı, XX əsr Azərbaycan siyasi natiqliyinin, nitq mədəniyyətinin təşəkkül tapmasında, inkişafında da əvəzsiz rola malikdir. Birmənalı demək mümkündür ki, Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycan tarixində dövlətçilik təfəkkürü və o təfəkkürün praktikləşdirilməsində əvəzsiz rolu olan insan kimi qalmağı ilə bərabər, həm də Azərbaycan nitq mədəniyyətinin nadir nümunələrini yaratmış bir şəxsiyyət kimi qalacaqdır. İlk əvvəl onu qeyd edək ki, qürur hissi ilə "Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam!" – deyən Ulu öndər mənsub olduğu xalqın dilini, bu dildə min illər boyu formalaşmış düşüncə tərzinin inikası olan xalq fəlsəfəsini dərinlənə bilirdi və həmin bilgi parlaq şəxsiyyətin natiqlik məharətini stimullaşdırın başlıca keyfiyyət kimi diqqəti çəkir. Təsadüfi deyil ki, Heydər Əliyevin natiqlik məharəti, dərin məntiqli

nitqi, sözləri məqamında və yerli-yerində seçmək bacarığı, auditoriya ilə ünsiyyət qurmaq səriştəsi, güclü hafizəsi onu dirləyən hər kəsi heyran edirdi.

Bilirik ki, natiqlik məharəti auditoriyani inandırmaq sənətidir və hələ qədim zamanlarda bu sənətin konturlarını belə müəyyənləşdirirdilər: hər bir nitq natiqin dün-yagörüşünün məhsuludur. Təsadüfi deyil ki, hələ qədim Yunanıstanda natiqlik məharətini öyrənən elmin – ritorikanın əsasını qoyan Aristotel, Siseron, Kvintilian və baş-qaları hər bir uğurlu nitq üçün əsas olaraq dünyagörüşü göstərməklə bərabər, həmin nitqin ifadə edildiyi dil elementlərini də vacib komponentlər kimi qeyd edirdilər. Məsələn, Aristotel bunun üçün stilistika və qrammatik qaydalara xüsusi diqqət yetirirdi. Bəşər tarixinin ən böyük mütəfəkkiri özünün "Ritorika"sında uğurlu nitq üçün şərt kimi "insanlıq tarixinə qucaq açmağı" görürdü. O hesab edirdi ki, "natiqlik məharəti – insanların məişət qayğılarından dövləti əhəmiyyət daşıyan məsələlərə qədər dərin səmimi bilgi tələb edən ali bir keyfiyyətdir". Bütün bunlarla bərabər, insanlığın fikir dünyasının patriarchi natiqlik sənətində arqumentləri başlıca silah kimi təqdim edirdi.

Azərbaycanda natiqlik məharətinin göstəricisi olan nümunələr çoxdur və həmin nümunələr sırasında Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyevin müxtəlif müraciətlərində, ictimai-siyasi tədbirlərdə, elm və incəsənət adamları ilə görüşlərindəki çıxışları xüsusi yer tutur. Həmin çıxışların hər birində böyük insanın hər məqamda xalqına arzu və istəkləri, gələcək haqqında təsəvvürləri ilə bərabər, narahat üzərin döyüntülərini də hiss etmək mümkündür. Bunun ən parlaq nümunəsi olaraq 1990-cı il yanvar ayının 20-də Azərbaycan Respublikasının paytaxtı Bakı şəhərində oza-mankı SSRİ siyasi rəhbərliyinin iradəsi ilə azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilən qanlı cinayət əməlindən bir gün sonra Moskva şəhərindəki Azərbaycanın Daimi Nümayəndəliyinə gələrək verdiyi bəyanatdır.

Həmin bəyanat heyrətamız şəxsiyyətin öz xalqı üçün çətin məqamda göstərdiyi fə-dakarlıqla bərabər, hadisələrə ən gərgin məqamlarda belə verilən obyektiv qiymətin göstəricisi sayıyla bilər. Şərti olaraq üç hissəyə bölünən bəyanatda Heydər Əliyev ilkin olaraq öz şəxsinin həyat yolunu xatırladır. Bəyanatın daha çox SSRİ-dən kənardakı auditoriyaya hesablaşdığını nəzərə alsaq, bunun nə qədər vacib olduğunu açıqlamağa belə ehtiyac olmaz. Heydər Əliyevin həmin nitqi zamanı onun üslubuna xas elementləri aydın görmək olur, dəmir məntiqlə ölkədə hərc-mərclik görüntüsü altında aydın siyasi xətt yeridildiyini və həmin xəttin Azərbaycan xalqının cəzalandırılması mexanizmlərinin işə salınması ilə müşayiət olunduğu birmənalı vurğulanır: "Mən baş vermiş hadisələr haqqında dünən xəbər tutmuşam və təbiidir ki, bu hadisələrə laqeyd qala bilməzdim. Buraya əvvəl ona görə gəlmişəm ki, Azərbaycanın Moskvadakı kiçik parçası olan Daimi Nümayəndəliyində böyük itkilərə səbəb olmuş faciə ilə bağlı Azərbaycan xalqına başsağlığı verim. İkinci tərəfdən, bu məsələyə öz münasibətimi bildirmək istəyirəm". O, özünəməxsus qətiyyətlə ucsuz-bucaqsız ölkədə, əslində, nə baş verdiyini göstərir və baş verənlərdə günahkarları ünvanları ilə təqdim edir: "Azərbaycanda baş verənlərə gəlincə, mən onları hüquqa, demokratiyaya yabançı, humanizmə və ölkəmizdə elan olunmuş hüquqi dövlət quruculuğu prinsiplərinə zidd hesab edirəm. Azərbaycanda yaranmış mürəkkəb vəziyyətin bir sıra səbəbləri vardır. Artıq iki ildir ki, Azərbaycan və Ermənistanda millətlərarası münaqişə gedir. Həmin münaqişəni işə Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında baş verən hadisələr törətmışdır. Dağlıq Qarabağ hadisələrinin ilkin mərhələsində ölkənin ali partiya siyasi rəhbərliyi tərəfindən vaxtında zəruri tədbirlər görülsə idi, gərginlik indiki həddə çatmaz, tərəflər itkilərə məruz qalmaz, başlıcası işə, 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə

keçən gecə çoxlu insan qırğını ilə nəticələnən hərbi müdaxilə üçün zəmin yaranmadı".

Ümummilli liderimizin uzun bir dövrü əhatə edən müddətdəki çıxışları qədirbilən insanların xüsusi zəhməti ilə bir yerdə toplanaraq çap edilmişdir. Vurğulamağı lazım biliyik ki, həmin kitablar ancaq geniş oxucu kütłələri üçün deyil, nitq mədəniyyəti tarixini araşdırın elm adamları üçün də əhəmiyyətini saxlayacaqdır.

Əlbəttə, hər bir nitq öz zamanının tələbləri səviyyəsində tematik müxtəlifliyə malikdir, bu bizim araşdırmaq istədiyimiz mövzu deyil, lakin onu hökmən yada salmaq istərdik ki, natiqlik sənətinin nümunəsi hesab olunan hər bir nitq əbədi öyrədici vəsait kimi qiymətini əsrlər boyu saxlaya bilir. Belə nümunələrdən biri olaraq SSRİnin subyektlərindən biri olduğumuz, nominal dövlətçilik dövrü yaşadığımız zamanda, 50 il əvvəl indiki Bakı Dövlət Universitetinin 50 illiyində Azərbaycanın ozamankı siyasi rəhbəri Heydər Əliyevin çıxışı xüsusi diqqət çəkir. Bu nitqin əsas diqqətçəkici məqamı

ondan ibarət oldu ki, birmənalı olaraq SSRİnin tərkibində olan respublikalar üçün normaya çevrilmiş ənənə pozulurdu: Azərbaycanın yeni və parlaq şəxsi keyfiyyətləri ilə seçilən prezidenti Heydər Əliyev respublika ziyalalarının mötəbər tədbirində Azərbaycan dilində çıxış edirdi. Əlbəttə, bu gün xüsusi vurğulanan həmin məqam 50 il əvvəl açıq səmada şimşəyin çaxması kimi bir şey idi: bu onu göstərirdi ki, tabuları yaradan normalar dağila da bilərmiş və belə bir cəsarəti ancaq Heydər Əliyev edə bilərdi. Nitqdə ikinci və ən başlıca cəhət isə ondan ibarət idi ki, söhbət Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi dövrünün ən gözəl tarixlərindən birinin - ali elm məbədinin qurulmasının bayram edilməsindən gedirdi. Heydər Əliyevə xas qətiyyətli səslə səslənən həmin nitqdə tarixi keçmişə ehtiram notları eşidilirdi: "Bu gün, təntənəli yubiley gündə biz öz biliyini, öz istedadını Azərbaycan universitetinin yaranmasına və inkişafına sərf edənlərin xatirəsini hörmətlə yad edirik. Biz görkəmli alımlərdən və ictimai xadimlərdən V.G.Razumovski, T.Şahbazi, İ.Şirokoqorov, Y.B.Lopuxin, Ə.Haqverdiyev, R.Məlikov, H.Şahtaxtinski, C.Nağıyev, X.Rzabəyli, B.Həsənbəyov, A.Qarayev, Y.Məmmədəliyev, M.Ələkbərli və bir sıra başqa məşhur xadimlərin adlarını hörmət və minnətdarlıqla çəkirkir. Onların həyatı və yaradıcılıq fəaliyyəti Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarixi ilə qırılmaz tellərlə bağlıdır. Qocaman alımlar, Azərbaycan Dövlət Universitetinin veteranları, elmi hünər estafetini universitetin yaradıcılarından qəbul edənlər buraya, bizim iclasımıza toplaşmışlar. İzn verin, onları Azərbaycan Dövlət Universitetinin şanlı yubileyi münasibəti ilə ürəkdən təbrik edim və möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik və yeni yaradıcılıq nailiyətləri arzulayım".

Natiqlik sənətinin unikal nümunələrindən sayılan nitqində Heydər Əliyev salonda əyləşənlərə üzünü tutaraq, əslində, cümhuriyyətin xoş məqamlarını, xalqın azadlıq və istiqlal duyğularını yaşıyan, öz keçmişə ilə qürur duyan millətinə onun

gütünün qaynaqlarını göstəirdi. Onun məzmunlu, aydın, yiğcam, təsirli nitqində bir xalqın keçdiyi və keçməli olduğu yollarda məşəl yandırmış insanlar ehtiramla xatırlanır və qarşidakı uzun, dolanbac yollardan adlayacaq insanlar üçün inam formalasdırılırdı: "Azərbaycan xalqının parlaq və orijinal mədəniyyətinin ən yaxşı ənənələri Azərbaycan Dövlət Universitetində inkişaf etdirilmişdir. Məşhur filosof Ə.Bəhmənyarın və mütəfəkkir şair Nizaminin, riyaziyyatçı-astronom Nəsirəddin Tusinin, dahi lirik şair Füzulinin, orta əsrlərin böyük alimi F.Rəşidəddinin, üsyan kar şair Nəsiminin, tarixçi A.Bakixanovun, realist yazıçı M.F.Axundovun, görkəmli satirkıldən Mirzə Ələkbər Sabirin, Cəlil Məmmədquluzadənin və bir çox başqalarının adları bu mədəniyyətin çoxsərlik tarixinin bəzəyidir. Biz Azərbaycan xalqının bu və bir çox digər görkəmli oğullarına ona görə minnətdarıq ki, onlar zülmətli irtica və özbaşınalıq şəraitində Azərbaycan xalqının ictimai fikrinin, elm və mədəniyyətinin məşəlini göz bəbəyi kimi qorumuşlar".

Heydər Əliyevin nitqində möhkəm bir məntiq, rabitə vardı. O heç bir qeydə baxmadan saatlarca danışar, faktlar, sübutlar gətirər, şərhələr verərdi. İti yaddaşa, güclü hafızəyə, dərin məntiqə malik idi, öz səfərbəredici nitqi, danışq tempi, manerası, jestləri, mimikası ilə auditoriyani ələ alar, öz ideyalarını dinləyicilərə sadə dildə aşayırdı. O, Azərbaycan dilinin incəliklərinə dərindən bələd olan uğurlu natiq idi. O, müdrik, taleyüklü qərarları ilə yanaşı, danışığı, nitqi ilə də bu dilin keşiyində duran əvəzsiz rəhbər, mütəfəkkir dövlət xadimi idi. Dinləyicilər onun nitqinin gözəlliyinə, zənginliyinə, axıcılığına, səlisliyinə, məntiqliliyinə heyran qalır, onu dinləməkdən yorulmurdu. Onun nitqi həqiqi mənada yaradıcı fəaliyyət idi. Cümlələrin quruluşu, sözlərin, ifadələrin işlədilməsində orijinallıq, özünəməxsusluq Ulu öndərin nitqini daha da cəlbedici edirdi. Ulu öndərin Bakı Dövlət Universitetinin 50 illik yubileyindəki nitqi Azərbaycan dili-

nin imkanlarını ortaya qoymaqla bərabər, tarixi keçmiş qarşısında məsuliyyət hissini ifadəsi kimi də cəlbedicidir. Hər bir məsuliyyət hissini insan qarşısında qoyduğu vəzifələrdən danışan Ulu öndər həmin vəzifələrin heç də asan olmadığını və həmin "asan olmayan vəzifələr" in həyata keçirilməsi üçün yeganə yolun elmdən keçidiyi yada salırdı.

Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının ən böyük nemətini, xalqının dilini sevir və onun qorunmasının, inkişafının qayğısına qalırdı. Dahi şəxsiyyətin "Millətin milliliyini qoruyub saxlayan onun dilidir. Şübhəsiz ki, musiqi də, ədəbiyyat da, ayrı-ayrı tarixi abidələr də millətin milliliyini təsdiq edir. Amma millətin milliliyini ən birinci təsdiq edən onun dilidir. Əgər Azərbaycan dili olmasa, Azərbaycan dilində mahnılar olmaz, musiqi olmaz. Bunların hamısı bir-birinə bağlıdır. Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi yaşaması, möhkəmlənməsi, inkişaf etməsi də bizim ən böyük nailiyyətlərimizdən biridir. Bu, təkcə dil məsələsi deyil, bu həm də azəbaycanlıq məsələsidir" – fikri, əslində, müasirlərinə və onlardan sonra gələn nəsillərə dil konsepsiyasının nə qədər vacib olduğunu çatdırın programın qayəsidir.

Heydər Əliyevin dövlət quruculuğunda xüsusi önem daşıyan dil siyaseti və onu inkişaf etdirməyin yolları haqqında söylədiyi fikirlər bizə Azərbaycan dilini xalqın mənəvi varlığı kimi sevməyi, dilin zəngin söz xəzinəsindən bacarıqla istifadə etməyi, dilin qayğısına qalmağı, onun saflığını qorumağı, onunla qürur duymağı, onu dərindən bilməyi, mükəmməl mənimsəməyi, ana dilimizin gözəlliyini hiss etməyi, bu gözəlliyi hər zaman hər yerdə təbliğ etməyi, bu dildə düzgün danişmaqla hamiya nümunə olmayı tövsiyə edir.

Bu gün də minnətdarlıq hissi ilə yada salıraq ki, Ümummilli lider Azərbaycanda sovet hakimiyyəti illərində həmin qayənin qorunub saxlanması işinə hansı töhfələr vermişdir. Həmin töhfələrin spektri onun müstəqil Azərbaycan Respublikasına rəhbər-

liketdiyi vaxtlarda daha aydın göründü. 1995-ci ildə Konstitusiyamızın qəbulu ərəfəsində dövlət dilinin adı ilə bağlı keçirilən ictimai müzakirələrə onun nə qədər həssaslıqla yanaşması da çoxlarının yadındadır. O müzakirələr zamanı prezident Heydər Əliyevin xalqımızın türk xalqları ilə birgə tarixinə ehtiramını ifadə edərək Azərbaycan dilinin özəllikləri və həmin özəlliklərin qorunub inkişaf etdirilməsi zərurətinə nə qədər əhəmiyyət verdiyi də unudulmayıb. Həmin zərurətin nəticəsi olaraq dövlət dili ilə bağlı çox mühüm sənədlər tarixi faktı çevrildi. 2001-ci ildə "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" Fərmanla bütün dövlət və qeyri-hökumət təşkilatlarında, o vaxta qədər Azərbaycan dilindən istifadə etməmiş qurumlarda dövlət dili bərqərar edildi və latin qrafikasına keçid prosesi başa çatdırıldı.

2001-ci ilin avqustunda Prezident Heydər Əliyevin fərmani ilə 1 avqust tarixi hər il Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan Dili Günü kimi qeyd olunur. 2002-ci il sentyabrın 30-da "Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında" Qanun təsdiq olundu.

Hazırda Azərbaycan dilinin hərtərəfli inkişafı, dövlət dilinə çevrilməsi, diplomatiya aləminə yol açması, dünyanın ən mötəbər tribunalarından eşidilməsi Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən əsası qoyulan dil siyaseti ilə bağlıdır.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi dil siyasetini bu gün onun siyasi məktəbinin varisi və layiqli davamçısı, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev uğurla davam etdirir. Latin qrafikasında kütləvi nəşrlərin meydana çıxması bunun parlaq göstəricisidir. Prezidentin 2004-cü il yanvarın 12-də imzaladığı "Azərbaycan dilində latin qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" Sərəncamı həm də əlifba ilə bağlı problemləri tamamilə həll etdi, nəticədə kütləvi nəşrlərin latin qrafikasına keçirilməsi təmin olundu. Dövlət başçısının sonrakı sərəncamları əsasında isə 150 cildlik "Dünya ədəbiyyatı kitabxanası", 100 cildlik

"Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası", 100 cildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı kitabxanası" seriyasından olan yeni nəşrlər respublika kitabxana şəbəkəsinin latin qrafikalı ədəbiyyat fondunu zənginləşdirdi. Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi mühüm və uğurlu tədbirlərdən biri də 2004-cü il 13 yanvar tarixində imzaladığı "Azərbaycan milli ensiklopediyasının nəşri haqqında" Sərəncam oldu. Prezident İlham Əliyev milli xüsusiyyətlərimizin saxlanmasında ana dili və ədəbiyyatımızın başlıca amillərdən olduğunu dəfələrlə diqqətə çəkərək deyib: "Bizi millət kimi qoruyub saxlayan məhz dilimiz, ədəbiyyatımız, tariximiz, ənənələrimizdir".

Cənab İlham Əliyevin 2012-ci il mayın 23-də "Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilciliyin inkişafına dair Dövlət Programı haqqında" Sərəncamı, 2018-ci il 1 noyabr tarixli "Azərbaycan dilinin saflığının qorunması və dövlət dilindən istifadənin daha da təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında" Fərmanı da dilimizə olan xüsusi diqqət və qayğının təzahürüdür.

Bütün bunlar əsası Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş ənənələrin davamı kimi hər bir azərbaycanlıda minnətdarlıq hissi yaradan əməllərdir.

Bu günlərdə Ulu öndər Heydər Əliyevin dünyaya gəlisinin yüzüncü ildönümünü böyük bir məhəbbət və fəxarətlə qeyd edirik. Onu sadəcə doğum və ölüm gündündə deyil, hər saat, hər an minnətdarlıqla anırıq. Əminliklə deyə bilərik ki, dünya durduqca, müstəqil Azərbaycanımız durduqca qədirbilən xalqımız onu heç zaman unutmayacaq, onun xatirəsinin işığına toplaşacaq, onu böyük sevgi və ehtiramla yad edəcəkdir.

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ SƏMƏD VURĞUN OCAĞI

Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin ustاد şair Səməd Vurğun şəxsiyyəti və yaradıcılığına olan ehtiramı, məlum olduğu kimi, onun ocağından nur alanlara-övladlarına münasibətdə da davam etmişdir. Bunu Yusif Səmədoğlunun 60 illik yubileyindəki çıxışında Ulu öndər özü də təsdiq edirdi: "Səməd Vurğunun bütün ailəsinə mən həmişə böyük hörmət-ehtiramlı münasibət göstərmişəm. Gənc vaxtlarından Səməd Vurğunun şeirlərini, əsərlərini sevərək onların təsiri altında həm təhsil almışam, həm formalışmışam. Ona görə də onun ədəbi irsinə Azərbaycanda həmişə böyük hörmət edilməsi və ondan istifadə olunması üçün bütün imkanlardan istifadə edib lazımı tədbirlərin görülməsinə çalışmışam".

H.Əliyev çıxışında Yusif Səmədoğlunun ədəbiyyatımız və mədəniyyətimiz qarşıständakı xidmətlərini, bir yazıçı kimi özünə-məxsusluğunu yüksək dəyərləndirməklə yanaşı, onun Vurğun ocağına mənsubluğunun da xüsusi vurğulayır, deyirdi: "Yusif Səmədoğlu bizim millətimizin xoşbəxt insanlarından biridir. Çünkü o, böyük şair, böyük insan, böyük alim Səməd Vurğunun oğludur. Səməd Vurğunun övladı olmaq, onun tərbiyəsini almaq, onun ailəsində böyümək özü böyük bir nemətdir, böyük bir xoşbəxtlikdir. Bəlkə,

Aslan SALMANSOY

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

elə bu bəs olardı. Ancaq bununla yanaşı, bu kökün üstündə, bu ailə ab-havasının içində böyüüb, ərsəyə gəlib atasının yolunu davam etdirmək və cəmiyyətdə özünəməxsus, məhz özünəməxsus yer tutmaq, bu, böyük xoşbəxtlikdir, cəmiyyətimizin içində insan üçün, şübhəsiz ki, nemətdir".

H.Əliyev çıxışının davamında yenə də ata ilə oğul arasında paralellər aparır: S.Vurguna Azərbaycan xalqının hədsiz məhəbbəti, hörmət və ehtiraminı xatırladır. XX əsrдə mədəniyyətimizdə, ədəbiyyatımızda, ictimai-siyasi həyatımızda Səməd Vurğunun xidmətlərinin böyüklüyü səbəbindən xalqın onu sağlığında da sevib ona sitayış etdiyinə şahidlik edir. Əlavə edir: "İndi artıq 40 ildir ki, o, dünyasını dəyişib, ancaq xalq nəinki onu unutmur, daim onun yaradıcılığından bəhrələnir, onun əsərlərini sevə-sevə oxuyur, onun əsərlərinin təsiri altında tərbiyələnir. Bu gün müstəqil Azərbaycanda milli azadlıq şəraitində, müstəqillik şəraitində Səməd Vurğunun əsərləri bizim hamımız üçün və xüsusən gələcək nəsil üçün, bu günün gənc nəslə üçün böyük bir sərvətdir. Ona görə də bu gün biz Yusifin yubileyini qeyd edərkən bütün Səməd Vurğun ailəsinin hamısına öz

ehtiramımızı, öz hörmətimizi bildiririk. Mən Yusifi doğmuş, dünyaya gətirmiş, bəsləmiş, böyütmüş, onu tərbiyə etmiş Xavər xanımı təbrik edirəm. Səməd Vurğunun bütün ailəsini təbrik edirəm. Şükürlər olsun ki, Səməd Vurğunun ailəsi artıq bir neçə nəsildən ibarətdir... Bu ailə mühitində, Səməd Vurğun ab-havasında yaşamış, böyümüş övladlar Səməd Vurguna layiqdirlər və bu gün Yusifin yubileyini qeyd edəndə, güman edirəm, onun üçün ən yüksək qiymət odur ki, atasının adına layiqdir. Həm yaradıcılığı ilə, yaratdığı əsərlərlə, həm ictimai-siyasi fəaliyyəti ilə, həm də ziyalılığı ilə, davranışları ilə, insanlara münasibəti ilə atasının adına layiqdir. Güman edirəm, bu, ən yüksək qiymətdir".

Göründüyü kimi, Heydər Əliyev Yusif Səmədoğlunun ən böyük xüsusiyyəti və dəyərini onun "həm yaradıcılığı, həm ictimai-siyasi fəaliyyəti, həm də ziyalılığı ilə atasının adına layiq övlad" olmasında görür və onun atasının yolunu davam etdirməsini – ədəbi xələfi olmasını, hətta qəhrəmanlıq sayır, deyir ki, atasının yolu ilə gedib atasının ədəbi xələfi olaraq, onun işini davam etdirərək, özünü ədəbiyyata, mədəniyyətə həsr etmək böyük bir şərtidir, deyə bilərəm ki, böyük bir qəhrəmanlıqdır.

Bu yanaşma Ulu öndərin, bir tərəfdən ustاد şairin şəxsiyyəti və yaradıcılığına sev-

gisindən qaynaqlanırdısa, digər tərəfdən şairin övladlarının özlərinin yaradıcılığı, xalqa xidməti və şəxsiyyətləri ilə bağlı olmuşdur.

Ulu öndər paralelləri davam etdirir: Y. Səmədoğlunun çox istedadlı yazıçı olmasından əlavə, atası kimi "böyük ictimai-siyasi xadim" olduğunu da xatırladır və əlavə edir ki, Səməd Vurğunu da biz təkcə şair kimi, alim kimi, yazıçı kimi yox, eyni zamanda böyük bir ictimai-siyasi xadim kimi həmişə xatırlayıraq və o, tariximizə belə daxil olubdur. Ən gənc yaşlarından Azərbaycanın o dövrdəki ictimai-siyasi həyatında çox böyük fəaliyyət göstəribdir.

1980-1990-ci illərin Xalq hərəkatında Yusif Səmədoğlunun fəaliyyətini xüsusi vurğulayan Heydər Əliyev deyirdi: "Azərbaycanın həyatı üçün və xüsusən son illərdə Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatının inkişafı üçün, xalqımızda milli dirçəliş, milli oyanış hissələrinin yaranması və inkişafı üçün, Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda mübarizə üçün onun fəaliyyəti çox əhəmiyyətli, çox gərəkli olmuşdur. Əgər 80-ci illərin sonunda - 90-ci illərin əvvəllərində Azərbaycanda coşub qalxmış xalq hərəkatından danışırıqsa, burada biz Yusif Səmədoğlunun fəaliyyətini xüsusi qeyd etməliyik. Bir hörmətli insan kimi, ziyalı kimi o, həmin illərdə böyük rol

oynadı və onun öz adı da, atasının adı da o vaxt bizim milli azadlıq hərəkatımıza çox böyük kömək etdi".

Heydər Əliyev ardınca Moskvada təcrid olunmuş şəraitdə yaşadığı vaxt 1990-cı ilin Qanlı Yanvar gecəsini – Yusif Səmədoğlunun "Azadlıq" radiosu ilə məlum çıxışını xatırladır. Əlavə edir: "Azərbaycanın o ağır dövründə, 20 Yanvar faciəsi ərəfəsində və 20 Yanvar faciəsi zamanı o aylarda, o illərdə Yusif Azərbaycanın milli mənliyini qorumaq sahəsində çox fədakar şəxslərdən biri idi və onun siyasi fəaliyyəti, ictimai fəaliyyəti çox olub. Onun böyük siyasi fəaliyyəti də ancaq elə o illərdə, o dövrlərdə başladı və bu da məhz Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatına təkan vermekdən, Azərbaycanı müstəqillik yol ilə aparmağa səy göstərməkdən ibarət oldu. Bunların hamısına görə də, bir daha deyirəm, Yusif atasının adına layiqdir. Eyni zamanda onun özünün yüksək adı var. Bütün bunlara görə də bizim ictimaiyyətdə, xalq içində Yusif böyük hörmət qazanıbdır və şəxsən mənim də ona bir yazıçı kimi, ictimai-siyasi xadim kimi, insan kimi böyük hörmət və ehtiramım var..."

Heydər Əliyev çıxışının davamında Səməd Vurğunun şəxsiyyəti və yaradıcılığına, eləcə də ailəsinə olan hörmətinə görə onun ailəsindən də özünə qarşı həmişə hörmət və ehtiram gördüyünü diqqətə çatdırır, şairin ailəsi ilə görüşlərini özü üçün "ən əziz xatırələrdən" hesab edir və belə əziz xatırələrdən birini, eyni zamanda iibrətamız bir hadisəni -1990-cı ildə Moskvadan qayıtdıqdan sonra Naxçıvanda təcrid olunmuş çox ağır şəraitdə yaşadığı vaxt yanına, gözləmədiyi halda Aybəniz Vurğunqızının gəldiğini xatırladır. Əvvəlcə Aybəniz xanımın kiminləsə işi olduğundan Naxçıvana gəldiğini güman edən Ümummilli liderə sonradan məlum olur ki, o, yalnız Ulu öndəri "görüb, salam vermək üçün" gəlib. Heydər Əliyevin yanına o vaxt çoxları getsə də, bu görüş onun üçün, özünün də etiraf etdiyi kimi, çox qiymətli olub: "Ona görə ki, o, Səməd Vurğun ailəsinin nümayəndəsidir.

Bir də ona görə ki, Naxçıvan ağır şəraitdə idi, təyyarələrin gediş-gəlişi çox çətin idi. Görün, qadın yalnız mənə salam vermək, mənimlə görüşmək üçün gəlmüşdür. Bu, məni həm sevindirdi, həm də bir daha təsdiq etdi ki, yaxşı insanlar, saf ürəkli insanlar bizim cəmiyyətimizdə çoxluq təşkil edir...

Mən bu faktı yüksək qiymətləndirməyimə görə xatırlayıram. Ona görə xatırlayıram ki, bu, Səməd Vurğun ailəsidir. Həmin görüşdə mən Səməd Vurğunu bir daha yaxından hiss etdim. Bunların hamısı bizi bir-birimizə mehriban, sadiq olmağa dəvət edir".

Heydər Əliyev Aybəniz Vurğunqızının "yüksək keyfiyyətə malik bu nəcib hərəkəti"ndən digər insanların iibrə götürməsini də tövsiyə edir. O, şairin övladlarının ədəbiyyatımızın və mədəniyyətimizin inkişafında, eləcə də müstəqilliyimizin qazanılması sahəsində öz fəaliyyətlərini yüksək dəyərləndirməklə yanaşı, onların atalarından gələn genetik kodların (istedadın, cəsarətin, xeyirxahlığı, nəcibliyin) daşıyıcıları olduqlarını xatırlatmayı da lazımlı bilir...

Yeri gəlmişkən, xatırladaq ki, Heydər Əliyev Səməd Vurğunun ədəbi irsinə hörmətlə yanaşmaqla yanaşı, şairin ailə üzvlərini də daim diqqətində saxlamış, ağır günlərində onların yardımçısı olmuşdur. Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrlərdə şairin ailəsinin onun qayığı və diqqətini hiss etdiyini təsdiqləyən Səməd Vurğunun həyat yoldaşı Xavər xanım şairin ev-muzeyinin məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə yaradıldığı, onun açılışdan qabaq muzeyə gəlib təmirlə maraqlandığını, şairin ailə üzvləri ilə görüşdüyüünü, hər bir eksponatı diqqətlə nəzərdən keçirdiyini, muzeyin açılışına çox məşhur simaları dəvət etdiyini, şairin 70 illik yubileyini Bakıda və Moskvada təmtəraqla keçirdiyini, eləcə də 1996-ci ildə onun 90 illik yubileyi ilə bağlı xüsusi sərəncam imzaladığını, sərəncamdan sonra bütün bölgelərdə "Səməd Vurğun günləri" keçirildiyini, 1997-ci il martın 6-da, 1975-ci ildə olduğu kimi, muzeyə gəldiyini, o

böyük şəxsiyyətin özünün də "Vurğun şeirlərinin vurğunu" olduğunu diqqətə çatdırır.

Yusif Səmədoğlunun ağır xəstəliyə düşər olduğu vaxtlarda Heydər Əliyevin əlindən gələni əsirgəmədiyi də Xavər xanımın xatirəsində yer alıb: "Mənim möhtərəm prezidentim Yusifi Bakıya qayıdanınan sonra da (Almaniyada müayinədən qayıtdıqdan sonra-A.S.) nəzarəti altında saxlayırdı. Hətta xəstəxanada yatanda da ona baş çəkməyə getmişdi. Ona deyirdi ki, səninçün hər şey edəcəyəm. Moskvadan Yusifə baxmağaxüsusi həkim də gətirtmişdi. Mən hiss edirdim ki, o, mənim qayğıma bir qardaş kimi qalır. Yusifə həmin vaxt "Xalq yazıçısı" fəxri adı və "Şöhrət" ordeni də verdi. Vəfatından sonra da onun yaşadığı binaya xatirə lövhəsinin vurulması və məzarüstü abidəsinin düzəldilməsi barədə sərəncam verdi. Yusifə əsl ata qayğısı göstərdi. Heydər Əliyevin fərmanı ilə oğlum Vaqif Azərbaycanın "Xalq şairi", mən və qızım Aybəniz "Əməkdar mədəniyyət işçisi" fəxri adına və prezident təqaüdünə layiq görülmüşük. Mən belə bir dahini, belə bir qayğıkeş insanı necə unuda bilərəm ..."

Şairlər özlərindən sonra bir "iz qoymaq" istəyi ilə yazıb, yaradar-ömür xərc-ləyərlər... və "iz" adı altında da, təbii ki, əsərlərini ("əsər" sözünün mənası da elə "iz" deməkdir) nəzərdə tutarlar. Ustad şair və böyük şəxsiyyət Səməd Vurğun isə "iz qoymaq" seçimində bir qədər fərqli yanaşış: o,

istiqbala (özündən sonraya-gələcəyə) əsərləri ilə yanaşı, övladlarını da (öz ifadəsi ilə desək, şöhrətini, heykəlini, adını yox) yadigar qoymaq istəyində olub. Bəlkə, şair övladlarının ədəbiyyat adamı olacaqlarını heç xəyalına da gətirməyib, onların sənətindən-peşəsində asılı olmayıaraq, zamanın sınağından üzüağ çıxmalarını, şərəfli ömür sürmələrini, vətənə layiqli övlad kimi yetişmələrini arzulayıb. Lakin

zaman şairin arzusunu "korrektə edib". Tale elə gətirib ki, övladları (Yusif və Vaqif Səmədoğlular) atalarının həm "ədəbi xələfi"nə, həm də ictimai-siyasi sahədə davamçısına çevrilib. Başqa sözlə, şairin həm öz əsərləri zamanın sınağından üzüağ çıxmış-poetik düsturunu verdiyi azərbaycanlıq ideologiyası milli dövlətçiliyimizin təməl prinsiplərindən birinə çevrilmiş, həm də övladları atalarının yolunu (həm sənət, həm də ictimai-siyasi baxımdan) şərəflə davam etdirmişlər. Azərbaycanda ilk olaraq özünün layiq görüldüyü "Xalq şairi" fəxri adını (təbii ki, "Xalq yazıçısı" adı da eyni statusun daşıyıcısıdır) oğulları da ləyaqətlə daşımaqla yanaşı, müstəqilliyimizin qazanılmasında da yaxından iştirak etmişlər.

Bələliklə də ustad şairin arzusu çin olmuş – o, istiqbala, milli ədəbiyyatımıza və dövlətçiliyimizə "əsərləri və övladları ilə birlikdə" əvəzsiz xidmət göstərmişdir. Bu əvəz-olunmaz xidmət isə məhz "bir insan kimi formalasmasında, təhsilində, əxlaqında, mənəviyyatında çox böyük rol oynamış, əsərlərində bəhrələnmiş, onlardan mənəvi qida almış, ədəbi irsinə Azərbaycanda hörmətlə yanaşılması və ondan istifadə edilməsi üçün lazımı tədbirlər görmüş" Heydər Əliyevin uzaqgörən və müdrik siyasəti nəticəsində əsl qiymətini almışdır.

ƏDƏBİYYATA HƏYATDAN GƏLƏN QƏHRƏMAN

“Şəxsən mən ədəbiyyatı çox sevən adamam və gənc vaxtlarından, hətta uşaqlıqdan, məktəbdə ilk ədəbiyyat nümunələrini oxuyandan ədəbiyyatı sevmişəm... Mənim bir insan kimi formalaşmağında, təhsilimdə, əxlaqımda, mənəviyyatımda ədəbiyyatın, mədəniyyətin çox böyük rolü olmuşdur. Mən orta məktəbdə oxuyarkən Azərbaycan şairlərinin, yazıçılarının bütün əsərlərini sevə-sevə oxumuşdum... O illərdə, o uşaqlıq və gənclik illərində onlar mənə o qədər təsir edib ki, mən onları unutmamışam. Bu “oxumuşam, unutmamışam” sözləri sadəcə bir fikir deyil. Yəni onlar mənə təsir edib, mən onlardan bəhrələnmişəm, mənəvi qida almışam” - deyərək bir şəxsiyyət kimi yetişməsində ədəbiyyatın rolunu xüsusi vurğulayan Ümummilli lider Heydər Əliyev zamanın elə bir məqamı gəlir ki, həyatda qəhrəman olmaqla yanaşı, ədəbiyyatın da qəhrəmanına çevirilir. Çox sevdiyi ədəbiyyatın, teatr səhnəsinin qəhrəmanı olur, onun sözlə portreti yaradılır, səhnə öz işıqlarını müxtəlif rakurslardan onun üzərinə salır. Ədəbiyyat tarixi gerçəklidən, zamanın özündən ədəbiyyata gələn Heydər Əliyevi həm də tarixin yaddaşına köçürür. O, səhnənin işıqları altında dahi lider, müdrik dövlət xadimi, uzaqgörən siyasətçi, sadiq həyat yoldaşı, ləyaqətli övlad və ata kimi görünür. Və diqqət çəkən məqam odur ki, Heydər Əliyevin səhnədəki obrazı özünü gələcək

Aygün BAĞIRLI

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

oxucusuna, tamaşaçısına tanıtmaqdən, təqdim etməkdən daha çox öyrədən rolunda, funksiyasında görünür. Çətin, çıxılmaz vəziyyətdə çıxış yolu tapmayı, vaxtında, yerində müdrik qərar verməyi, gələcək strateji məqamları əvvəldən görməyi, onu düzgün axara yönləndirməyi, özünün malik olduğu milli dövlətçilik baxışlarını və ictimai ideallarını öyrədir.

Bəzən bədii ədəbiyyat tarixi tarixin özündən yaxşı öyrədir. Heydər Əliyev haqqında yazılan dram əsərləri oxucuya Heydər Əliyevi bir tarixi şəxsiyyət, tədbirli dövlət başçısı kimi göstərməklə yanaşı, həm də o epoxanın ictimai-siyasi vəziyyətini əks etdirən salnamə hesab oluna bilər.

Dram əsərinin əsas ünvanı teatrıdır, səhnədir. O, oxudan çox tamaşa üçün nəzərdə tutulur. Bu baxımdan, Heydər Əliyev haqqında yazılan dram əsərlərinin əksəriyyəti öz ünvanına çatıb. Belə ki, bu əsərlərin çoxu öz səhnə həyatını yaşamışdır.

Ümummilli lider haqqında olan dram əsərlərində milli-siyasi qarşıdurmalar, vətəndaş qırğını, Topxana meşəsində ağaclarla vurulan baltaların Baki meydanlarında eşidilən əks-sədası, böyük imperiyanın çöküşü, Heydər Əliyevin Bakıya dönüşündən təlaşa

düşən qüvvələrin dirənişi, öz müqəddəratını yenidən xilaskar liderinin ixtiyarına vermək istəyən xalqın çabaları, rus qoşunlarının törətdiyi 20 Yanvar faciəsi və bir-birini əvəz edən bu tragik səhnələr fonunda Heydər Əliyev qətiyyəti, Heydər Əliyev əzəməti görür. Görünür, səhnə də, aktyorlar da tarixin o biri başından gəlmış qəhrəmandan çox, şahidi, iştirakçısı olduqları tarixin qəhrəmanını canlandırmaqdan zövq alır və buna görə də bu əsərlərin əksəriyyətinin səhnə həyatı da uğurlu alınmışdır.

Təbii ki, tarixi şəxsiyyətlərin öyrənilməsi, onların fəaliyyətinin tədqiq olunması elmi tarixin vəzifəsi olduğu qədər bədii ədəbiyyatın da borcudur. Ədəbiyyat tarixin yetişdirdiyi simaların obrazını yaratmaqla həm də dünən, bu gün və sabah arasında ünsiyyət körpüsü qurmuş olur.

Tarixin elmi araşdırımıya ehtiyacı olduğu qədər "bədii tədqiqata" da ehtiyaci var. Xalqın taleyi, mənəvi keçmiş, onun zamanın müxtəlif dönenlərində meydana çıxardığı ayrı-ayrı şəxsiyyətləri tarix və tarixçilər tərəfindən araşdırılmaqla yanaşı, bədii ədəbiyyatın da işığına ehtiyac duyur. Bədii fikrin tarixə müraciəti, tarixi keçmişdən bəhs etməsi böyük zərurətdən doğur. Ədəbiyyat keçmişin qaranlıq qatlarını aydınlatmaqla yanaşı, onun tarixi şəxsiyyətlərinin bədii obrazını yaratmağa da borcludur. Bu amil

həm də ədəbiyyatın bu gün və sabahla bağlılığını şərtləndirir.

Nəzəri-estetik prinsiplərdə tarixi şəxsiyyətlərin həyatına müraciətin vacibliyi bir neçə amillə şərtləndirilir. Ən əsası ona görə vacib hesab edilir ki, tarix və onu yaradanlar ədəbiyyat vasitəsi ilə təbliğ olunur, böyük şəxsiyyətlərin, filosof və sərkərdələrin, söz və düşüncə adamlarının bədii təqdimi tarixin öyrənilməsində, yaşananlardan dərs alınmasında böyük rol oynayır. Bu şəxsiyyətlərin bədii surəti nə qədər monumental yaradılsara, onlar öz xalqlarının milli obrazını, sahib olduğu dəyərləri o qədər aydın əks etdirmiş olarlar. Epoxaların, baş verən hadisələrin, təbəddülətin dərki prosesində bədii tarixin rolu elmi tarixin əhəmiyyətindən heç də az deyil və buna görə də tarixi həqiqətlərin bədii gerçəkliliyə çevrilməsi böyük fəlsəfi – estetik dəyəri olan məsələ hesab edilir.

AMEA-nın müxbir üzvü Yaşar Qarayev Ulu öndərin 75 illiyi ərəfəsində yazdığı məqaləsində deyirdi: "Heydər Əliyev olmaq, ümumiyyətlə, çətin işdir. 75 il fasıləsiz, hər ay, hər gün sərasər Heydər Əliyev olub qalmاق isə xüsusilə çətindir".

Həyatda Heydər Əliyev olmanın çətinliyinə etiraz edən tapılmaz. Həyatda çətin olan bu işin ədəbiyyatda əksi, gerçəkdəki Heydər Əliyevi tarixi yaddaşdan ədəbi yadداşa köçürmək, onun bədii obrazını yaratmaq ikiqat çətin işdir. Əgər bu obraz, bu bədii portret uşaqlar üçün yaradılırsa, azyaşlı oxucu üçün təqdim olunursa, işin çətinliyi bir qədər də artmış olur.

Heydər Əliyev olmaq iki aspektindən çətin idi. Birinci, zaman və xalq, tarix və cəmiyyət qarşısındaki məsuliyyət, əldə olunmuş müstəqilliyin qorunması yolundakı əziyyətlər, ölkəni çıxılmaz durumdan çıxarmaq üçün tələb olunan "siyasi intellekt" və "strateji diplomatiya" sərgiləmək baxımın-

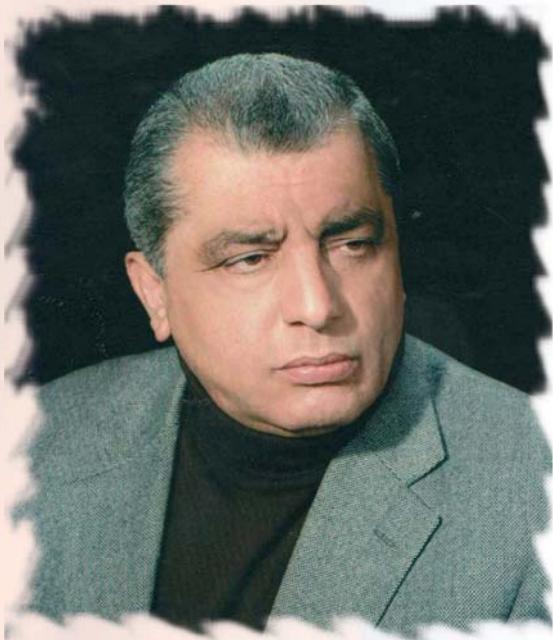

dan idisə, ikinci, Ulu öndərin bütün bu sadalananlarla vəhdət təşkil edən bioqrafiyası idi. Yaşar Qarayevin yenə həmin yazısında oxuyuruq: "Ümumiyyətlə, bu tərcümeyi-hal çox ziqaqlıdır: o, imperiya lideri də olub, fərdi təqaüdü də; istiqlal lideri də olub, DTK generalı da. Ən böyük təqdirin də hədəfi olub, ən kəskin təqidin də; ləyaqətinə şər atmaq üçün də, şəninə mədhiyyə demək üçün də mikrofonda növbəyə düzülənlər həmişə tapılıb. Amma bu dəyişən mərhələlərin də hamısında təkcə bir şey dəyişməyib: eyni bir daxili, fitri ideala xidmət əzmi, milli Azərbaycan ideyası!"

Heydər Əliyevin uşaqqı ədəbiyyatındaki obrazına işıq saldıqda o, göz önündə xilaskar, varlığı ümid və nicat vəd edən, Azərbaycanın özünəqədərki milli dövlətçilik, idarəcilik təcrübəsinə bir daha nümayiş və təsdiq etdirən, təkcə həmfikirlərinə deyil, həm də opponentlərinə qəbul etdirən bir şəxsiyyət, xalqının qəhrəmanı, müdrik lider, milli öndər, millət atası kimi görünür. Milli öndər haqqında uşaqlar üçün saysız-hesabsız şeirlər yazılmışdır.

Bu şeirlərdə müşahidə etdiyim maraqlı dilemmalara diqqət yönəltmək istəyərdim. Bədii nümunələrdə Heydər Əliyevdən həm tarixin və zamanın yetirdiyi, həm də tarixin özünü yaradan, onu idarə edən, yönləndirən kimi danışılır. Elə söykənən, elin söykəndiyi, yol açan, özü yol olan, xalqdan güc alan, xalqın güc aldığı, genetik yaddaşın, tarixi təcrübənin yetirdiyi və özü nümunəyə, məktəbə çevrilən, vətənin həm əsgəri, həm generalı... Bu dilemmalar bəzən eyni şeirdə, bəzən də ayrı-ayrı, tam fərqli nümunələrdə özünü göstərir:

Heydər Əliyevin uşaqqı ədəbiyyatında görünen obrazı güclü və suveren dövlət qurmayı bacaran, Azərbaycanın əbədiliyini təmin edən, vətənə tuşlanan zərbələrə sinə gərən, 7-dən 77-yə hər kəsin qayğısını şəxsi problemi hesab edən "Heydər baba" kimi görünür. Düşünürəm ki, bundan sonra da enerjisini tarixdən alan və gələcəyə ötürən milli liderin həyat salnaməsini əks etdirən bədii əsərlər yazılıcaqdır və yazılmalıdır...

Xeyrəddin QOCA

yazıcı

HEYDƏR ƏLİYEVLƏ GÖRÜŞLƏR, SÖHBƏTLƏR...

Heydər Əliyev SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsindən istefa verəndən sonra bir müddət Moskvada yaşadı, 1990-cı ilin iyul ayında doğma vətəninə – Azərbaycana qayıtdı. Onda qardaşı Cəlal Əliyevlə birlikdə Ulu öndəri qarşılıqla üçün aeroporta getdik. Orada baş verən əhvalatlar barədə artıq Elmira Axundovanın Heydər Əliyevə həsr olunmuş "Heydər Əliyev: şəxsiyyət və zaman" yeddicildlik kitablarında yazılıb və həmin yazıların içərisində mənim xatırələrim də var. Əlbəttə, orada

dediklərim mənim görüşlərimi bütün təfsilatı ilə əks etdirmir. Bəzilərini indi daha yaxşı xatırlayıram...

E.Axundovanın romanlarının 5-ci cildində qeyd olunduğu kimi, mən əllərində Heydər Əliyevin Bakıya gəlməsinə etiraz şüarları yazılmış transparantlar olan bir qrup saqqallı, tərbiyədən uzaq, kobud küçə adamları ilə rastlaşdım və onlara etirazımı bildirdim. Sonra komendantın yanına getdim (məqsədim qəzet üçün fakt toplamaq idi), həmin adamlara niyə təsir göstərmədiyi soruşdum. Komendant açıq-aşkar dedi: "Mən nə edə bilərəm, onlar yuxarının adamlarıdır!". O zaman Ayaz Mütəllibov hakimiyəyətdə idi.

Heydər Əliyevlə VİP salonunda görüşdüm. Bu, mənim onunla ilk görüşüm idi. Heydər Əliyev məni görəndə gülümsədi və dedi: "Sən bilirsən ki, özünü əjdahaların, ilanların içərinə atmışan?" (1989-cu ildən başlayaraq onun haqqında müdafiə xarakterli yazılarla işarə edirdi). Doğrusu, bu sözlərdən bir az "istiləndim", soruşdum ki, mən nə etmişəm? Heydər Əliyev də cavab verdi ki, soruş, nə etməmisən? O yazılarla görə sənə və ailənə böyük pisliklər edə bilərlər... Mən də dedim ki, ədalət hissi məni susmamağa məcbur etdi... Heydər Əliyev yenə gülümsəyərək: "Amma gördüğün kimi, çoxları susdular", – dedi.

Bizim aeroportdakı qısa səhbətimiz bununla bitdi. Sonra Heydər Əliyev aeroportdan maşın karvanının müşayiəti ilə qardaşı Cəlal müəllimgilə getdi.

Səhəri gün biz orada Heydər Əliyevlə yenidən görüşdük. Narahat görünürdü. Səbəbini soruşdum. Qəribə istehza ilə dilləndi: "Xəbər göndəriblər ki, elə bu gün Bakını tərk edib ya Moskvaya qayitmalıyam, ya da Naxçıvana getməliyəm..."

Sonra birlikdə səhbət edə-edə çay süfrəsində oturduq. Cəlal müəllimin rəhmətlik yoldaşı masaya şirniyyat qoymuşdu. Özü bişirmişdi... Heydər Əliyev üzünü mənə tutub dedi: "Sən qalx, masanın başına keç". Dedim ki, siz olan yerdə mən başda otura

bilmərəm. Heydər Əliyev: "Bu sözü sənə Heydər Əliyev deyir, keç orada otur". Mən yenə etiraz edəndə Heydər Əliyev dilləndi: "Sən böyük kişilik nümayiş etdirərək məni müdafiəyə qalxmışan, bu, faktordur. Odur ki, keç yuxarı başa". O, məni dediyi yerdə əyləşməyə məcbur etdi...

Bir gün sonra Heydər Əliyev Naxçıvana getdi və telefonla mənə zəng etdi. Heydər Əliyevin səsini eşitdim: "Gəl Naxçıvana, özün yazdıqlarının şahidi ol ki, xalq məni necə qarşılıyır!". Əlbəttə, mən Naxçıvana getdim və bir neçə gün orada Heydər Əliyevlə bir evdə qaldım. Gördüm ki, Heydər Əliyevi ziyanət etməyə gələnlərin ardı-arası kəsilmir. Oradan qayıdanan sonra "Xalq məhəbbəti... Böhtançıların aqibəti" adlı böyük bir yazı dərc etdirdim.

Mən, demək olar ki, həftədə bir dəfə Naxçıvana, Heydər Əliyevin yanına gedirdim. O zaman bizim kimi kənar adamların Naxçıvana gedişinə hakimiyyətdəkilər maneçilik törədirdilər. Odur ki, bir dəfə Heydər Əliyev soruşdu: "Nə əcəb sənə mane olmurlar?". Cavab verdim ki, mən İrana gedəndə pasportumda birillik icazəmin olması haqqında qeydiyyat etmişlər. Ona görə də Naxçıvana gəlmişə mane ola bilmirlər.

Bir neçə gün sonra Heydər Əliyev Naxçıvanın kəndlərinə camaatla görüşlərə getməyə başladı. O, hər gedışində məni də özü ilə aparırdı. Kəndlərin birində Heydər Əliyev gənclik illərindən söz açdı, valideynlərinin, ailəsinin kasib, çətin, keşməkeşli həyatından danışdı. Bildirdi ki, tələbə olanda qatarın üçüncü qatında tozun içində Bakıya gəlib gedirdi. Çünkü pulu çatmadığından həmişə ucuz bilet alırdı. Bu sözlərdən hamı təsirləndi, hamımız kövrəldik. Heydər Əliyevin gəncliyi ağır, əzablı keçmişdi. Bu haqda əvvəllər yazdığını məqalələrdə qeydlərim olduğundan burada ətraflı bəhs etmək fikrində deyiləm. Təkcə Heydər Əliyevin mənə danışlığı bir-iki faktla kifayətlənmək istəyirəm.

Bəli, Heydər Əliyev kasib, lakin mənəvi cəhətdən çox zəngin bir ailədə dünyaya göz açmışdı. Valideynlərindən aldığı yüksək tər-

biyə, heç də hamar olmayan həyatı onun mənəviyyatını da getdikcə "cılalamış", yüksəklərə qaldırmışdır. Sonralar öz ailəsi, balaları ilə birlikdə sadə, təvazökar bir həyat sürmüdü.

Heydər Əliyev mənə danışındı ki, rəhmətlik Zərifə xanım da çox sadə qadın, şərəfli bir ana idi. Heydər Əliyev deyirdi ki, Zərifə xanım ömrü boyu var-dövlət, daş-qas aludəcisi olmadı. Ulu öndər deyirdi ki, Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri vəzifəsində işləyəndə əməkdaşlardan biri yanına gəlib bildirdi ki, o zamanın məşhur "Klimat" adlı fransız qadın ətri gətirilib, sizə neçə ədəd lazımdır? Dedim qoy işdən sonra Zərifə xanımdan soruşum, deyərəm. Axşam Zərifə xanım dedi ki, bir dənə olsa, bəsdir. Mən də gəlib dedim ki, bir "Klimat" bəsdir. Əməkdaş gülərək dedi, işçilər hərəsi 10-15 ədəd alır, 1 ədəd az deyil? Ona dedim, evdə bir ədəd istəyirlər, nə edə bilərəm?..

Heydər Əliyev Zərifə xanımın vəfatını böyük kədər hissi ilə xatırlayaraq danışındı ki, o, Moskvada həyatla vidalaşandan sonra "salfetkaya" bükülmüş sırgalarını mənə gəttirdilər. Mən həmin sırgaları Zərifə xanımla evlənəndə ona bağışlamışdım...

Naxçıvana növbəti gedisərimin birində Heydər Əliyev məni Baş nazir Becan Fərzəliyevə təqdim edərək dedi ki, jurnalistdir, Bakıdan gəlib. Becan Fərzəliyev üzümə baxdı, "xoş gəlmisən" də demədi. O, bir az aralananda mən Heydər Əliyevə dedim: "Gördünüz də, mənə xoş gəlmisən belə demədi". Heydər Əliyev mənə "gördüm" dedi.

Heydər Əliyev həmişə deyirdi ki, insanı tanımaq istəyirsənsə, ona bir vəzifə ver. O həm də deyirdi ki, kreslo insanı bəzəmir, insan kreslonu bəzəyir.

Heydər Əliyevin Naxçıvanda keçirilən 70 illik yubileyinə Bakıdan çoxlu ziyahıllarla birlikdə getmişdim. Onunla təklikdə xeyli səhbət etdik. Çünkü o məni qəbul etməyə həmişə vaxt tapırı. Yubileyi münasibətilə mən Heydər Əliyevə bir kitab bağışladım, bir qələm. Kitabın içərisində aşağıdakı misraları yazdım:

Hələ qocalmamışam, bilin,
Sıfırı yeddinin yanından silin.

Heydər Əliyev gülümsədi və dedi: "Bu ki Süleyman Rüstəmin şeiridir!". "Bilirsiniz də, mən şair deyiləm – dedim. Əsas odur ki, sizin xoşunuza gəlsin".

Heydər Əliyev Budapeştə rəsmi səfərə getmişdi. Müxtəlif ölkələrin prezidentləri ilə görüşlər keçirirdi. Meksikanın prezidenti ilə görüş üçün otelin yeddinci mərtəbəsinə qalxmalı idi. Lift isə gəlmək bilmirdi. Heydər Əliyev pilləkənlərlə qalxmağa başladı. Biz də onun arxasında qalxırdıq. Birdən Həsən Həsənov (o vaxt xarici işlər naziri idi) dilləndi: "Cənab prezident, nəzərə alın ki, biz sizin təhlükəsizliyinizə cavabdeh ola bilmərik. Gözləyin, Vaqif Axundov gəlsin...". Heydər Əliyev isə yeyin addımlarla pilləkənləri qalxmaqdə davam edirdi. Bizim çoxumuzun az qala nəfəsi kəsilmişdi...

Heydər Əliyev Moskvadan vətənə qayıdanda xalq onu çox alqışlayırdı. Bu alqışlar vətən oğluna sonsuz məhəbbətin rəmzi idi.

Görüşlərimizin birində Heydər Əliyevdən zarafatyanaya soruşdum:

– Bəlkə, camaata tapşırıblar ki, sizi alqışlaşınlar?

O gülümsəyərək suala sualla cavab verdi:

– Nəyə işaret edirsınız?

– "Literaturnaya qazeta"nın 1988-ci il 24 sentyabr tarixli sayında dərc olunmuş "Gurultulu alqışlar" məqaləsinə...

– Sizi başa düşdüm. Xahiş edirəm, gör-düklərinizi peşə dostlarınıza, daha doğrusu, vaxtilə məni ləkələməyə çalışanlara danışın, qoyun düşünsünlər.

Heydər Əliyev bu sözləri söyləyərkən onun nə qədər incik olduğunu hiss etmək çətin deyildi...

Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin, Ali Məhkəməsinin və Respublika Prokurorluğunun orqanı olan "Sosialist qanunçuluğu" jurnalında işləyirdim. Düz 10 il Bakıda kirayənişin yaşadığımdan Ədliyyə Nazirliyində iş yeri üzrə mənzil növbəsində dayanmışdım və bir neçə il gözləyəndən

sonra siyahida birinci olmuşdum. Bir gün bildim ki, mənə çatası mənzili Rusiyada oxuyub yeni işə götürülen İlham Rəhimova (indi iş adamıdır) veriblər. Dözməyib o zaman Azərbaycan KP MK-nin birinci katibi olan Heydər Əliyevə şikayət məktubu göndərdim. Ədliyyə Naziri Nəriman Yusifovun birinci müavini Zülfüqarov idi, xətrimi də çox istəyirdi. Mən də ona hörmət edirdim. Məni çağırıb dedi ki, nazir deyir, ərizəni yaz, get. Soruşdum niyə? Dedi ki, Heydər Əliyevə şikayət məktubu yazmışan, ona görə. Mən ona nazir Nəriman Yusifovla görüşmək istəyimi bildirdim. Məsləhət bilmədi, "onsuz da sənin əlindən çox əsəbidir" – dedi. Mən də ərizəni yazdım, qaldım işsiz...

1990-cı ildə Naxçıvanda Əliyevlə görüşlərimin birində gördüm Nəriman Yusifov məndən əvvəl Naxçıvan MR Ali Soveti

sədrinin qəbul otağındadır. Heydər Əliyev ondan əvvəl məni kabinetinə dəvət etdi. Soruşdu ki, sənin keçmiş nazirin hələ də gözləyir? Dedim, bəli, gözləyir. Dedi, mən onu qəbul etməyəcəm. O, Moskvada çoxlu otellərə rəhbərlik edir. İndi məndən iş istəməyə gəlib. Yادındadır, sən mənə işdən çıxmışın haqqında bir əhvalat danışmışdım. İndi gördün, örök necə doğanaqdan keçir? Beləliklə, mən Heydər Əliyevin dövründə işsiz və mənzilsiz qalmışam. Deməli, Heydər Əliyev təqsirkardır? O, mənə iş, mənzil verməli idi? Yaxud gərək mən də onun haqqında tənqid yazaydım?

Bir gün peşə yoldaşlarından (beləsindən mənə yoldaş olmaz...) biri dedi ki, burnunun ucunda nəsə qara var. Mətbəədən təzəcə çıxmışdım, əllərim qaralmışdı, fikirləşdim, yəqin, əlimdən burnuma qara dəyib. Güzgüyə baxmaq istəyəndə o, istehza ilə gülümsəyib dilləndi: "Mən zarafat edirəm, burnunda qara-zad yoxdur. Görürsən, burnunun ucunu görə bilmirsən". "Kolleqam" Heydər Əliyevlə əlaqədar yazılarına işarə etdiyini bildirdi və mənə "burnumun ucundan qabağı görməyi" məsləhət bildi. Mən də cavab verdim ki, ay bədbəxt, burnunun ucunu qoruya-qoruya hara gedirsən axı?

Bədxahları deyir və yazılırlar ki, Heydər Əliyev Bakıda "Breznevə ev" tikdirib. Lakin Azərbaycanın paytaxtında azərbaycanlılara layiq qonaq evi tikilib ki, həmin evdə çoxlu xarici və sovet qonaqları, o cümlədən Breznev də qalıb. Ə.Vəzirov Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi olarkən həmin qonaq evini "Nikah sarayı"na çevirib. Lakin bu bina nikah sarayı üçün qətiyyən yaramırdı, odur ki, sensasiya xatırınə onu nikah sarayına çevirəndən sonra təzə evlənənlər binanın ancaq birinci mərtəbəsindən istifadə etmiş, yuxarı mərtəbələr isə bağlı qalmışdır. İranın prezidenti Rəfsəncani Bakıya gələndə həmin binada qalmış, binanın üstündə İran bayrağı asılmışdı. Belə çıxır ki, İranın prezidenti nikah sarayında gecələmişdir (?!). Sonralar binadan yenə qonaq evi kimi istifadə olunmağa başlanmışdı...

Heydər Əliyev Siyasi Bürodan uzaqlaşdırılanın sona Moskva mətbuatı onu tamamilə unutdurmağa çalışırı. Görün "Naçalo" qəzeti müxbirlərinin Heydər Əliyevlə ozamankı müsahibəsinin sonunda, redaksiyanın şərhində nə yazılırdı: "Rəsmi dövlət orqanı olan "İzvestiya"da 1980-ci ildə SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini olanda Heydər Əliyevin adı 60 dəfə, 1987-ci ildə 15 dəfə, "pensiyaya çıxmazı ilə əlaqədar" axırıcı iş yerindən azad olunandan sonra cəmi bir dəfə çəkilib. 1989-cu ildən isə Əliyev soyadı qəzeti səhifələrində birdəfəlik yox olub... Hansı ki, son illərə kimi o, partiya orqanlarında ikinci adam sayılırdı...".

Respublika qəzetlərində və mərkəzi mətbuatda Heydər Əliyevə saysız-hesabsız iftiralar atırdılar. Özü də böhtanlar, uydurmalar təkcə Heydər Əliyevə qarşı deyil, onun bütün ailəsinə, qohumlarına qarşı yönəldilirdi. Yazıların hamısında qərəz, kin, intiqam açıq-aydın hiss olunurdu. "Kommunist" qəzetinin 3 yanvar 1989-cu il tarixli sayında dərc olunmuş "Həqiqətin qılıncı" adlı məqalədə yazılırdı: "...Yadınızdadır. Heydər Əliyev bir milyon ton pambıq təhvıl verdiyi il özümüzü bükməyə kəfənlik ağ tapmadıq. Yorğan astarını sökməyə məcbur olduq".

Əvvəla, heç bir adam sağlığında özünü kəfənlik ağa bükmək istəməz. Belə çıxır ki, ölünlərin ailələri yorğan astarını sökürdülər! Bu ki xalqa təhqir idi! Mən 1992-ci il həftəlik "Dədəm Qorqud" qəzetində dərc etdirdiyim "Oyna son qoyulmalıdır" adlı məqaləmdə yazılıdım: "İndi necə, "kəfənlik ağ" tapılır?".

Heydər Əliyev minlərlə insana çox yaxşılıqlar etmiş, çoxlarının əlindən tutmuş, çoxlarna kömək göstərmişdir. Onun ədəbiyyat, incəsənət xadimlərinə daim xüsusi diqqət və qayğı göstərdiyi bütün xalqımıza məlumdur. O, mənə nəinki xüsusi diqqət və qayğı göstərmış, məni sözün əsl mənasında, həyata qaytarmışdır.

1999-cu ildə ürək ağrıları başlamışdı. Onda Türkiyə Cumhuriyyətinin İstanbul şəhərində Azərbaycan Respublikasının Baş konsulu vəzifəsində işləyirdim. Həkimlər

"anjo" deyilən tibbi müayinədən keçməyimi məsləhət gördülər. Mən isə onlara Bakıya gedib-gələndən sonra müayinədən keçəcəyimi bildirdim. Bir neçə gün Bakıda qalandan sonra eşitdim ki, cənab Heydər Əliyev Klivlendə ürək əməliyyatından sonra Türkiyənin Antalya şəhərində dincəlir. Mən də ora getdim. Heydər Əliyevlə görüşdüm. Axşam Heydər Əliyevlə gəzintiyə çıxarkən onun cəld yerislərlə bizi arxada qoymuşunu gördüm. "Cənab Prezident, necə əməliyyat keçirmisiniz ki, sizə çata bilmirik?" – deyə soruşdum. Heydər Əliyev gülümsəyərək "siz də adınızı cavan qoymusunuz", – dedi. Heç demə, Heydər Əliyev həkimlərin tapşırığını yerinə yetirmiş. Və hər gəzintidən sonra onun nəbzini yoxlayırmışlar...

Ürək ağrılarım və sabahı gün "anjo" ediləcəyim barədə heç kimə heç nə demədim. İstanbula qayıdır Alman xəstəxanasında müayinədən keçdim və o dəqiqə də məni xəstəxananın reanimasiya şöbəsinə

göndərdilər. Bildirdilər ki, ürək damarlarının üçü kirəclənib, qanın işləməsinə mane olur. Bu da qorxulu və ağır vəziyyət hesab edilir. Ona görə də iki saatdan sonra ürəyimdə şuntlama əməliyyatı aparılmalıdır. Mən də razılıq verdim. Başqa əlacım yox idi. Ailəm, konsulluğun əməkdaşları tələsməməyimi, bir qədər gözləməyimi məsləhət görsələr də, onlara fikir vermədim. Lakin ürəyimdə əməliyyat aparaçaq həkimin "bəlkə də, əməliyyatdan sağ çıxmadi, vəziyyəti çox ağırdır" deməsini eşidəndə əməliyyat haqqında razılığımı geri götürdüm və Antalyaya, Heydər Əliyevin qaldığı iqamətgaha zəng vurdum. Telefonun dəstəyini o zaman Prezidentin Mühafizə Xidmətinin rəisi olan Vaqif Axundov qaldıraraq məni dirlədi və Heydər Əliyevə məlumat verildi. Mən telefonda gözləyirdim. İki-üç dəqiqədən sonra bildirdilər, Heydər Əliyev deyir ki, Nazirlər Kabinetinə tapşıracağam, əməliyyat üçün vəsait ayırsınlar. İstəyər, Klivlendə getsin,

istəyərsə, Londonda əməliyyat etdirsin. Mən də Londona gedib Kromvel klinikasında əməliyyat etdirdim. Əlbəttə, ayrılan məbləğ Azərbaycanın Londondakı səfirliyinə köçürülmüşdü və Heydər Əliyev bu yardımı göstərməssəydi, indi həyatda yox idim...

Mən sadə kənd müəlliminin ailəsində dünyaya göz açmışam. Heç zaman arxamda heç kimim olmayıb. Əzablı yollardan keçmişəm. Təkcə Heydər Əliyevdən arxa, kömək görmüşəm. Onun ölkə prezidenti olduğu dövrdə millət vəkili seçilmişəm, baş konsul vəzifəsinə təyin edilmişəm. Birinci dərəcəli Fövqəladə və Səlahiyyətli Elçi rütbəsini almışam. İlk kitablarım da Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyi dövründə çap olunub, pyesim Akademik Milli Dram Teatrında tamaşaşa qoyulub. R.Behbudov adına Mahni Teatrında yubileyim, indiki Heydər Əliyev sahayında əsərlərimdən ibarət "Satira gecəsi" keçirilib. Əziyyətimin bəhrəsini görəndə az

da olsa, sevinmişəm. Ona görə də qəlbimdə həmişə Heydər Əliyevə minnətdar olmuşam.

İndi də həmin missiyani Heydər Əliyevin siyasi varisi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev yerinə yetirir. Həmin diqqət, həmin qayğı...

Biz Heydər Əliyevi hər gün yenidən tanıyıraq. Hər yeni uğurumuz, nailiyyətimiz o böyük insani daha dərindən dərk etməyimizə əsas verir. Qələbə silsilərimiz uzandıqca isə hər dəfə Heydər Əliyevi yenidən tanıyacaq və yenidən dərk edəcəyik. Ona görə də bu gün Heydər Əliyevə qiymət vermək çətindir. Çünkü onun xidmətlərini, fəaliyyətini malik olduğu ucalıqda qiymətləndirməyə hələ həzır deyilik. Zaman keçdikcə bu ucalığı daha yaxından görə biləcəyik. Zaman isə həmişə Heydər Əliyevin xeyrinə işləyib!..

HEYDƏR ƏLİYEV HAQQINDA XARİCDƏ ÇAP OLUNMUŞ KİTABLARDAN SEÇMƏLƏR

"Onu əbəs yerə bütün türk dünyasının böyük oğlu adlandırmırlar. "Azərbaycan bizim doğma torpağımızdır, biz hamımız gözəl Vətənimizin tərəqqisi naminə çalışmalıyıq". Bu sözlər Heydər Əliyevin bütün çıxışlarında açıq-aydın görünürdü. Bu sözlər bütün azərbaycanlıların üzəklərində öz parlaq əks-sədasını tapırıdı. Əliyev həmişə vurgulayırdı: Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam!

Bu gün isə tam əsasla deyirik: O, böyük azərbaycanlıdır!"

Nikolay Zenkoviç

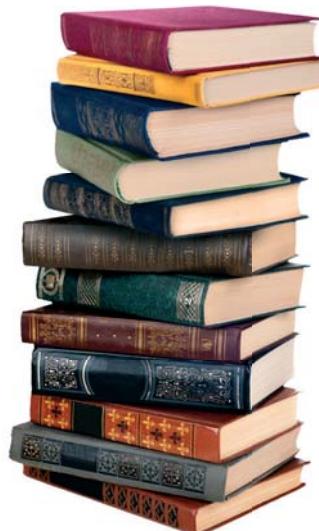
(*"Heydər Əliyev. Tale yolları"*
kitabından. 2007)

"Heydər Əliyev Azərbaycanın keçmişini və gələcəyini öz şəxsiyyətində simvola çevirir.

...Türk dünyasının XX əsrda yetişdirdiyi məşhur liderlərdən biri olan Heydər Əliyevin müstəqil Azərbaycanın taleyində mühüm rol oynayacağına insan onu yaxından tanıdıqca daha çox inanır... Çünkü Əliyev kimi öz doğma vətəninin torpağında tumurcuqlanan liderlər ölənə qədər tarixin inkişafında rol oynamaya məhkumdur".

İrfan Ülkü

(*"Qızıl ulduzdan hilala doğru. Heydər Əliyevin firtinalı hayatı"* kitabından. 1994)

"Haydar Aliyev'in çok başarılı olduğunu, büyük işlere imza attığını, yeni ve bağımsız bir cumhuriyetin kurucusu olduğunu, o cumhuriyetin yaşayabilmesi ve geleceğinin olması için sağlam temeller attığını görüyoruz.

Bu işleri, çok olumsuz koşullar içerisinde gerçekleştiren insan, kim ne derse-desin, "Büyük İnsan"dır".

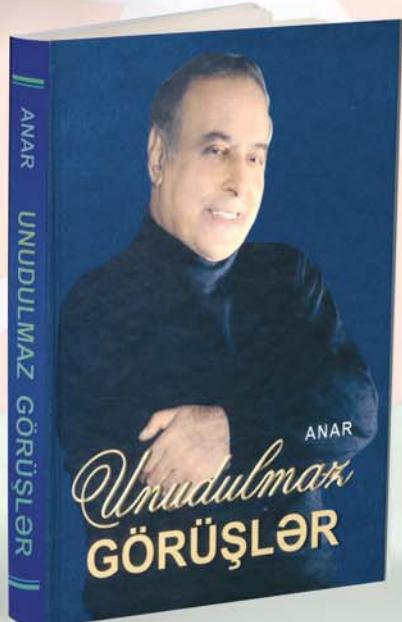
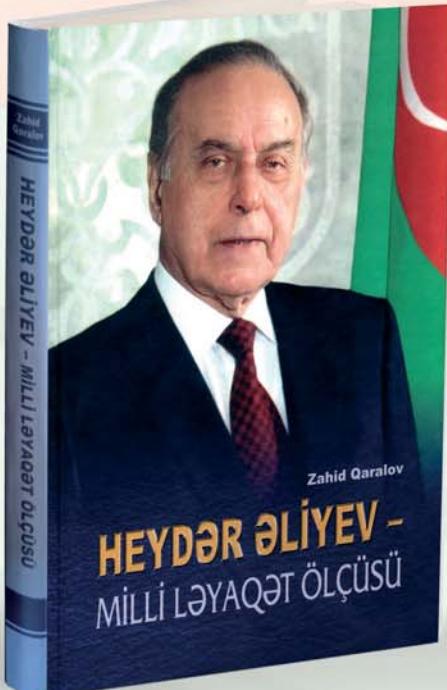
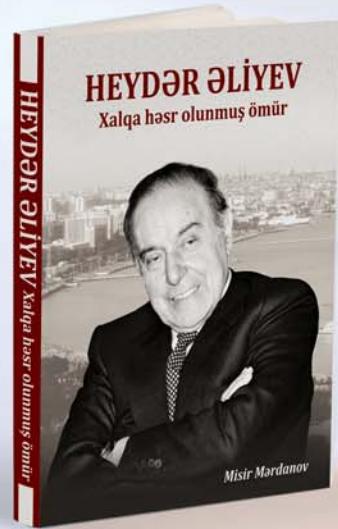
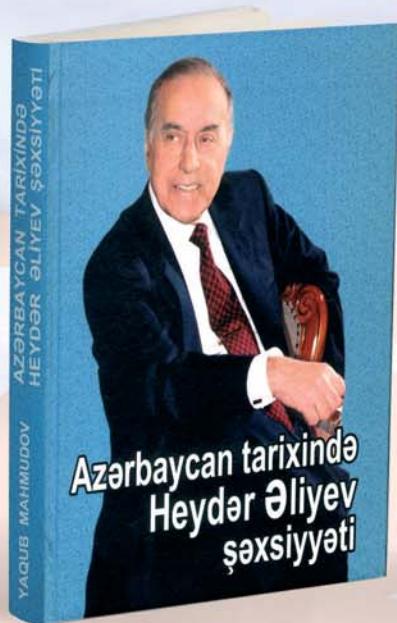
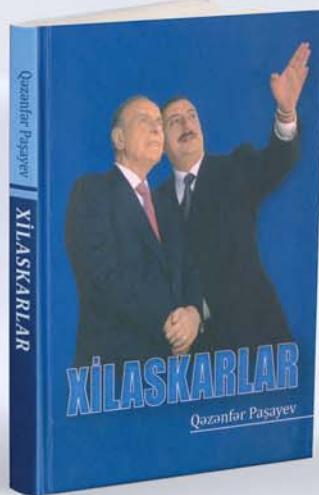
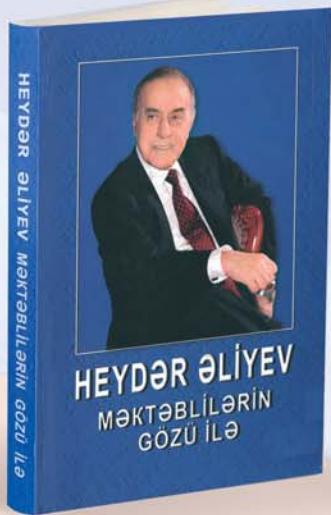
Adıgüzel Hüseyin

(*"Zirve. Haydar Aliyevin hayatı"*
kitabından. 2007)

"Deyirlər, bir çaya iki dəfə girmək mümkün deyil, ... Heydər Əliyevi bir insan kimi incitdilər, lakin o, antik qəhrəmanlar kimi doğma torpağına qayıldı, bu yerlərdən yeni güc aldı və öz xalqına sahib çıxdı".

Aleksandr Sergeyeviç Dzasoxov

Şimali Osetiya Prezidenti

*"Ulduz" jurnalı, "Ədəbiyyat qəzeti" və
"Təhsil Nəşriyyat - Poligrafiya" MMC-nin birgə layihəsi*

ISNN 0134-522
İNDEKS AZ 1000
2 AZN

